

RAUTJÄRVEN POHJOISOSAN SOTAHISTORIALLINEN SELVITYS

RAUTJÄRVEN SOTAHISTORIA -HANKE 2017

Tmi Traditionaali

FM kansanperinteen tutkija Mikko Europaeus

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	3
1. MAHDOLLISIA VANHIMPIA VIITTEITÄ AIHEPIIRIIN.....	4
2. VUODET 1917 – 1918.....	8
3. TALVISOTA JA VÄLIRAUHAN AIKA.....	12
4. LAIKON LENTOKENTTÄ.....	15
5. VÄLIRAUHAN LOPPU JA JATKOSOTA.....	19
6. JATKOSODAN HYÖKKÄYSVAIHE.....	23
7. POMMITUKSET, ILMAVALVONTA JA -TORJUNTA SEKÄ MAATULITUKSET	28
8. EVAKUOINTI.....	32
9. SIMPELEEN TEHDAS SOTA-AIKANA (1939 – 1944).....	35
10. HIITOLANJOKI SOTA-AIKANA (1939 – 1944).....	38
11. RAJA TALVI- JA JATKOSODAN JÄLKEEN.....	41
12. SODAN VAIKUTUKSIA PAIKALLISYHTEISÖÖN.....	44
EHDOTUKSIA JA HUOMIOITA.....	47
LIITTEET:	
KARTTALIITE: SELVITYSALUE (sähköinen versio myös erikseen)	
KARTTALIITE: SIMPELEEN TAAJAMA (sähköinen versio myös erikseen)	
HENKILÖITÄ	
MUISTOMERKKEJÄ JA PERINNEKOhteITA	
AINEISTOLUETTELO	

Kannen kuvat:

15. Divisioonan sotilaita Änkilänsalossa jatkosodan hyökkäysvaiheessa kesällä 1941 (Jatkosodan historia 2). ”Haljennut punatähti...”, Laikon lentokentän sotilaskoneiden levittämä lentolehtinen Kollaa- ja Simo Häyhä -museosta. Lehtiset löysi Jaakko Vilkkö vintiltä Pajarinkylän koululta, jossa Lentolaivue 14:n esikunta majaili. (Europaeus, Mikko). Satakuntalainen jalkäväkiosasto Pien –Kivijärven eli Kivijärven – Hiitolanjoen välisen luusuan rannalla matkalla etulinjaan 13.7.1941. Taustalla Simpeleen tehtaän piippu, vasemmalla Surre-hinaaja ja kaksi proomua (SA-kuva).

JOHDANTO

Rautjärven kunnan pohjoinen osa, suunnilleen Laikosta Torsansalontien – Miettälän tien linjalta pohjoiseen, on historiallisesti omaleimainen alue, jonka hallinnolliset juuret ulottuvat moniaalle. Jo Pähkinäsaaren rauhan (1323) rajanteossa se määriteltiin itään osaksi Novgorodin valtapiiriä. Sitten rajanteot ovat muokanneet aluetta ja sotavaiheet taas rajoja. Simpeleen seutu on kuulunut vanhaan Suur – Parikkalaan ja Simpeleen kuntakin (1923 – 1973) ehti toimia vielä puoli vuosisataa talvisodan päättäneen Moskovan rauhan (1940) ja jatkosodan aiheuttamien aluemenetysten jälkeen. Simpeleen, vähäisemmässä määrin myös Hiitolanjoen Kangaskosken teollisen yhdyskunnan erityisluonne maaseudun keskellä vaikutti alueen tapahtumiin vuosina 1917 – 1918. 1940-luvulla talvisota kosketti aluetta mm. evakuoitien ja pommitusten kautta. Jatkosodan hyökkäysvaihe kesällä 1941 on Rautjärvellä 1900-luvun sotahistorian tärkein vaihe rintaman läheisyyden takia.

Tämän selvityksen tarkoituksena on koota yhteen sotahistorian keskeiset elementit, tapahtumat ja vaikutukset Rautjärven pohjoisosassa. Selvitys on pääpiirteissään samankaltainen kuin tekijän laatima kunnan eteläisen osan, kanta – Rautjärven sotahistoriallinen selvitys; näitä kehoitetaan tarkastelemaan yhdessä kokonaiskuvan muodostamiseksi. Selvityksessä on 12 pienoistietoa, joista 9 käsittelee suoraan 1940-luvun sotavaiheita, tapahtumia ja paikallisia erikoispiirteitä. Alussa luodaan katsaus 1900-lukua vanhempaan sotahistoriaan, lopussa tarkastellaan sodan vaikutuksia paikallisyhteisöön kahdesta eri ajankohdasta ja näkökulmasta. Mukana on myös kartta- ym. liitteitä.

Selvitykseen oli käytettävissä noin kaksi kuukautta, mikä asetti omat tiukat rajansa ja haasteensa työn toteuttamistavalle ja yleisille edellytyksille. Kenttätöitä ja maastokäyntejä ehdittiin tehdä vain muutamien päivien aikana. Lähdekriittiseltä kannalta on huomioitava myös, että selvityksessä on jouduttu tukeutumaan lähinnä saatavilla olevaan yleiseen ja paikalliseen kirjallisuuteen, harvoihin ja alueen osalta niukkoihin selvityksiin, eräisiin haastattelu- ja yksityisluonteisiin aineistoihin ja paikallisiin suullisiin tiedonantoihin. Varsinaista perustutkimusta ei ole juurikaan ollut mahdollista tehdä tai arkistolähteitä (esim. sotapäiväkirjat) aikaa käydä läpi kuin kursorisesti. Sotahistorian vankka peruslähde alueella on Henri Sorvalin Suomen historian pro gradu -työ Simpele sotavuosina 1939 – 1944, joka on myös tämän selvityksen taustalla. Myös monista SA-kuvista on ollut hyötyä.

Toisaalta juuri paikalliset kirjalliset lähteet (vrt. Rautjärven kirjaston kotiseutukokoelma), monien paikallisten suulliset vihjeet, sanomalehtiartikkelit ja yksityisten paikallis- ja/tai sotahistorian harrastajien aineistot ja apu osoittautuivat työn aikana arvokkaiksi. Kiitän viimeksi mainituista erityisesti Timo Patosuota, Reijo Sinkkosta, Olavi Heinosta, Seppo Sahlaa ja Aili Repoa, mutta kiitos kuuluu kaikille tämän työn valmistumiseen taustalla vaikuttaneille. Timo Patosuolle kiitos myös retkipäivästä vanhan, jo lähes kadonneen Simpeleen ja eräiden maastojäänteiden jäljillä. Paavo Löppöselle kiitos ystävällisestä tehtaan paikallisen paperiosaston historiikin lahjoituksesta.

Selvitys on tarkoitettu tarkasteltavaksi ensisijaisesti sähköisessä muodossa ja karttaliitteet erillisinä tiedostoina. Mukaan on koottu myös ehdotuksia ja huomioita ja aineistoluettelo kannustamaan jo ennestään erinomaisen virkeää paikallisen sotahistorian harrastusta, tutkimusta ja soveltamista. Toivottavasti tämä selvitys voi osaltaan hieman auttaa sen jäsentämisessä kunnan pohjoisosassa.

28.5.2017 Parikkalan Mikkolanniemiellä,
FM kansanperinteen tutkija Mikko Europaeus (Tmi Traditionaali)

1. MAHDOLLISIA VANHIMPIA VIITTEITÄ AIHEPIIRIIN

Väkivaltaisten yhteenottojen, hävitysten ja sotateimien vanhimmat jäljet nykyisen Etelä-Karjalan alueella katoavat historian alkuhämärään. Tieto tai todennäköisyys jää usein saavuttamatta, mutta heikkojakin vihjeitä kannattaa tarkastella. Karjalan yleisen sotahistorian ohella mm. arkeologinen aineisto, nimistö, paikallistarinat ja perimätieto sekä rajahistoria antavat viitteitä myös Rautjärven pohjoisessa osassa. On silti huomattava, että monet näistä ovat epäselviä, ristiriitaisia tai jopa kyseenalaisia. Sotahistoriaan liittyviä muinaisjäännöksiä ja 1940-luvun jäänteitäkin on tuhoutunut tai hankala paikallistaa mm. metsänkäytön ja maanmuokkauksen takia ja irtolöytöjä on kadonnut.

Linnavuorina on pidetty nimen tai perimätiedon linnoina pitämiä jyrkkärinteisiä löydöttömiä tai esi- ja varhaishistoriallisia löytöjä ”tuottaneita” vuoria, mäkiä ja pieniä saaria, joilla on kivisiä, kiven- ja maansekaisia tai maasta tehtyjä valleja. Myös vuoret ja mäet, joilla ei ole todettu rakenteita, mutta on tehty esi- ja/tai varhaishistoriallisia esinelöytöjä, on yleensä luettu mukaan. Vuorten käyttöaika on ajoitettu rautakaudelta 1300-luvulle, joidenkin käytöstä on tietoja myöhemminkin. Linnavuorilla on katsottu olevan yhteys levottomiin ja sotaisiin aikoihin, puolustautumiseen tai pakotarkoituksiin.

Rautjärveltä ei tunneta linnoitettuja vuoria. Pohjoisosassa Linnavuori-niminen paikka (lähellä myös Linnalampi ja Linnakangas) on kallioluolan, ns. Pirunkirkon yhteydessä Torsansalolla. Luolaan liittyy perimätietoa tietäjä Pohu – Matista, mutta myös kertomuksia sen käytöstä isovihan tai sotien aikaisena piilopaikkana. Lisäksi Torsansalolle kerrotaan kätketyn isovihan aikana aarre. Luola on mainittu käytetyn vielä jatkosodan aikana tavaroiden piilona, jolle on vertailukohta mm. Parikkalan Melkoniemestä. Tällaisia kätköluolia on mainittu runsaasti myös mm. Rautjärven Simolanmäeltä.

Peipvuoren jylhiä kallioita Silamustien lähellä. (1)

Simpeleen taajaman lähellä sijaitsevaa Peipvuorta on perimätiedon mukaan pidetty paikallisena vainojen aikaisena pakovuorena. Sen laelta on myös paikallistettu (1997) asumusten jäänteitä, ainakin kolme neliskulmaista tai suorakaiteen muotoista asumuksen pohjaa. Ei ole mahdotonta ajatella näitä juuri ”piilopirttien” jäänteinä, vaikka vuori sijaitseekin nyt asutuksen lähellä. Se on jylhä eikä vaikeapääsyisenä ja karuna ole soveltunut ainakaan luontevasti vakituiseksi asuin- tai laidunpaikaksikaan.

Merkittävä, mutta arvoituksellinen arkeologisesti tunnettu muinaisjäännös alueella on Kalmanharju Silamusjoen partaalla. Täältä on jo 1800-luvulla ja uudelleen 1940-luvulla löydetty luurankoja ja kadonneita esineitäkin. Paikkaan on liittynyt ilmeisen vanhaa perimätietoa, jonka mukaan se olisi Hiitolanjokea saapuneiden varhaisten asukkaiden kalmisto. Toisaalta sitä on selitetty isovihan aikaiseksi hautapaikaksi, joskin löytöjen maallikkoarvio ”pistimestä” ja ”kiväärin lukosta” on kyseenalaistettu. Joka tapauksessa täällä on kerrottu olleen jonkinlainen

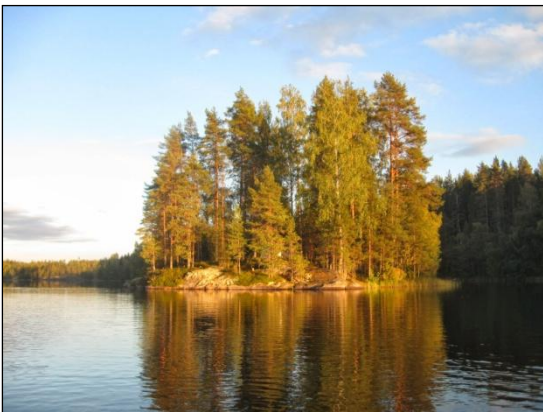

Änkilässä on myös Silamusjoen Kalmanlahti. (2)

ruotsalaisten ja venäläisten taistelupaikka, joka on Nimiarkiston maininnoissa liitetty isovihan aikaan. Kalmanharjun lähelle on sijoitettu myös ilmeisen vanha vainolaistarina: nainen lapsineen pakenee ratsastavaa sotamiestä jokirantaan – sotamies heittää keihään, pakenijat väistävät – nainen irrottaa myöhemmin keihään puusta ja esittelee sitä. Läheiseen valtaojaan (Kalmanoja?) liittyy vielä stereotyyppinen tarinamotiivi: taistelussa ojaan kertyneessä veressä voitiin uittaa tukkia.

Valtatie 6:n tuntumassa sijaitsevien Holmin kallioiden Simpeleen puolella on kirjoitettu sijainneen ”vanhoja kivettyjä ampuma-asemia”. Lähellä sijaitsevan Revonportin kohdalla on arveltu valtatie alle jääneen ”vanhoja kivettyjä keskiaikaisia ampumahautoja”. Tässä yhteydessä paikkaa on pidetty tärkeänä kulkureittien risteyksenä ja asemat olisi suunnattu ottamaan vastaan Viipurin suunnalta tulevaa hyökkääjää. Maastontulkintoissa, joiden pohjana lienee osittain paikallista perimätietoa, on viitattu myös vanhaan ratsupolkuun ja toisaalta Viipurin suunnalta Revonportilla haarautuneisiin reitteihin. Näitä alkujaankin hyvin epävarmoja kohteita ei tunneta arkeologisissa inventoinneissa.

Valmanmäeltä (myös Volmanmäki) Uudensillan lähetyviltä on kaiketi 1940-luvun ilmatorjuntaan liittyvien maastojäänteiden ohella paikallistettu ojamainen, mahdollisesti vanhempi kaivanto, jonka alkuperä on epäselvä. Täältä on kuitenkin saatu irtolöytönä myös rautakuula (halkaisija 7-7,5 cm). Inventoinnissa (2001) kaivantoon liittyen todettu, että ”hyvällä mielikuvituksella sen kohdalle voisi hahmotella hirsivarustuksen, jonka takana olisi ollut venäläisten tykistöä esimerkiksi 1700-luvulla.”

Koantauksen Iivanansaareen on liitetty tarina isovihan aikaa nälkään kuolleesta venäläisupseerista. (3)

Metsurin kiven rajamerkit Torsansalon tien varrella on tehty Uudenkaupungin rauhan (1721) jälkeen. (4)

Kirjalliset lähteet eivät kerro paljoa Rautjärven pohjoisosan vanhimmista, satojen vuosien takaisista sotavaiheista, mutta niiden kautta voidaan esittää jotain perustietoja, asiayhteyksiä ja yleisarvioita. Rautjärvellä on vanhoja rajamerkkejä. Rajapaikoista osa on yhdistetty jo Ruotsin ja Novgorodin väliseen Pähkinäsaaren rauhaan (1323), vaikkei tästä ole konkreettisia merkkejä. Tässä perustavassa jakolinjassa Rautjärven kunnan pohjoisosa jäi Novgorodin puolelle kuuluen pääosin Kurkijoen pogostaan. Teoriassa jo tätä edeltävät muinaiset hävitysretket ovat voineet ainakin sivuta aluetta. Ruotsin puolelta tehtiin hyökkäys Kurkijoen tienoille vuonna 1396. Savolaisasutuksen työntyminen itään ja Olavinlinnan rakentaminen 1400-luvun lopulla lisäsivät rajakiistoja. Täyssinän (1595) ja Uudenkaupungin (1721) rauhoissa rajalinja vahvistettiin Sarajärven Haukkavuorelta koilliseen.

Vuosina 1495 – 1497 käytiin Ruotsin ja Moskovan ruhtinaskunnan sota eli vanha viha. Venäläiset mm. piirittivät Olavinlinnaa. Savolaisten hyökkäys kohdistui taas ainakin Kurkijoelle ja Parikkalan

seudulle: Vatjan viidenneksen verokirjassa (1500) mainitaan Ilmeen, Yliänkilän (Änkilän vanhin nimi) ja Koitsanlahden kylät poltetuiksi, mistä seurasi verovapauksia määrääjäksi. Tämä lienee myös vanhin kirjallisten lähteiden kautta avautuva sotatoimi Rautjärven pohjoisessa osassa.

Kustaa Vaasan Venäjän sodassa (1555 – 1557) ”ruotsit” polttivat taas mm. Yliänkilän kylän ja Kivijärven seutua hävitettiin. Myös Hiitolanjokivarren alempia kyliä (Veijala, Valtola, Kokkola) tuhottiin. Sotajoukot liikkuvat siis alueella tiuhaan eikä ole mahdotonta että se tapahtui osin myös Hiitolanjokea hyödyntäen. 1500-luvun lopulla 25-vuotisen sodan eli Pitkän vihan (1570 – 1595) aikana Ruotsi miehitti Käkisalmen läänin. Vaihe johti Simpeleen seudun luterilaistumiseen, kun pääosin Jääsken alueelta asutettiin lampuoteja eli vuokratilallisia etenkin Änkilän autiutiloille.

Stolbovan rauhan (1617) jälkeen 1600-luvulla luterilaistuminen ja läntisen uudisasutuksen kehitys jatkui mm. Koitsanlahdesta eronneen Kivijärven ja mm. Innasenpohjan ja Kaljusenkylän kohdilla. Käkisalmen läänissä ortodoksien joukkomuuttoihin johtanut Kaarle X Kustaan Venäjän sota eli ns. Ruptuurisota (1656 – 1657) ei enää järisyttänyt Simpeleen seutua Ruotsin piiriin kuulumisen takia.

1700-luvulla Suuri Pohjan sota (1700 – 1721) ja Hattujen sota (1741 – 1743) miehitysaikoinen (isoviha, pikkuviha) koettelivat mm. Jääskeä ja kanta – Rautjärveä. Parikkalasta on tietoja mm. ruotsalaisen sotaväen mielivallasta 1700-luvun alkuvuosilta, Soldatmäen taistelusta (4.3.1711) ja Koitsanlahden kylän palosta. Aikakauden kokonaiskuva Rautjärven pohjoisosassa on epäselvä, mutta osa perimätiedon muistumista, ehkä myös löydöistä ja maastojäännöksistä voisi liittyä näihin vaiheisiin. Huomattavin muutos alueella oli Ruotsin vallan vaihtuminen Venäjän alaisuuteen.

1800-luvulla Suomen sota (1808 – 1809) ei erityisemmin koskettanut Rautjärven aluetta, mutta Turun rauhan (1743) itäinen rajalinja vaihtui Haminan rauhassa (1809) Kymijoesta Tornionjokeen.

Änkilän Kalmanharju sijaitsee aivan Harjulan pihapiirin tuntumassa vanhalla Ratilaisen paikalla. (5)

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

- Europaeus, Mikko: Hiitolanjoki – latvavesiltä Laatokalle. Tampere 2012.
- Europaeus, Mikko (toim.): Outoja otuksia, kummia kertomuksia. Uskomustarinoita Etelä-Karjasta. Etelä-Karjalan maakuntalukemisto. Etelä-Karjalan vuosikirja 2007 – 2008. Vaajakoski 2008.
- Juvonen, Jaana: Parikkalan historia. Jyväskylä 1996.
- Kuujo, Erkki: Kurkijoen vaiheet asutuksen alusta v:een 1570. Teoksessa Kuujo, Erkki, Immonen, Toivo & Puramo, Eino: Kurkijoen kihlakunnan historia. Hiitola – Kurkijoki – Lumivaara – Jaakkima. Pieksämäki 1958.
- Kähtävä – Marttinen, Minna: Rautjärven kunnan arkeologinen inventointi. 1997.
- Korpela, Jukka: Euroopan valta vakiintuu. Teoksessa Kaukianen, Yrjö & Nurmiainen, Jouko (toim.) ja Korpela, Jukka (kirj.): Viipurin linnaläänin synty. Viipurin läänin historia II. Jyväskylä 2004.
- Piilola, Kyösti: Änkilän paikannimistä ja historiasta. Parikkalan – Rautjärven Sanomat 19.11.2009.
- Sahla, Seppo: Rautjärven pirunkirkko. Teoksessa Kähkönen, Heini & Korjonen – Kuusipuro, Kristiina (toim.): Tarinoita Etelä-Karjalasta. Etelä-Karjala-instituutti 2012.
- Vilksa, Matti: Parikkalan historia. I-II. Käkisalmi 1926.

Painamattomat arkistolähteet

- Kähtävä – Marttinen, Minna: Rautjärven kunnan arkeologinen inventointi. Museovirasto, Etelä-Karjalan museo ja Rautjärven kunta 1997. Museoviraston arkeologian osaston arkisto.
- Laakso, Ville: Uukuniemen, Saaren, Parikkalan ja Rautjärven kyläkalmistojen arkeologinen inventointi 2001. 6.8.2002. Turun yliopisto, arkeologian oppiaineen arkisto.

Haastatteluaineistoja

- Europaeus, Mikko: Hiitolan- eli Kokkolanjoen ja Simpeleen taajaman perinteentallennusprojekti 2003 – 2004: Ratilainen, Vilho, Terävä, Erkki.
- Europaeus, Mikko: Haastattelu sota-ajan lapsuudesta ja nuoruudesta 2015 – 2016: VT. From War History to Modern Education -hanke. Rautjärven kunta 2016.

Internet

- Koponen, Martti & Poutiainen, Hannu: Pohjoisen Etelä-Karjalan puolustusvarustusinventointi. Museovirasto 1999.
- Museovirasto / Kulttuuriympäristön palveluikkuna (kyppi) / Arkeologiset kohteet / Rautjärvi / Änkilän Kalmanharju
- Retkipaikka: Torsansalon Pirunkirkko, Rautjärvi
- Winberg, Vesa, Kosonen Kari & Schönberg, Kalle: Iivanansaaren hautakammio – ”Jottei Kalterijääkäreitä unohdetaisi?”. YLE 4.11.2015.

Kuvat:

- 1,2,4 – 5: Europaeus, Mikko, 3: Willimiehen jäljillä -blogi: Rautjärvi / Kalterijääkäriin vankiselli.

2. VUODET 1917 – 1918

Levottomat vuodet 1917 ja 1918 näkyivät ja tuntuivat myös Etelä-Karjalan pohjoisosassa. Suomen itsenäistymistä edeltänyt marraskuun yleislakko vuonna 1917 aiheutti kiristyneessä poliittisessa ilmapiirissä tapahtumien ketjun, joka johti Parikkalassa aseellisiin välienselvittelyihin. Sisällissodan taistelut eivät vaatineet uhreja Parikkalan alueella, johon Simpelekin siis kuului, mutta paikallisia joutui sodan uhreiksi muualla. Yhä varmentamatonta perimätietoa liittyy lisäksi Kivijärvensalmen tienoilla mahdollisesti teloitettuun kahteen punaiseen. Sota vaikutti myös työoloihin seutukunnalla.

Tapahtumien yleinen tausta oli moninainen. Siihen liittyivät ensimmäinen maailmansota, Venäjän keisarin luopuminen vallasta (ns. helmikuun vallankumous), epäselvyys ja keskinäinen erimielisyys korkeimman vallan käyttäjästä Suomessa muuttuneessa tilanteessa ja bolshevikkien valtaannousu (ns. lokakuun vallankumous). Jyrkentyvä poliittinen rintamajako oli asettunut porvaripuolueiden ja sosialistien välille viitoittaen tietä kohti tulevaa sisällissotaa. Juuri ennen yleislakkoa asetelmaa kiristi vielä ns. Mommilan kahakka Hausjärvellä veritekoineen. Vuoden 1917 lopulla suomalainen yhteiskunta oli hajoamispisteessä: elintarvikepula paheni, hinnat nousivat, säännöstely tiukkeni ja elintarvikkeita pakko-otettiin. Työttömyys lisääntyi ja nälkääkin esiintyi, etenkin kaupungeissa.

Yleislakko järjestettiin 14.11 – 19.11.1917. Se masinoi Suomen Ammattijärjestö (SAJ) ja julisti Työväen Vallankumouksellisen Keskusneuvosto. Lakko protestoi leipäpulaa ja pyrki painostamaan eduskuntaa hyväksymään sosiaalidemokraattien Me Vaadimme -ohjelman (mm. elintarvikepulan helpottaminen, ns. valtalain hyväksyminen, 8 tunnin työaika, torpparivapautus, kunnallislait, jne.).

Lakosta tuli punakaartien voimannäyttö etenkin Etelä-Suomessa ja Helsingissä. Näitä alkujaan työväen järjestyskaarteja oli toiminut jo vuoden 1905 suurlakon yhteydessä, mutta perustamiseen kehoitettiin nyt uudessa tilanteessa SAJ:n ja sosiaalidemokraattien myötävaikutuksella vuoden 1917 lokakuussa. Toisaalta jo vuoden 1898 kunnallislaki määräsi, että kuntien oli tarvittaessa kyettävä ylläpitämään järjestystä. Syksyllä 1917 läänien kuvernöörit kehottivat perustamaan suojeluskuntia. Näidenkin juuret olivat osin jo vuoden 1905 erilaisissa järjestyskaarteissa, mutta kuntakokouksien päätöksillä suojeluskunnista muodostui vähitellen ja muutosten kautta valkoisen Suomen edustaja.

Parikkalassa työväen järjestyskaarti perustettiin marraskuun alussa Simpeleen tehtaan työväen ja Kivijärven työväenyhdistyksen toimesta. Asiaan vaikutti Helsingistä tullut kirjelmä. Paikalla oli sata osallistujaa. Simpeleen ammattityöväestä suurin osa oli muualta muuttaneita ja tietoisempia työväenliikkeestä kuin maaseudun vähäväkiset. Kivijärven työväenyhdistyksessä oli tosin jäsenenä myös seudun maatyöväkeä, torppareita ja itsellisiä. Vastavuoroisesti parikkalalaiset isännät olivat esimerkiksi kannattaneet vielä kesällä 10-tuntista työpäivää. Ristiriita eri osapuolten välillä tiivistyi ensin elintarvikelautekunnassa, johon lain mukaan oli valittava kuluttajien ja tuottajien edustajia. Lautekunta joutuikin eroamaan jo elokuussa. Varsinaiset lakkopäivät olivat silti vielä seudulla pääosin rauhallisia, tosin lakko seisautti Simpeleen ja Kangaskosken tehtaat 15.11. klo 6.00.

Tilanne muuttui 20.11. kun Simpeleen tehtaan konttoriin tuli noin 30 miehen joukko enimmäkseen työmiehiä, jotka takavarikoivat kolme revolveria. Aseistusta vahvistettiin ottamalla haulikot ja pyssyt tehtaan työnjohtajien kodeista. Kangaskoskelta takavarikoitiin tehtaan omistajan C.J.H. Standertskjöldin aseet. Ilmeisesti mm. Viipurin ja Enson tai Kotkan lakkotapahtumat olivat esimerkkeinä simpeleläisille. Johtajansa Juho Bäckin johdolla joukko kaartilaisia saapui Parikkalan

kirkonkylään ”toimittamaan vallankumousta” ja kävi matkalla kruununvouti Varjuksen asunnolla Joukionsalmella. Parikymmenhenkinen joukko miehitti puhelinkeskuksen kieltäen puheluiden välittämisen. Rautatieasema vallattiin. Asetakavarikko jatkui ja mm. poliisikonstaapeli Yrjö Parikka pakotettiin luovuttamaan aseensa. Kaartilaiset odottivat Heikki Kaljusen, vuoden 1918 Karjalan rintaman punakaartin johtajan, osastoa Parikkalan asemalle. Tätä ei kuitenkaan tapahtunut. Sen sijaan tapahtumat saivat vastareaktion aikaan pienimuotoisen talonpoikaisen kansannousun.

Seuranneet tapahtumat olivat ilmeisen kaoottisia ja kuvaukset (mm. paikallislehti) ehkä alkujaankin epätarkkoja. Joka tapauksessa Parikkalan asemalla syntyi tulitaistelu, joissa haavoittui muutamia suojeluskuntalaisia ja järjestyskaartilaisia. Kaartilaiset vapauttivat vankinsa ja pakenivat rataa pitkin Syväoroon päin, kunnes jäivät kiinni Poutalan risteuksen väijytyksessä ja lyötiin hajalle. Yhdeksän pidätettiin, mutta vapautettiin kuulustelujen jälkeen. Rautjärvenkin suojeluskunta oli varuillaan, sillä huhun mukaan Viipurista oli hevospelillä tulossa huomattava aselähetys Simpeleen kaartille.

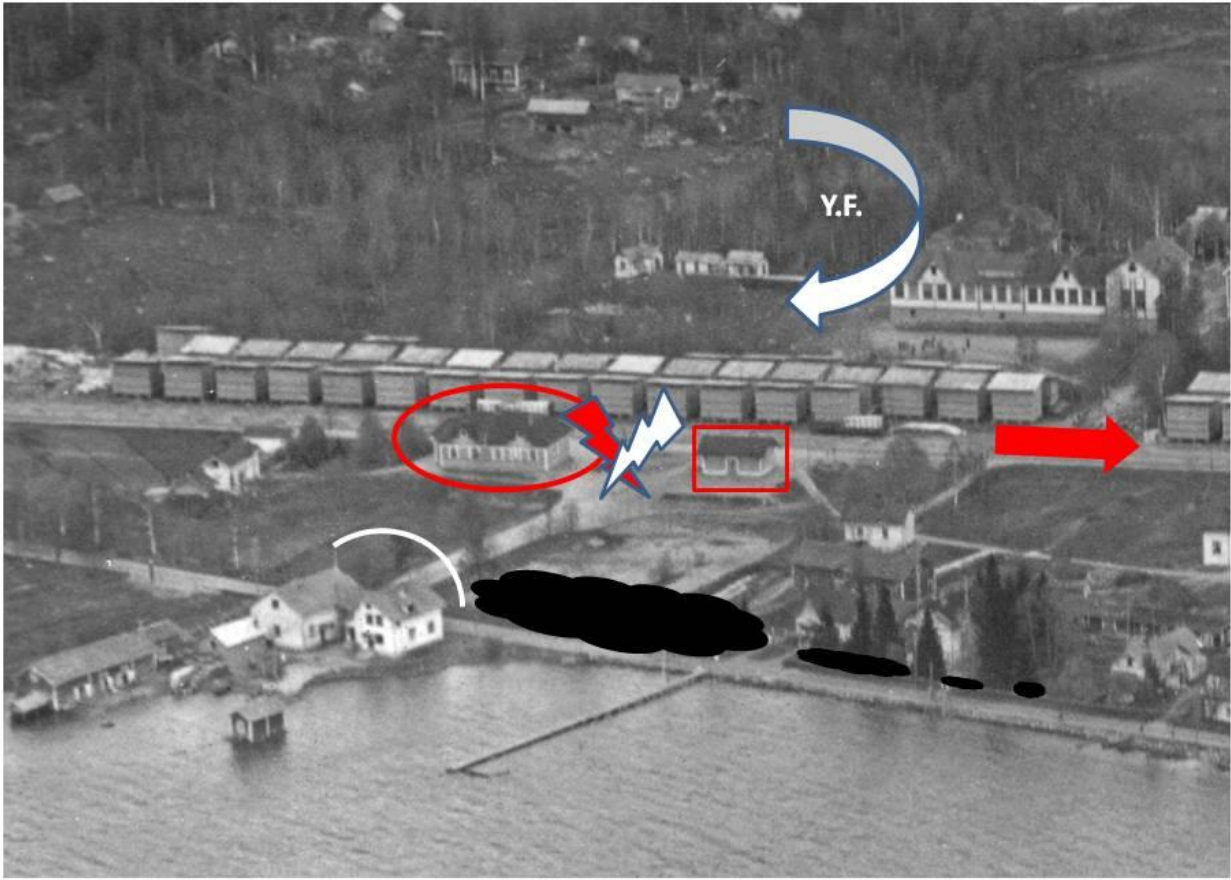
Kun Simpeleen tehtaan työväen edustajan kanssa oli päästy yhteyteen seuraavana päivänä, aseita vaadittiin takaisin ja osallisten nimiä tietoon. Aseet palautettiin, mutta nimiä ei kerrottu. Tehtaalla seurasi yleinen armahdus sitä vastaan, että työväenkaarti irtisanoutui kapinasta eikä vastaava saanut toistua. Kahakka aiheutti Parikkalan suojeluskuntaan liittymisiä tuoreeltaan kunnanhuoneella, johon oli kokoontunut ehkä jopa 400 – 500 talonpoikaa. Valtaosa kuntalaisista tahtoi kuitenkin sovintoa paikkakunnan eri yhteiskuntaluokkien välille. Tehtaan isännöitsijä Ingwald Souranderkin oli tavoitellut yksituumaista tehdasyhteisöä ja pyrkinyt edistämään tyväestön oloja. Lakkokapinan tapahtumia selviteltiin vielä touko- ja kesäkuussa 1918. Kävi ilmi, että kaartille oli annettu lakkotiedonannoista poikkeavat salaiset ohjeet, joiden mukaan porvareilta oli otettava aseet pois.

Työrauhaa ei kestänyt kauan, sillä marraskuun lakkokapinaa seuranneet Viipurin mellakat lisäsivät taas levottomuuksia Simpeleellä. Sisällissodan puhjettua tammikuun lopulla 1918 Savonlinnan suojeluskunta lähetti retkikunnan Simpeleelle tarkoituksenaan estää levottomuudet tehtaalla. Savonlinnalaiset pitivät vartiota sodassa rintaman taakse jääneellä tehtaalla 11.2.1918 saakka, jolloin Simpeleelle perustettu suojeluskunta otti vastuun järjestyksenpidosta. Se itsenäistyi Parikkalasta kuitenkin vasta vaiheittain vuoden 1918 aikana paikallispäällikkönään Juhana Terävä.

Vuoden 1917 marraskuun lakkokapina oli vakava paikallinen selkkaus ja eräänlainen vuoden 1918 esiinätös. Edellisen syksyn edesottamuksista vangittiin 21 tai 22 Simpeleen tehtaan työntekijää, joista vankilasta vapautumisen jälkeen otettiin takaisin muut paitsi ”12 työntekijää, jotka olivat olleet pahimpia hulinoitsijoita.” Tehtaan paperikoneet pysäytettiin helmikuussa 1918 ja maaliskuun alussa irtisanottiin koko tehtaan työväki rahoitusvaikeuksien ja ammattityöläisten pidätysten takia. Puuhiomo käynnistyi toukokuussa 1918, paperikoneet vasta syksyllä (27.11.). Kangaskoskella tehtaan työntekijät oli irtisanottu jo ennen yleislakkoa. Tehdas käynnistyi uudelleen vasta 1920.

Vuonna 1918 Suomen sotaurmat -tietokanta ilmoittaa Parikkalasta (kirjoillaolo- ja asuinkunta) kaatuneeksi, muuten kuolleeksi tai kadonneeksi 46 henkilöä, joukossa mm. lakkokapinajohtaja Juho Bäkki. Kaatuneista 27:stä Parikkalan suojeluskuntalaisista Emil Repo oli kotoisin Änkilästä.

Parikkalan – Simpeleen seudun säästymiseen sotatoimilta vuonna 1918 vaikutti mitä ilmeisimmin kolme päätekijää: sijainti rintaman takana, suojeluskuntien tehtaaseen kohdistama kontrollointi ja epäilemättä myös lakkokapinan – vahvasti tehdasyhteisöstä lähteneen ilmiön – tuoreet kokemukset.

1920-luvun ilmakuvan päälle tehty karkea mallinnus vuoden 1917 lakkokapinan asemista Parikkalan rautatieaseman tienoilla. Punaisten valtaama rautatieasema on ympyröity, salamat kuvaavat taistelun summittaista aluetta. Valkoinen kaari on valkoisten hallitsema osuuskaupan suunta. Valkoinen nuoli ratapihan takana kuvaa saartoliikkeenilmeisesti yksin tehneen Yrjö Fagerlundin (Y.F.) saapumissuuntaa: punaisia oli tässä vaiheessa suojautunut junavaunujen (ei kuvassa) alle. Punainen nuoli osoittaa punaisten pakosuuntaa rataa pitkin Syväorolle päin, mustat pilvet runsasta ruudinsavua, jonka on sanottu leijuneen tiellä. Punaisella on kehystetty myös mahdollinen varastorakennus, josta kerrotaan yhden punaisen ampuneen Toivo Harjankoa revolverilla: luoti kuitenkin pysähtyi vahvasti pukeutuneen miehen lompakkoon sydämen kohtaan. Rekonstruktio perustuu Olavi Heinosen 1980-tekemään Leo Petäsjärven haastatteluun. Petäsjärvi oli kouluikäinen 1917 ja taistelun aikaan häntä kiellettiin lähestymästä asemaa. Samassa yhteydessä Petäsjärvi on kertonut myös mm. Parikkalan puhelinkeskuksen piirityksestä.. (6)

Simpeleen työväentalo (1916, vas.) ja Nuorisoseuratalo (1906, oik.) ovat harvoja vuosien 1917 – 1918 tapahtumien aikaan olemassa olleita ja nykypäivään säilyneitä puurakennuksia paikkakunnalla. (7 – 8)

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Autio, Matti & Nordberg, Toivo: Vuosisata paperiteollisuutta I. Valkeakosken, Simpeleen, Myllykosken ja Jämsänkosken paperiteollisuuden vaiheet Yhtyneen Paperitehtaat osakeyhtiön perustamiseen saakka. Valkeakoski 1972.

Eronen, Simo & Komonen, Antti: Karjala vapaussodassa. Edellinen osa. Helsinki 1930.

Juvonen, Jaana: Parikkalan historia. Jyväskylä 1996.

Könni, Ukko & Nordberg, Toivo: Simpeleen tehtaiden kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986. Valkeakoski 1986.

Partanen, Jukka: Vallankumouksesta sotaan – vuosi 1917. Teoksessa: Kaukiainen, Marjomaa & Nurmiainen, Jouko (toim.): Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V.

Haastatteluaineistoja

Heinonen, Olavi: Osa Leo Petäsjärven haastattelusta [tehty 1980-luvulla, MP3-äänitiedosto]

Internet

Wikipedia:

Me Vaadimme -julistus
Suojeluskunta
Heikki Kaljunen
Vuoden 1917 yleislakko

Suomen sotaturmat 1914 – 1922 [tietokanta]

Suomi 80: Itsenäistymisen vuodet 1917 – 1918 [Tampereen yliopisto, eri artikkeleita]

Kuvat

6 [pohjakuva]: Heinonen, Olavi [yksityisaineistoa], 7- 8: Europaeus, Mikko.

3. TALVISOTA JA VÄLIRAuhan Aika

Talvisodan vaikutus entisen Simpeleen kunnan (1923 – 1973) alueella ja eri paikoin nykyisen Rautjärven kunnan pohjoisissa osissa oli Rautjärven kantapitäjän tapaan vaihteleva. Rintama oli kaukana, mutta sotatila ja sodan monet heijastusvaikutukset tuntuivat paikallisesti. Inhimillisesti merkittävintä olivat sodan vaatimat uhrit rintamalla ja kotirintamalla. Paikallisolojen kannalta taas käänteentekevää oli Moskovan rauhan (1940) raja, joka teki Simpeleestä Neuvostoliittoon rajautuvan kunnan. Tilanne säilyi jatkosodan tuloksena ja periytyi nykyiselle Rautjärven kunnalle.

Simpeleeltä talvisotaan kutsuttiin 225 reserviläistä. Suurin osa sijoitettiin Kenttätykistörykmentti 12:n ensimmäiseen patteristoon, joka taisteli Laatokan pohjoispuolella Suistamon Kollaalla. Simpeleläisiä taisteli myös Jalkaväkirykmentti (JR) 34:n riveissä Kollaalla ja toisaalta Laatokan meripuolustuksessa. Yksittäisiä miehiä palveli myös useissa muissa yksiköissä. Talvisodassa kaatui 12 paikallista miestä eli 0,4 % kunnan keskiväkilukuun suhteutettuna, mikä oli keskimäärin hiukan vähemmän kuin koko maassa (0,6 %). Eniten simpeleläisiä kaatui talvisodan loppuvaiheessa.

Jo ennen alkamistaan talvisota vaikutti paikallisyhteisöön varautumistoimenpiteiden muodossa. Merkittävimpiä näistä oli muun maan tapaan väestönsuojelu. Tehtaan painoarvo siinä näkyi mm. siinä, että väestönsuojelukeskus perustettiin sen tiloihin ja suojelupäälliköksi tuli tehtaan insinööri. Mukana olivat monin tavoin paikalliset lotat. Ensiapuasemia perustettiin apteekkiin ja tehtaan saunalle ja tarvikkeet ensiapuasemille kerättiin paikallisista kodeista. Kivijärven kansakoulu varustettiin varasairaalaksi. Simpele jaettiin neljään pääsuojelukohteeseen ja väestönsuojeluun varattiin 271 henkilöä. Talvisodan aikana sen tärkeimpiä tehtäviä oli ilmahälytysten antaminen.

Talvisodan alkamista 30.11.1940 Simpeleellä on muisteltu kouluikäisten kokemuksena: esimerkiksi Kivijärven koulussa opettaja oli ilmoittanut sodan alkaneen, mitä lapset eivät oikein ymmärtäneet. Koulusta oli juostu viereiselle mäelle ja sieltä kotiin, jossa tieto sodasta ilmoitettu vanhemmille ja tädille naapurissa. Ihmeelliseltä oli tuntunut Simpeleen tehtaan näkösuojakseen laskema höyrypilvi. Samana päivänä oli annettu jo ensimmäinen ilmahälytys ja lapsia käskettiin piiloutumaan metsään.

Simpeleen taajamassa oli talvisotaan liittyviä kiintopisteitä useissa paikoissa. Koitsanlahden ohella ilmavalvonta toimi Matomäellä. Tähän kohdistui myös ei-toivottua huomiota: helmikuussa 1940 esimerkiksi valopommien paljastamat ilmavalvontalot maastoutuivat viholliskoneiden hyökätessä. Tehtaanpuiston molemmiin puolin on muistitiedon mukaan ollut vaatimattomia kuoppamaisia pommisuoja. Ilmahälytysten tullen suojauduttiin myös mm. tehtaan lähistön perunakellareihin.

Simpeleen Kerhotalosta, kauppias P.J. Reinikaisen kaupasta, joka oli siirtynyt tehtaalle arkkitehti Wäinö Palmqvistin muutostöiden jälkeen vuonna 1936, muodostui monien toimintojen paikallinen keskus. Virkailijakerholla, ”klubilla” oli jo ennen sotaa johtaja Rudolf Waldenille omistettu huone.

Tärkeä monitoiminen organisaatio jo talvisodassa ja koko sota-aikana oli Vapaa Huolto, jonka paikalliskeskuksia perustettiin järjestöjen ja kuntien yhteistyöelimeksi jo syksyllä 1939 Viipurin läänin maaherran aloitteesta alueen jokaiseen kuntaan. Simpeleelle se saatiin 12.11.1939. Aluksi mukaan lähtivät kunta, Lotta Svärd -paikallisosasto, Maatalousnaiset ja Sosiaalidemokraattinen Naisyhdistys, jatkosodan aikana toimijoiden joukko laajeni. Keskuksen toiminnan perustaksi päätettiin ”reserviläisten, evakuoitujen ja tilanteen takia vaikeuksiin joutuneiden perheiden

avustaminen”. Se aloitti kansalaiskeräystoiminnan 15.11.1939 saadakseen jaettua materiaalia avuntarvitsijoille ja onnistuikin tässä: ihmiset lahjoittivat rahaa, elintarvikkeita, vaatteita, jopa polttopuita. Huomattavaa tukea ja materiaaliapua saatiin myös Viipurin läänin keskukselta.

Talvisodan jälkeisessä välittömässä tilanteessa merkittävä paikallinen ilmiö oli Simpeleen oman rajan takaisen väestön evakuoinnin ohella Kannaksen evakoiden vastaanotto aputoimineen. Evakuoiminen ja siirtoväen huoltaminen aiheutti myös niin paljon työtä, että talvisodan päätyttyä Simpeleelle perustettiin tilannetta johtamaan sivutoiminen siirtoväen huoltojohtajan toimi.

Simpele muodostui evakuoitujen väestönosan kauttakulku- ja tilapäispaikaksi, mutta paikkakunnalle jäi siirtolaisväestöä myös pysyvästi. Sen määrä vaihteli talvisodan jälkeen. Vuoden 1940 lopulla siirtoväkeä oli 26 eri pitäjältä, eniten Parikkalasta, sitten Rautjärveltä ja Hiitolasta. Juuri ennen jatkosodan alkamista toukokuussa 1941 siirtoväen määrä oli kunnan alueella 269 henkilöä.

Simpele oli länteen suuntautuneen kauttakulun ja logistiikan kulmapiste: 1800-luvun lopulla valmistuneelta Riihimäen – Pietarin radalta oli Lappeenrannan Simolan haaran kautta yhteys Imatralle (1934). Vuonna 1937 sille oli tehty jatkoksi Simpele – Elisenvaara-osuus. Elisenvaaran kautta kulki Karjalan rata (1894) Viipurista Sortavalan kautta Joensuuhun, josta suurin osa jäi Moskovan rauhassa (1940) rajan taa. Simpeleen suunnalta Kannakselle johtavia tieyhteyksiä olivat Miettälän suuntaan vievä Viipurintie ja Änkilänsalon tie Hiitolaan, etelässä Rautjärveltä Ilmeentie, pohjoisessa Parikkalasta Koitsansalon ja Lamminsalon välitiet sekä Poutalan – Elisenvaaran tie.

Evakoiden tulo saattoi kulkuyhteyksistä ja järjestelyistä huolimatta johtaa kaoottisiin tilanteisiin. Esimerkiksi tehtaan lähellä Tallimäellä on muisteltu olleen ”rinne täynnä” eläimiä, evakkokarjaa, jolle etsittiin ”kynnelle kykeneviä” lypsäjiä. Karjan joukossa oli vasikoivia lehmiä ja karjaa oli pakko teurastaa. Simpeleen asemalla karjaa lastattiin juniin. Evakoilta saatettiin ostaa maitoakin.

Majoitusta tai ainakin tilapäisapua annettiin moni paikoin yksityisoloissa, kuten Pyörämäellä ja Änkilässä Silamusjärven rannalla. Evakuoitupisteinä oli mm. Simpeleen pappila. Muistitiedon mukaan julkisista rakennuksista esimerkiksi Simpeleen työväentalo oli evakkojen kokoontumis- ja ruokailupaikkana. Nuorisoseuran talo palveli evakoiden työtupana, jossa tehtiin mm. tallukkaita ja kudottiin kangasta. Evakuoitujen kohtaaminen näyttää tavalla tai toisella olleen yleinen kokemus.

Talvisodan ajalta ei ole paljon SA-kuvia Simpeleeltä tai Rautjärven pohjoisosasta. 20.3.1939 on tallennettu evakkorekiä, ihmisiä ja lehmiä Simpeleen pappilan pihamaalta. Rakennukset ovat säilyneet ja näin myös kappale paikallista sotahistoriaa. (9-11)

Talvisodassa Simpeleen kunta menetti pinta-alastaan 29 km², joka oli vähän yli kolmasosa sen kokonaispinta-alasta (84 km²). Vuonna 1939 sen asukasluku oli 2628 henkilöä, josta luovutetulla alueella läsnä olevina 427 henkilöä. Moskovan rauhan (1940) jälkeen tulikin aiheelliseksi pohtia Simpeleen kunnan olemassaolon tulevaisuutta. Asiassa päädyttiin kuitenkin itsenäisenä kuntana jatkamiseen sisäasiainministeriön asettaman selvitysmiehen ja kunnan oman lausunnon perusteella.

Uudella rajalla oli hyvin negatiivinen vaikutus mm. Simpeleen maatalouteen, koska luovutettu alue oli sen parasta viljelyaluetta. Välirauhan aikana puute ja vaikeat olot lisäsivät vapaaehtoistoimintaa. Jo ennen sotaa toimineiden järjestöjen ja seurojen lisäksi perustettiin Simpeleen Aseveljet r.y. (1940) ja Reserviupseerikerho (1941), jotka harjoittivat keräyksiä ja huoltotoimintaa. Talvisotaa ja sen jälkeistä kesää Suomessa on kuvattu yleisluonteeltaan hartaan isänmaallis-uskonnolliseksi ajaksi. Välirauhan ajan loppuvaihe kesällä 1941 oli Rautjärven pohjoisosassa kuitenkin luonteeltaan jo varsin lähellä sotatilaa mm. evakuoitien ja suomalaisjoukkojen alueelle sijoittamisen takia.

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Haakana, Hela-Maria: Helkamari juttui. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhla-julkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Häyhä, Helvi: Evakkotarina. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhla-julkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Kielletyt kartat. Karjala 1928 – 1944. 1: 100 000. Porvoo 2006.

Könni, Ukko: Simpeleen tehtaan kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986. Valkeakoski 1986.

Lammi, Pirkko: Koululaisen kokemukset. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhla-julkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Painamattomat lähteet

Sorvali, Henri: Simpele sotavuosina 1939 – 1944. Suomen historian pro gradu. Joensuun yliopisto 2003.

Haastatteluaineistoja

Europaeus, Mikko: Haastattelu sota-ajan lapsuudesta ja nuoruudesta 2015 – 2016: JH. From War History to Modern Education -hanke. Rautjärven kunta 2016.

Suullisia tiedonantoja

Patosuo, Timo

Internet:

Pajari, Arvo, kotisivut / Simpele [<http://www.elisanet.fi/arvo.pajari/simpele.htm>]

Wikipedia:

Karjalan rata

Riihimäki – Pietari –rata

Kuvat

9 – 11: SA-kuva.

4. LAIKON LENTOKENTTÄ

Rautjärven Laikossa toimi 11.10.1939 – 13.3.1940 sotilaslentokenttä, jolta käsin operoi Lentolaivue (Llv.) 14 tehtävinään tiedustelu, kevyt pommitus, torjuntalennot ja lentolehtisten pudottaminen. Kentän perustaminen, käyttö, laivueen toiminta ja kentän myöhemmät vaiheet ovat paikallista sotahistoriaa ja tärkeä osa talvisodassa kunnan alueelta ulkopuolelle suuntautunutta sotilastoimintaa.

Llv. 14 oli jo rauhan aikana vuonna 1938 perustettu Suomen Ilmavoimien yhteistoimintalaivue. Kokonaisuudessaan se osallistui sota-aikana talvi-, jatko- ja Lapin sodan taisteluihin. Laivue toimi ensin Viipurin maalaiskunnan Suur-Merijoen lentokentältä, kunnes talvisodan liikekannallepanon käskyssä se hajautettiin Rautjärvelle ja Käkisalmeen. Talvisodassa laivueen tehtävinä oli aluksi tiedustelu III armeijakunnan rintamaosalla itäisellä Kannaksella, sitten (1.12.1939 alkaen) etenevän neuvostoarmeijan liikkeiden tiedustelu ja häirintäpommitukset ja loppuvaiheessa (3.3.1940 alkaen) osallistuminen vihollisen mairinnousun torjuntaan Viipurinlahdella. Laivue lakkautettiin 4.12.1944. Sen on laskettu lentäneen talvisodassa 234 sotalentoa ja saavuttaneen kolme ilmavoittoa.

Puolustusministeriö lunasti Laikonkankaalta alueen (125 ha) lentokentäksi vuonna 1935. Alkujaan se ilmeisesti varattiin 1936 Imatran Immolassa aloittaneen Lentolaivue 6:n kentän varakentäksi. Työt edistyivät kuitenkin Immolan kupeella hitaasti ja kenttä otettiin käyttöön vasta ylimääräisten harjoitusten (YH) aikana lokakuussa 1939. Harjoituslentoja tosin oli jo suoritettu vuotta aiemmin. Laikko oli alkujaan Ilmeen suojeluskunnan aluetta ja kenttää onkin joskus kutsuttu myös Ilmeen kentäksi. Siellä toimi myös ilmavalvontatehtävissä Ilmeen lottia, muutamia myös Perkjärveltä.

Ensimmäinen ja kiireellisin tehtävä 11.10.1939 lähtien Rautjärven Laikossa oli kentän saattaminen käyttökuntoon. Tätä johti kentänhuoltojoukkueen (KHJ) johtaja vänrikki Vilho Hatara, jolla oli käytettävissään 50 miestä. Kiitorata kunnostettiin, koneiden suojakuoppia kaivettiin ensin lapioin, sitten kaivinkoneella, jolla konekorsut tehtiin kentän eteläreunan mäenrinteeseen. Alueelle rakennettiin myös KHJ:n parakit, asuntoparakeja, korsuja ja poltto- ja voiteluainearasto.

Harvinainen kuva, jossa Vilho Hatara on arvellut Fokker C.X -koneen olevan Laikon kentällä itälaidalla ennen konekorsujen valmistumista.(12)

Pääkiitorata sijoittui koillis-lounas-suuntaisesti. Kentän läheisyyteen etelärinteen korkealle kukkulalle it-kanuuna (20 tai 40 mm), ilmatorjunnasta vastasivat myös kaksi it-konekivääriä, kaksi konekivääriä ja kaksi pikakivääriä. Esikuntaparakki ja puhelinkeskuksen hirsikorsu rakennettiin kukkulan eteläpuolelle, varikko radan pohjoispuolelle. Laivueen esikunta oli ensin sijoittuneena Pajarinkylän koulun tiloihin, mutta sen komentaja kapteeni Jaakko Moilanen oli lähimpineen kentän maastossa jo ainakin 2.12.1939 lähtien. Kentän miehistön määräksi on mainittu noin 140 miestä.

Kentän käytöstä on joitain kuvauksia. Varsinaisen kiitoradan lisäksi tilaa riitti muihinkin startti- ja laskusuuntiin. Kiitoradan valaisu oli hoidettava varmallalla tavalla öisten lentojen takia; se tehtiin sijoittamalla kiitoradan molemmin puolin voimavalolyhtyjä (Petromax? Hazag?), joista poistettiin hatut koneiden startatessa ja vastaavasti niiden palatessa kentälle. Laskeutunut kone oli heti rullattava sijoituspaikalleen ja naamioitava huolellisesti. Kenttä lakaistiin heti jälkien peittämiseksi

koneiden lähdettyä ja palattua, mitä on pidetty todennäköisesti poikkeuksellisena. Pakkasella lentokoneiden moottoreita lämmitettiin nuotioilla alapuolelta, mistä huolehtivat pikkupojat.

Vihollisen hyökkäykset kohdistuivat yhteistoimintalaivueiden tukikohtiin, joita jouduttiin siksi siirtämään jatkuvasti. Laikko sai silti olla koko talvisodan ajan rauhassa, mihin vaikuttivat kentän salauskäytännöt. Toisaalta seudun lukuisat järvet samanlaisine lumisine aukioineen on mainittu harhauttavina luonnontekijöinä. Mm. Hiidenjärven jäälle tehtiin hämäykseksi puusta ja pahvista lentokonejäljitelmiä. Esikunnassa koululla oltiin erittäin tarkkoja ilmasuojelutoimissa. Puoli tusinaa käytössä ollut henkilöautoa pysäköitiin pihan suurten kuusien alle ja peiteltiin havuilla. Kentän paljastumattomuus johtui luonnollisesti myös päätöksestä siirtää lennot yöaikaan, mikä vaikeutti tiedustelua, mutta mahdollisti paremmin lentolehtisten levittämisen ja leiritulien pommitukset.

Osoituksena Neuvostoliiton huomiosta on tapaus, jossa viholliskone lensi öisin säännöllisesti Vuoksenniska – Elisenvaara-radan yllä etsien kenttää ja tiedustellen pommituskohteita. Konetta yritettiin eräänä yönä pudottaa kuorma-auton lavalta it-konekiväärin avulla, mutta se ei ilmaantunut. Myös radiopropagandisti Tiltun kerrotaan vakuuttaneen, että kyllä Laikonkin kenttä vielä löytyy. Onnettomampi osoitus neuvostoarmeijan ja Tiltun tarkkuudesta oli talvisodan suurimpaan ilmataisteluun 29.2.1940 Ruokolahdella liittyvä tapaus, jossa Tiltu viittasi edeltävänä päivänä lentäjä Pentti Kosolaan ja tämän sijaintiin Ukonniemessä. Kosola saikin surmansa tässä taistelussa.

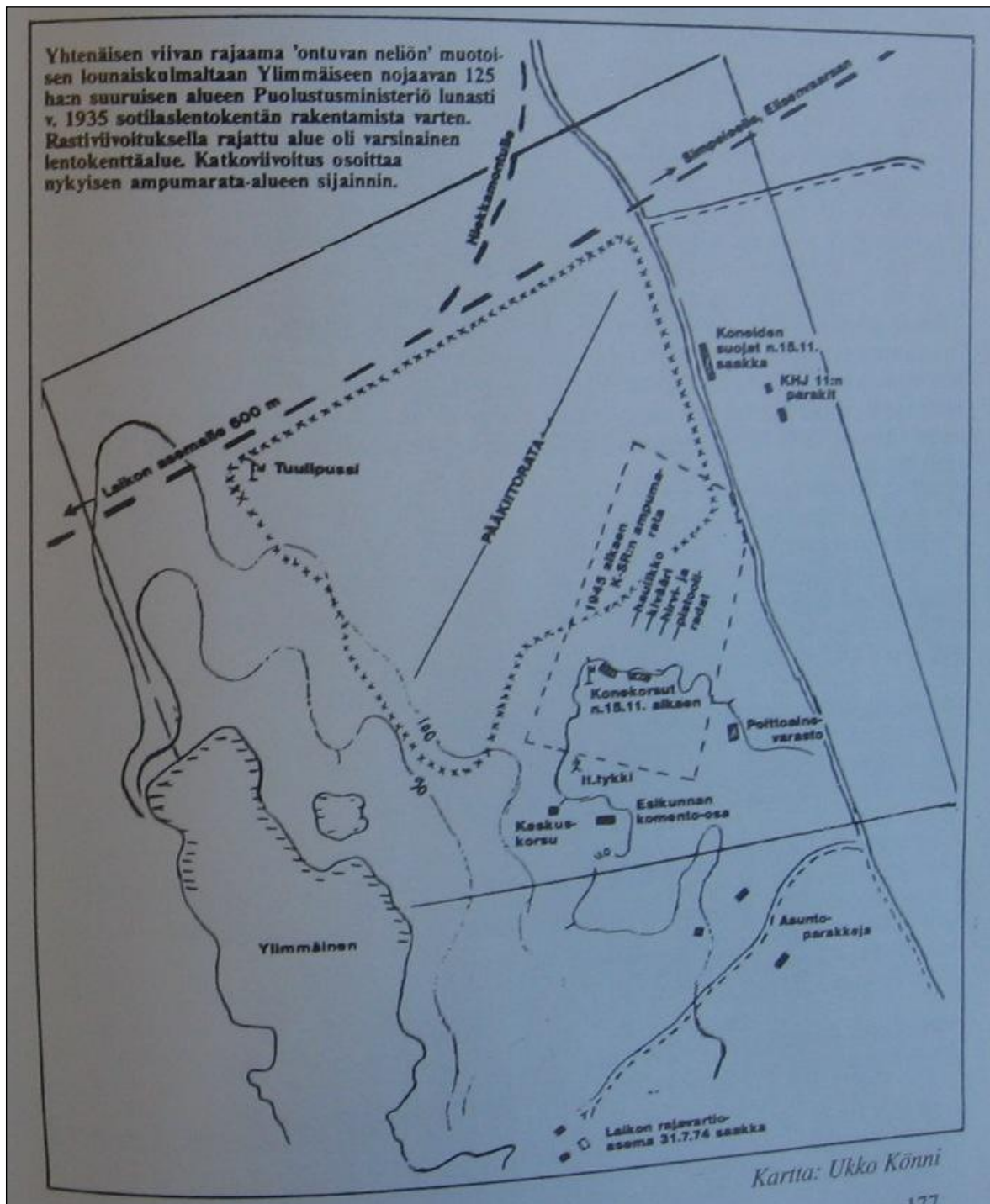
Llv. 14 teki ensimmäiset sotalentonsa 2.12.1939, jolloin saatiin arvokasta tiedustelutietoa vihollisen liikkeistä. Samalla se kärsi ensimmäiset omat tappionsa. Lentäjä luutnantti Toivo Sario ja tähystäjä Ahti Kalevi Joro menehtyivät onnettomuudessa palatessaan lumipyryssä osumia saaneella Fokker FK-102 koneella: kenttää ei löydetty ja teknisten vaikeuksien jälkeen bensiinin loputtua laskuvarjot eivät hätähypyssä auenneet. Myös joitakin läheltä piti -tilanteita seurasi: 15.12. epäonnistunut startti siipiin kertyneen jään takia, 19.12. it-osumia saaneen koneen pakkolasku. Aivan sodan lopussa vihollisen hävittäjä pudotti kolmantena uhrina luutnantti Tauno Ollikaisen Gloster Gladiator -koneineen Kirvun yllä ilmataistelussa tämän palatessa tiedustelulennolta Viipurilahdelta 10.3.1940. Tapaukset vaikuttivat osaltaan tiedustelun siirtämiseen miltei pääsääntöisesti pimeään ajaksi.

Llv. 14:n kalustotappiot olivat suhteellisen pienet: 1.3.1940 Lentorykmentti 1:n neljästä laivueesta Llv. 14 oli ainoa, jolla koko kalusto, 3 FK (Fokker) -konetta ja 6 GL (Gloster Gladiator) -konetta, oli lentokunnossa. Laivueella oli yhteensä 4 hollantilaista Fokker C.X -konetta (huippunopeus 320 km/h, lentoaika 3,5 h, 300 kg pommilasti, 3 konekivääriä) ja 7 Fokker FO- eli C.V E-konetta (vähän hitaampi, pidempi lentoaika, pommilasti 400 kg), loppuvaiheessa vielä 6 brittiläistä Gloster Gladiatori (huippunopeus 410 km/h, lentoaika 2 h, 4 konekivääriä, lentoaika 2 h). Alkuvaiheessa on mainittu myös tsekkiläisiä koneita: Aero Jupiter (AEj) ja Aero (AE1) ja saksalaisvalmisteinen Fieseler Storch (ST). Suunnitellut brittiläiset Lysander-koneet eivät kuitenkaan ehtineet paikalle.

Moskovan rauhan ehdoissa 12.3.1940 Laikon lentokenttä määrättiin sulutettavaksi eli se piti saattaa käyttökelvottomaksi. Tämä tehtiin mm. auraamalla, kaivamalla ja kenttäalueen maata muuten uudelleen muokaten. Sulutettu kenttä toimi rajamiesten ampumaratana jo välirauhan aikana. Jatkosodassa kentän KHJ 11:n parakit olivat sotavankileirin käytössä. Vankien joukossa on muistettu olleen suomea puhunut lääkäri, joka hoiti Miettälän tienoon väestöä. Sittenkin kentän eteläpuolella Ylimmäisen järven rannalla toimi vuosikymmeniä myös Laikon rajavartioasema.

1950-luvun alussa Sisäasiainministeriö varasi kentästä 12 ha Kaakkois-Suomen rajavartiostolle. Rautjärven Erämiehet saivat ampumaradan käyttöönsä vuonna 1977 ja se on palvellut käytössä jo vuosikymmeniä paikallisia metsästysseuroja, rajavartiostoa ja aseharrastajia. Kunta osti radan vuonna 1997 turvatakseen sen käytön jatkuvuuden. Paikalla on kentän muistomerkki (2001).

Rautjärven sotahistoriaa eläen ja selvittäen Ukko Könnin piirtämä ja selityksillä varustama kartta Laikon kentästä. Se on julkaistu alun perin Jaakko Vilkon ja työryhmän (1998) toimittamassa teoksessa Rajaristin kylät. (13)

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Könni, Ukko: Laikon lentokentä toimi vajaan puoli vuotta – tiedustelulaihue 14 isäntänä YH:sta Moskovan rauhaan 1940. Kaakkoisseutu nro 99. 21.12.1990.

Pulkkinen, Arvo: Rautjärveläispojan nuoruusmuistoja. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhla-julkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Vilkko, Jaakko: Talvisota. Lentokenttä. Teoksessa Vilkko, Jaakko ja työryhmä Hallikainen, Leena, Häyhä, Kerttu, Naapuri, Voitto, Sihvonen, Hanna, Suutari, Otto, Tiippana, Sirke (toim.): Rajaristin kylät. [Metsäkylä, Pajari]. Lappeenranta 1998.

Vuori, Pentti: Saimaan Salpa. Ruokolahden, Rautjärven, Simpeleen ja Ilmeen suojeluskuntien ja lottien historiaa. Imatra 2002.

Internet

Willimiehen jäljillä -blogi: Rautjärvi/Lentolaihue 14.

Wikipedia:

- Aero A-32
- Fieseler Fi 156 Storch
- Fokker
- Fokker C.V
- Fokker C.X
- Gloster Gladiator
- Lentolaihue 14
- Pentti Kosola
- Voimalyhdyt

Siitonen, Sulo: Talvisodan suurin ilmataistelu 29. helmikuuta. Ruokolahtelainen 1.3.1990.

Kuvat

11: Patosuo, Timo [yksityisaineistoa], 13: Vilkko, Jaakko ja työryhmä (toim). Rajaristin kylät.

5. VÄLIRAuhan LOPPU JA JATKOSOTA

Euroopan suursodan varjossa Suomen ja Neuvostoliiton haurasta välirauhan aikaa ei kestänyt kuin vähän toista vuotta. Jatkosota alkoi 25.6.1941 ja päättyi Moskovan välirauhaan 19.9.1944. Kesästä 1941 aina syksyyn 1944 entinen Simpeleen kunta ja nykyisen Rautjärven kunnan pohjoisosa tulivat osaltaan jälleen temmatuksi osaksi sodan tapahtumia ja siihen liittyviä monenlaisia ilmiöitä.

Jatkosotaan kutsuttiin Simpeleeltä 320 reserviläistä. Talvi- ja jatkosodan aikana koulutettiin myös uusia ikäluokkia ja palvelukseen kutsuttiin jo vapautettuja miehiä. Jatkosodassa paikalliset oli hajasijoitettu useaan eri yksikköön eikä varsinaista simpeleläisten omaa yksikköä muodostunut. Sodan aikana kaatui 65 simpeleläistä, muun maan tapaan eniten vuosien 1941 ja 1944 hyökkäys- ja torjuntataisteluissa, etenkin heinä-syyskuussa 1941. Lapin sodassa kaatui vielä 2 Simpeleen miestä.

Kesä-heinäkuussa 1941 II Armeijakunta oli puolustusasemissa itärajan tuntumassa Joutsenon ja Parikkalan välisellä alueella. II Armeijakunnan alueen keskelle, pääosin Simpeleelle, oli sijoitettu sen vahvennettu 15. divisioona, joka oli koottu satakuntalaisista. Tänä aikana tiedusteltiin vihollisen ryhmyksiä ja puolustuslaitteita tulevaa omaa hyökkäystä ajatellen. Simpeleen seutu ja etenkin nykyrajan takainen Änkilänsalo tulivat sotänäyttämöiksi. Joukkojen yleishyökkäys alkoi 31.7.1941.

Simpeleen kunta oli määrätty evakuoitavaksi sodanuhan takia jo 18.6.1941 ilmasuojelukäskyllä. Ennen hyökkäysvaihetta Simpeleen kantaväestö oli pääosin poistunut alueelta. Työkykyisten miesten olisi tosin pitänyt jäädä paikkakunnalle, mutta näitä jäi vain pieni joukko. Lisäksi jäivät ilmasuojelusta vastanneet, poliisiviranomaiset ja posti- ja rautatiehenkilöstöä. Paikoillaan pysyivät myös kauppojen ja eräiden muiden laitosten, kuten apteekkien, henkilöstö. 1.7.1941 alkanut tykistötuli ja seuraavan päivän ilmapommitukset saivat kuitenkin aikaan sen, että Simpeleellä oleva sotilasjohto antoi täydellisen evakuointimääräyksen. Tämä käytännössä tyhjensi alueen siviileistä.

Armeijan SA-kuviin on tallennettu kesältä 1941 paikallisten sotatoimien valmistelua, harjoituksia ja kuvia alkaneista sotatoimista. Harjoituksia pidettiin loitommalla rajasta, pioneerien toimintaa on kuvattu esimerkiksi Innasennurkassa. Kuvat kertovat muustakin sotilaselämästä, kuten rokotuksista, kenttähartauksista ja komppanioiden välisistä uimakilpailuista. Paikallisväestön kontakteihin ja avunantoon viittaavat kuvat, joissa sotilaat tekevät heinää ja ovat ajaneet lantaa kynnettävälle kesantopellolle. 15. divisioonan johto on kuvattu päämajassaan Simpeleen virkailijakerholla.

Jälkikäteen SA-kuviin liittyen Simpeleen on todettu olleen kesällä 1941 olleen käytännössä ”yhtä suurta sotilasleiriä”. Myös paikallinen muistitieto näyttää tukevan tätä käsitystä. Esimerkiksi juuri ennen hyökkäystä Simpeleen ympäristön metsien on kuvailtu olleen ”täynnä” sotilaita, jotka odottivat lähtöä. Erään Lotta Kahvilassa Simpeleen Kerhotalolla työskennelleen mukaan myös kaupanteko oli hyvin vilkasta ja mm. Työmies-savukkeet kysytyjä. Myös kauempana Simpeleen taajamasta välirauhan tai jatkosodan aikana sotilaita oli majoitettuna paikallisissa taloissa eri kylissä, kuten muistitiedon mukaan mm. Koskenkulmalla (Innasennurkka), Kekäleenniemellä, Lahdenkylässä ja Torsansalolla. Käytännölle oli vertailukohtia myös Rautjärven puolella.

Innasennurkassa ja Kaljusenkylässä majoitettiin jatkosodan alkuvaiheessa perustetun Simpeleen ilmasuojelukomppanian (nro 301) miehiä ja lottia. Sodan myöhemmässä vaiheessa eturintamalta on muisteltu tuodun ilmeisesti järkkyneitä, hermonsa menettäneitä sotilaita Innasennurkan koululle.

SA-kuvien joukossa on muutamia kuvia Kaljusenkylään merkitystä rintamalepokodista, johon on kuvatekstien mukaan majoitettu ”ryssän vankeudesta” karanneita nimeltä mainittuja sotilaita. Innasennurkassa paikallinen suojeluskuntatalo toimi myös sotavankien kokoamispaikkana.

Rintaman tuntumaan Simpeleelle muodostui kesällä 1941 useita tukitoimintoja. Kaatuneiden evakuoitokeskus (KEK 11) teki kenttähautauksia Saaren-, Parikkalan-, Simpeleen-, Rautjärven-Ruokolahden ja Punkasalmen kenttähautausmaille. Simpeleen ”apukekki” toimitti 103 tilapäistä hautausta 3.7. – 16.8. Sotasairaalatoimintaa (kenttäsairala B 36) oli kansakoululla eli ns. Vihreässä koulussa ja tarvittaessa Työväentalolla 31.7. – 24.8.1941. Väisästen kauppa (myöhempi Simpeleen urheilukauppa) toimi haavoittuneiden hoitopaikkana, huoltokeskuksena ja apuna kuljetuksissa.

Ylipäällikkö C.G.E. Mannerheim kävi Simpeleelläkin jatkosodan hyökkäysvaiheessa. Taustalla 15. divisioonan tilapäinen esikunta, tehtaan rinteessä sijainnut virkailijakerho. Edessä vasemmalla 15. div. komentaja ev. Niilo Hersalo, keskellä II AK:n komentaja kenr. maj. Taavetti Laatikainen ja oikealla Päämajan päämajoitusmestari kenr. maj. A.F.Airo. Kuva on päivätty 1.8.1941. (14)

Väestön palaaminen Simpeleen seudulle tapahtuikin erinäisten rajoitusten vuoksi vaiheittain, kuitenkin enimmiltä osin kesän ja syksyn 1941 aikana. Myöhemmin kesällä 1944 venäläisten suurhyökkäyksen aiheuttama ihmisten ja materiaalin virta Sisä-Suomeen päin aiheutti paikalliselle ilmasuojelukomppanialle lisätehtäviä. Sen tuli huolehtia mm. läpikulkuevakuoinnin avustamisesta, vartiopalveluksesta, liikenteen ohjauksesta ja yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisestä.

Hyökkäysvaiheen aikana heinä- ja elokuussa Neuvostoliiton sotatoimet aiheuttivat Simpeleellä paikoin tuntuja aineellisia vahinkoja, mutta siviiliuhreilta vältyttiin. Voimakkaiden sotatoimien kohteeksi joutumisen aiheuttivat alueelle majoitetut suomalaisjoukot. Vuoden 1941 loppukesän

jälkeen Simpele ei joutunut enää varsinaisten vihollisen sotatoimien kohteeksi. Heinäkuun alussa vuonna 1941 kuitenkin kaatui yksi sotilas hävittäjän avaamassa tulessa. Neljä sotilasta sai surmansa ilmapommituksessa 2.7.1941. Yksi sotilas menehtyi, toinen vammautui pysyvästi Nurmijärvellä kalastustapahtumaan liittyvässä kranaationnettomuudessa 3.7.1941. Ritakosken rautatiesillalla kuoli vielä ilmasuojelija-sotilaspoika varomattomasta aseenkäsittelystä johtuen 27.8.1941.

Kotirintamamiehistä eli rintamapalvelukseen iältään pääosin liian vanhoista tai nuorista koottu paikallinen 301. Ilmasuojelukomppania oli alueella tärkeä toimija. Se koostui jatkosodan alussa komentoryhmästä ja kahdesta joukkueesta. Päävahvuus oli 76 henkilöä, joista kaksi lottia. Myöhemmin siihen lisättiin kaasunsuojeluryhmä. Simpeleläisten lisäksi ilmasuojeluun oli varattu Innasennurkan, Kaljusenkytän ja Koitsanlahden kylistä 61 miestä. Aseistuksena oli 80 kivääriä.

Ilmasuojelukomppanian perustehtäviin kuului ilmahälytysten tullen varautuminen tulipalojen sammutukseen ja yhteydet lääkintään. Komppania joutuikin tositoimiin jatkosodan alussa. Tämän jälkeen toiminta keskittyi vartiointiin. Siltojen ja teiden lisäksi suoritettiin sotavankien vartiointia työmailla, opastusta, romunkeräystalkoita ja kaatuneiden venäläisten hautaus lumen alta (1942). Vuosina 1942 – 1943 venäläisten sotilaiden, desanttien ja karanneiden Ruokolahden Syyspohjan sotavankien etsinnät olivat tuloksettomia. Kosketuksen vihollisiin is-komppania sai kesällä 1941 ja sodan lopulla 1944 (ks. artikkeli nro 10). Simpeleen kunnassa vähän aikaa toiminut toinen is-komppania (nro 952) pidätti jo 20.8.1941 Koitsansalossa ”kolme ryssän kersanttia” rauhallisesti.

Välirauhan loppuun ja jatkosodan hyökkäysvaiheeseen liittyy selvitysalueella runsaasti tapahtumia ja yksityiskohtia: mm. paikallisväestön ja Kannaksen evakuoinnit, sotilaiden harjoitukset ja leiritys, sotatoimet ja tuhot sekä kotirintaman monet eri tukitoimet. Sotilaallinen läsnäolo alueella ja sodan vaikutukset näkyivät jatkosodan aikana talvisotaa enemmän. Moskovan välirauhassa (1944) ja Pariisin rauhassa (1947) vahvistettiin Moskovan rauhan (1940) raja, joka määrittää yhä Rautjärveä.

Kranaatteja lastataan lotjista (proomuista) autoihin Simpeleen tehtaan läheisyydessä ”Pikku-Kivijärven” laivalaiturissa. Simpeleen urheilukaupan talo (ent. Väisästen kauppa) oli tukikohta rintaman taustalla ja edustaa osaltaan paikallista sotahistoriaa.. (15 – 16)

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Asikainen, Nestori: Muistelmia evakkomatkalta. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhla-julkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Könni, Ukko: Simpeleen tehtaan kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986. Valkeakoski 1986.

Pulkkinen, Arvo: Rautjärveläispojan nuoruusmuistoja. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhla-julkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Saario, Lauri: Kaatuneiden evakuointikeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa. Sotahistoriallinen aikakauskirja 8. [artikkelikopio, Reijo Sinkkosen yksityisaineistoa]

Painamattomat lähteet

11. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 3222) [yhteenveto, Reijo Sinkkosen yksityisaineistoa]

Jäljennös 3000:n = 18. D:n esikuntaan heinäkuussa 1941 lähetetystä kuulustelupöytäkirjasta.

Kuulustelupöytäkirja tehty 5. Er. It K:n toimistossa, 3.7.41 klo 12.50 tapahtuneen räjähdys-onnettomuuden johdosta... [skannauskopio, Timo Patosuon yksityisaineistoa].

Liite N:o 1 JR 36. tst. kertomuks. 31.7. – 13.8.1941. 30.7. klo 6:30. JR 36:n käsky (hyökkäystä varten). [skannauskopio, Timo Patosuon yksityisaineistoa].

Kohdelista Simpele (2 x A3-kokoinen alustava listaus sotahistoriallisista kohteista, Rautjärven sotahistoria -hanke, saatu Juha-Pekka Natuselta hankkeen työryhmän kokouksessa huhtikuussa 2017)

Sorvali, Henri: Simpele sotavuosina 1939 – 1944. Suomen historian pro gradu. Joensuun yliopisto 2003.

Haastatteluaineistoja

Europaeus, Mikko: Hiitolan eli Kokkolanjoen ja Simpeleen taajaman perinteentallennusprojekti 2003 – 2004: Immonen, Helka, Immonen Signe.

Europaeus, Mikko: Haastattelu sota-ajan lapsuudesta ja nuoruudesta 2015 – 2016: SJ, JH. From War History to Modern Education -hanke. Rautjärven kunta 2016.

Suullisia tiedonantoja

Patosuo, Timo

Internet

Europaeus, Mikko: Kanta- Rautjärven sotahistoriallinen selvitys. Kehittyvä Rautjärven alue -hanke. Rautjärven kunta 2014.

Ikävalko, Katri: Simpele sotilaiden takana – Rautjärvellä on esillä SA-kuvia kesältä 1941. Uutisvuoksi 3.6.2016.

Kuvat

14: SA-kuva, 15 – 16: Europaeus, Mikko.

6. JATKOSODAN HYÖKKÄYSVAIHE

Loppukesään 1941 ajoittunut II Armeijakunnan hyökkäys Karjalan kannakselle ja kohti Laatokkaa oli Rautjärven – Simpeleen alueen sotahistorian merkittävin vaihe 1900-luvulla: jatkosodan alussa kuntien alueet tulivat hyökkäyksen strategisiksi läpimurtokohdiksi ja tiedusteluun ja valmisteluihin liittyviä kontaktitaisteluja käytiin jo ennen tätä läpimurtoa. Toisaalta massiivisten joukko-osastojen sijoittaminen alueelle aiheutti vihollisen sotatoimien suuntautumisen paitsi eturintamaan, osin myös Moskovan rauhan (1940) rajalinjan taakse pommitusten, tykistö- ja kranaattitulen ym. muodossa.

II Armeijakunnan puolustuslohko, joka hyökkäysvaihtoehdossa olisi myös sen kaistana, ulottui linjalle Orivesi – Pyhäjärvi – Vuoksenlaakso 105 km leveänä. Kokonaissuunnitelman mukaan sen oli määrä edetä ensin Vuoksen pohjoisrantaan Suvannolle saakka, ylittää virta, hyökätä sitten etelään ja eristää Länsi-Kannaksella olevat vihollisvoimat. Ensimmäinen tavoite oli Elisenvaaran – Ilmeen – Hiitolan valtaus kiilamaisessa muodostelmassa, jossa kiilan kärki oli Hiitolassa Laatokan rannalla.

Tähän liittyen Päämaja oli antanut jo 18.6. II Armeijakunnalle varautumistehtävän Elisenvaaran – Ilmeen – Hiitolan maastokolmion valtaamiseksi. 28.6. II Armeijakunta käski divisiooniansa aloittava tiedustelun Moskovan rauhan (1940) rajan taa. Simpeleen keskusalueelle sijoitetun 15. Divisioonan partiot ylittivät rajan seuraavana yönä ja molemminpuolinen partio- ja tykistötoiminta käynnistyi. 15. Divisioonan raja kulki lounaassa linjalla Torsanjärvi – Metsäkylä (18.D:lle kuuluvana) ja koillisessa puolestaan linjalla Simpelejärvi – Lamminkylä (2.D:lle kuuluvana). Linjojen taakse oli sijoitettu vielä reserviksi 10. Divisioonaa odottamaan myöhempiä tehtäviä, joita sille tulikin.

Nykyisen Rautjärven kunnan alueelle sijoitetuille 18. ja 15. Divisioonalle annettiin edelleen 11.7. käsky, jonka mukaan näiden oli rajoitetun voimin vahvan tykistön tukemana otettava kiinteä kosketus vihollisen varustettuun asemaan. Käskyn taustalla oli sodanjohdon näkemys, jonka mukaan näin saataisiin perusteet hyökkäyssotatoimen yksityiskohtaiselle suunnittelulle.

II Armeijakunnan päävoimien keskittämisen jälkeen sen alayhtymät etenivät taistelukosketukseen ensin eversti Pajarin 18. Divisioonan loholla Enson alueella, sitten eversti Blickin 2. Divisioonan loholla (Parikkalan) Tyrjän ja (Uukuniemen) Pyhäjärven välisellä alueella ja lopuksi 12.7. näiden keskustassa Simpeleen Änkilänsalossa, jossa siis taisteli eversti Hersalon johtama 15. Divisioona.

Heinäkuun lopulla 1941 II Armeijakunta oli yhä puolustuksessa, tosin kesäkuun lopulla ja heinäkuussa käydyissä taisteluissa sen joukot olivat työntyneet koillis- ja keskiosassa Tyrjän ja Pyhäjärven välillä sekä Simpeleen kohdalla jopa kymmenisen kilometriä rajan kaakkoispuolelle.

Simpeleeltä on tänä aikana kirjattu myös useita ilmavoittoja: esimerkiksi 4.7.1941 Lentolaivue 24:n suomalainen BW-36-kone pudotti venäläisen keskiraskaan SB-2-pommikoneen ja 31.7.1941 Lentolaivue 28:n MS-314 ampui alas vastaavan koneen. Punalentäjät olivat ottaneet tavakseen käydä tulittamassa aamuyöllä aikaisin Simpeleellä jalkaväkijoukkoja. 9.7.1941 Gustaf Magnussonin johtama Brewster-osasto iski takaisin jo vihollispuolella, jolloin yllätetyistä viiden SB:n ja 15 hävittäjän sekamuodostelmasta pudotettiin 8 hävittäjää. Kaikki Brewsterit palasivat tukikohtaansa.

II Armeijakunnan hyökkäyksen painopistesuunnaksi oli valittu Simpeleen – Änkilänsalon – Uudenkylän – Hiitolan suunta. Alue tuli pian ankarien taisteluiden sotaanäyttämöksi. 15. Divisioonalla oli vastassaan talvisodassa Taipaleen rintamalla taistelleita neuvostojoukkoja (JR

588), joiden pääosat olivat varustetuissa asemissa linjalla Metsäkylä – Pajari – Änkilänsalo. Vihollisen puolustus nojautui vaikeakulkuiseen maastoon, useimmiten jyrkkärinteisille kukkuloille sijoitettuihin linnoituslaitteisiin. Taisteluiden luonnonjakajana oli Hiitolanjoki (Kokkolanjoki).

II Armeijakunnan yleishyökkäys kohti Laatokkaa alkoi 31.7.1941. Vihollisen vastarinta sen keskialueella oli vähintään yhtä ankaraa kuin pohjoisempaan hyökänneellä 2. Divisioonalla, joka tavoitteli Elisenvaaran – Lahdenpohjan rataa kärkenään JR 7 eli myöhempi ns. Tyrjän rykmentti.

Tällä keskialueella 15. Divisioonan hyökkäys Simpeleen eteläpuolelta kohti Hiitolaä pysähtyi heti ensimmäisenä päivänä vihollisen asemien eteen. Erityisen kovaa vastarinta oli Änkilänsalossa ja Pajarissa. Aukko vihollisasemiin saatiin puhkaistua vasta 3. elokuuta. 18. divisioona saavutti puolestaan tavoitteensa, Ilmeen kirkonkylän, 4. elokuuta. Viimein 5.8. huollon kannalta elintärkeä Änkilänsalon tie oli suomalaisten hallussa. Hiitolaan jäi matkaa vielä viisi kilometriä.

Sotilaita taistelutilanteessa Änkilänsalon talonrauniossa 6.8.1941. (17)

Hyökkäyksen jatkovaiheessa II Armeijakunnan tarkoituksena oli saarrostaamalla ja tuhoamalla estää vihollisen peräytyminen Kannaksen ja Vuoksen suuntaan. 2. Divisioona etenikin 8. elokuuta Lahdenpohjaan Laatokan rannalle ja miehitti 9.8. neuvostojoukkojen tuhoaman Elisenvaaran rautatieristeyksiaseman. Eteläpuolella saarrostauksesta huolehti ylipäällikön reservinä ollut eversti Sihvon 10. divisioona, joka yhtyi hyökkäykseen 18. ja 15. Divisioonan saumakohdasta Ilmeen kautta, valtasi Hiitolan kirkonkylän 8.8. ja 9.8. katkaisi Hiitolan ja Käkisalmen rautatieyhteyden. Hiitola oli tärkeä solmukohta, joka yhdisti eteläisen Kannaksen ja Laatokan pohjoispuoliset alueet.

Samaan aikaan Änkilänsaloon juuttunut 15. Divisioona pääsi eteenpäin Hiitolan ja Kurkijoen suuntaan. Vihollisen tilanne alkoi näyttää uhkaavalta, mutta se puolustautui yhä sitkeällä vastarinnalla. Tähän vaikutti neuvostojoukkojen todennäköinen kokonaistavoite, Hiitolan seudun ja sen liikenteen pitäminen lujasti hallussa huoltoa ja vastahyökkäyksiä varten.

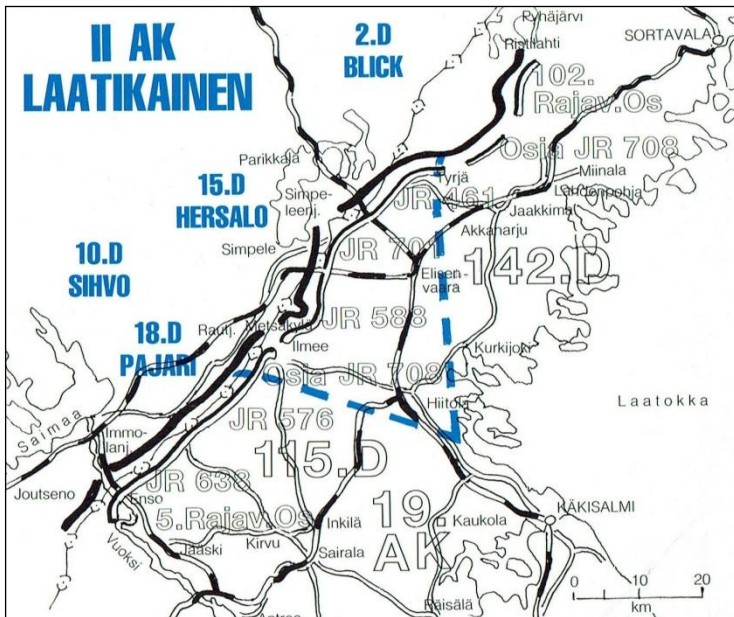
II Armeijakunta onnistui kaksipuolisella saarrostaamalla katkaisemaan Hiitolan alueella taistelleiden neuvostojoukkojen maayhteydet. Vesitieyhteyksien varaan jäänyt vihollinen oli vetäytynyt Hiitolan rannikolle Kilpolansaareen. 15. Divisioona oli saanut vetäytyvien joukkojen tuhoamistehtävän, mutta sen mahdollisuudet olivat rajalliset mm. paikoin ylivoimaisesta puolustuksesta, voimakkaan tykistön ja muiden raskaiden aseiden tuesta ja tehokkaasta ilmatorjunnasta johtuen. Vähemmän tärkeäksi käyneeltä suunnalta oli myös vedetty jatkuvasti joukkoja muualle. Lopulta neuvostojoukot onnistuivatkin evakuoimaan Kilpolansaaren ja poistumaan laivasto-osastolla Laatokalle 23.8.1941.

Puolitoista viikkoa kestäneissä taisteluissa kenraalimajuri Laatikaisen johtama II Armeijakunta oli kuitenkin onnistunut ensimmäisessä tavoitteessaan eli vallannut Ilmeen – Elisenvaaran – Hiitolan kolmiomaaston. Tämän operaation jälkeen II Armeijakunta suuntasi painopisteensä etelään. 15.

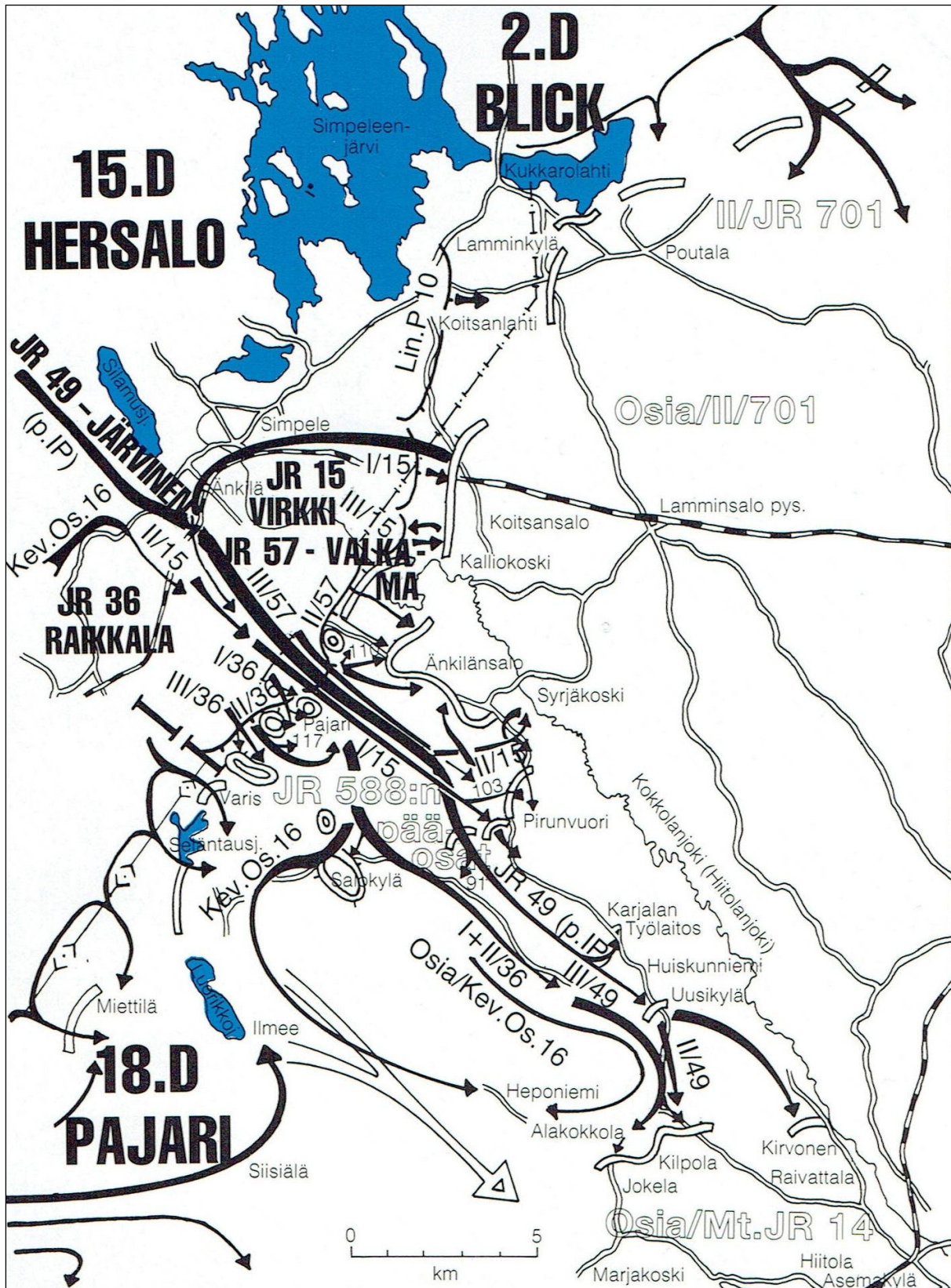

Divisionan sotataipale oli kestänyt jo toista kuukautta, 12.7. – 23.8. Sen tappioiksi (kaatuneet, haavoihinsa kuolleet, kadonneet, vangit) läpimurtovaiheessa 30.7. – 10.8. on laskettu 440 miestä.

Armeijan SA-kuviin on tallentunut otoksia hyökkäysvaiheen sotatoimista ja taistelupaikoista heinäkuusta 1941 alkaen. Kuvissa on mm. oman raskaan kaluston kuljetuksia, ansoitusta ja sen tutkimista, vallattuja konekivääriaseamia, taisteluhautoja, korsuja, kukkulatukikohtia, aita-esteitä ja muita varustuksia, tilannekuvia sotavangeista jne. Kuvaajat ovat dokumentoineet myös sodan väistämättömiä ilmiöitä, kuten kuolemaa, haavoittuneiden lastausta ja taisteluväsymystä. Nimeltä mainittujen sotatoimipaikkojen kuvauksen painopiste on Simpeleellä, Änkilänsalossa ja Pajarissa.

Yleiskartta II Armeijakunnan joukkojen hyökkäyssuunitelmasta kolmiössä, jonka kärki kohdistettiin Hiitolaan (Kuussaari – Juutilainen 1989). Vallattu neuvostojoukkojen ”punaisen komentopaikan” portti Änkilänsalolla. Suomalaisjoukot etenevät Pajarin valtauksen jälkeen maastossa polkupyörin ja autoilla. Kyseisellä sotatoimien paikannimellä ei tarkoiteta nykyisen Rautjärven alueen Pajarinkylää, vaan ns. ”Jääkallion Pajaria”, joka sijaitsi nykyrajan takana Seläntausjärven – Änkilänsalon välillä. Änkilänsalon taistelupaikat jäivät myös nykyrajan taakse. Nykyisen kunnan alueella on tämän laajan salokylän osista vain ns. Välisalo. (18 – 21)

15. Divisioonan sotatoimet 31.7. – 5.8.1941. Kartalla on Simpeleen – Änkilänsalon läpimurtotaisteluiden joukkojen keskeisiä taistelupaikkoja ja myös osa 18. ja 2. Divisioonan liikkeistä. (22)

Vennonvaara oli 15. Divisioonan komentaja eversti Hersalon tähytyspaikka yleishyökkäyksen alkaessa. Täällä oli kolmiomittaus- ja tähytystorni, josta tehtiin mm. valomittauksia. TK-kuvaaja (Peronkoski) kuvaa taistelumaastoa ja tykistötulen sytyttämiä metsäpaloja 31.7.1941. Vaara on Rautjärven korkeimpia (n. 150 m mpy) ja merkittävä sotahistoriallinen luonnonpaikka. (23 – 25).

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Kuussaari, Eero & Juutilainen, Antti: Itä-Kannaksen valtaus. Teoksessa Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto (toim.) Jatkosodan historia 2: Hyökkäys Itä-Karjalaan ja Karjalan Kannakselle. Sotatieteen laitoksen julkaisu XXV:2. Porvoo 1989.

Jatkosota: kronikka. Paakkonen, Jari (toim.). Kirjoittajat: Matti Ahola, Veikko Ahola, Erkki Hujanen, Jorma Lempinen, Stiina Lumio, Pekka Mäkelä, Jari Paakkonen, Martti Pulakka, Ensio Siilasvuo, Virpi Talja, Jorma O. Tiainen, Risto Urrio, Janne Vilkuna. Jyväskylä 1991.

Internet

Ahto, Sampo: Lämpimurtotaistelu Änkilänsalossa kesällä 1941. Sotahistoriallinen aikakauskirja 2. Helsinki 1982. Suomen Sotahistoriallinen Seura ry / Aikakauskirjat 1 – 15 digitoidut

Brantberg, Robert: Sotaupseerit. Kenraalimajuri Gustaf Magnusson. Sata sotalentoa ja kuusi pudotusta.

Wikipedia:

15. Divisioona

Karjalankannaksen valtaus 1941

Huuska, Veikko: Erillissotaa käytiin turhan epäitsenäisesti. Uusi Suomi 9.6.2011.

Pajari, Arvo, kotisivut / Jääkallion Pajari [<http://www.elisanet.fi/arvo.pajari/jaakallio.htm>],

Taistelu kotiseudusta 70 vuotta sitten [<http://www.elisanet.fi/arvo.pajari/v2.html>]

Kuvat

18: Jatkosodan historia 2, 19 – 21:SA-kuva, 22: Jatkosodan historia 2, 23: Europaeus, Mikko, 24 – 25: SA-kuva.

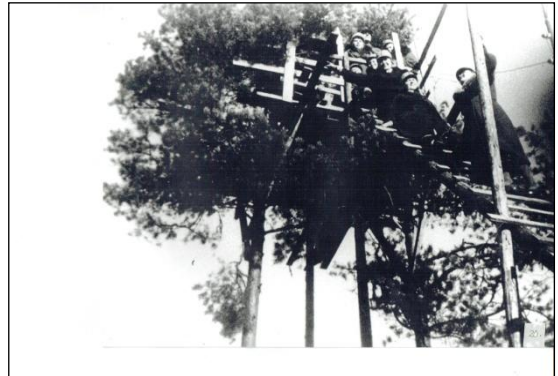
7. POMMITUKSET, ILMAVALVONTA JA -TORJUNTA SEKÄ MAATULITUKSET

Talvi- ja jatkosodassa nykyisen Rautjärven kunnan ja sen pohjoisosan, entisen Simpeleen kunnan alue, joutuivat vihollisen aktiivisuuden ja suoranaisten sotatoimienkin kohteeksi. Seuraavassa näistä on summittainen yhteenveto, sisältäen ilmapommitukset, ilmavalvonnan, -suojelun ja -torjunnan toimintaa sekä maatulitusten (tykistön ja kranaatinheittimien) tuhot, myös omien joukkojen osalta.

Talvisodan aikana Simpeleellä tehtiin helmikuun alkuun (1.2.1940) mennessä 29 ilmahälytystä. Hälytyksen antamiseen tarvittiin vain tieto viholliskoneiden lähestymisestä Simpeleen suuntaan, joten usein sen aiheuttaneet koneet eivät lentäneet Simpeleen yllä. Vihollisen ilmatoimintaa on kuitenkin kuvattu runsaaksi talvisodan alkuvuikoina ja jatkosodassa hyökkäysvaiheen aikana.

Talvisodassa Simpele joutui pommitusten kohteeksi neljä kertaa. Paikallisina kohteina olivat alueen todennäköisesti sillat ja tehdaslaitos. Henkilöuhreilta kuitenkin vältyttiin eivätkä pommitukset eivät saaneet muutenkaan merkittäviä vahinkoja aikaan. Eri lähteistä koottujen tietojen mukaan pommeja putosi mm. eteläreunaan lähelle Hiitolan rajaa ja Änkilänsaloon. Määrällisesti suurin pommitus tapahtui ilmeisesti sodan lopulla 11.3.1940, jolloin kerralla on laskettu pudotetuksi 17 pommia.

Ilmavalvontaa oli alkuun Simpeleen kirkon tornissa. Myös Innasennurkasta on mainittu iv-asema koivuun rakennettuna. Simpeleen lähimmät varsinaiset ilmavalvonta-asetat toimivat Matomäellä ja Koitsanlahdessa: ensimmäinen oli puiden latvoihin, jälkimmäinen Koitsanlahden hovin katolle sijoitettu rakennelma. Ilmavalvonta-asettien henkilöstöstä vastasivat paikalliset suojeluskunta- ja lottajärjestöt. Esimerkiksi Mustalammin mäeltä on muistettu myös tähystystorni, josta näki Änkilänsalolle ja rajalle. Kyse on tässä täytynyt olla talvisodan jälkeisestä ajasta; tähystäjinä oli sotilaita ja lottia. Ainakin Matomäen ja Koitsanlahden iv-asemia tulitettiin viholliskoneista konekivääreillä useita kertoja sodan aikana.

Matomäen iv-asema rakennettiin petäjän latvaan. (26)

Sotien aikana ilmahälytykset annettiin Simpeleellä yhdellä sähkötoimisella ulkohälyttimellä ja tehtaalla höyrypillillä. Ennakkohälytyskäytännöt olivat monimutkaisia: ilmahälytykset välitettiin Elisenvaaran ilmapuolustuskeskuksesta kolmen puhelinkeskuksen kautta tai rautatiepuhelimitse Simpeleen asemalle ja sieltä edelleen paikalliseen väestönsuojelukeskukseen Simpeleen tehtaalle.

Muita väestönsuojelutoimenpiteitä olivat mm. alueen yleinen pimentäminen ja kehotus ullakoiden tyhjentämisestä. Talvisodan aikana Simpeleellä ei ollut rakennettu varsinaisia väestönsuojia, käytössä oli vain väliaikaisia sirpalesuojia. Jatkosodan alkaessa tilanne oli sama, vasta kesäkuussa 1944 louhittiin tehtaalla viereen kallioon ensimmäinen 300 hengen väestönsuoja, jota ei kuitenkaan käytetty varsinaiseen tarkoitukseensa, vaan se toimi sodan jälkeen mm. öljyvarastona.

Muistitiedon mukaan talvisodan pommituksilta suojauduttiin esimerkiksi Tehtaanpuistossa ja lähistön perunakellareissa. Paremman puutteessa maastouduttiin vain pelto-oihin, kuten paikallisesti Koskenkulmalla Innasennurkassa. Myös lakanoita käytettiin naamiosuojina ulkona ollessa, jolloin voitiin piiloutua kuusien alle. Tällaiseen tilanteeseen liittyen on muistettu myös tapaus, jossa Iso-

Räkönrinteen päältä kuusten suojasta on todistettu kahden koneen ilmataistelua Kivijärven päällä; toinen näistä kieppui palavana maahan. Viholliskonetta on muisteltu ammutun kiväärilläkin.

Jatkosodan aikana väestönsuojeluorganisaatioon oli tehty muutoksia talvisodan kokemusten perusteella ja se oli alistettu sodanjohdolle. Tällöin ilmasuojelun johdosta vastasi Simpeleen ilmasuojelukeskus. Paikallisen is-komppanian (nro 301) tehtävinä oli mm. ilmamaihinlaskutorjunta.

Ilmatorjuntaan liittyen Simpeleen suunnalta kesällä 1941 on 15. DE:n sotapäiväkirjassa on mainittu kaksi 40 mm ja kaksi 20 mm it-tykkiä, mutta aseistusta lienee kuitenkin ollut enemmän. SA-kuviin on dokumentoitu ilmatorjuntaa ”Kaljusenkylässä”. Tällainen it-patteri saattoi sijaita esimerkiksi havuilla naamioidussa peltoasemassa ja se hälytettiin paikalle venäläiskoneiden ilmaannuttua näkyviin. Innansennurkassa tiedetään olleen mahdollisia it-asemien kuoppia (4 kpl) ja erillinen ”tykkimonttu”. Pitkäjärven lounaispuolelta on mainittu it-kk-joukkue (7.7.1941). Paikallisen muiston mukaan Sorsamäen (Valmanmäki?) ilmatorjunta pudotti jatkosodan aikana venäläiskoneen ”Rajamäen takaiseen valtioneuvostoon”. Koneita ja sotilaiden paikalle ”romun viereen” tekemää lentäjän hautakumpua käytiin katsomassa tuoreeltaan. Koneiden pudotuksia on ollut useita ja venäläiskoneiden hylkyjä etsitty vihjeillä esimerkiksi Torsan suunnalla vielä vuonna 2017.

1.7.1941 vihollisen tykistö alkoi ampuu kranaattitulta Simpeleen alueelle. 2.7.1941 viholliskoneiden pommittaessa paikkakuntaa 15. Divisioonan komentoporras ja 301. is-komppania jouduttiin siirtämään takamaastoon. Sen muuttoja oli useita, yhtenä väliaikaispaikkana on mainittu Matti Peipon talo Innasennurkassa. Vihollisen aktiivista kranaattitulta ja ilmapommituksia kesti koko heinäkuun aina elokuun puoleen väliin. Pommituksia oli tänä aikana kuusi kertaa, is-komppanian sammutusjoukkue sammutti kranaattitulen ja pommien vahinkoja. Vuoden 1941 loppukesän pommitusten ja hyökkäyksen jälkeen Simpele ei joutunut enää varsinaisten sotatoimien kohteeksi.

Tappiollisin ilmapommitus tapahtui 2.7.1941, jolloin neljä sotilasta sai surmansa. Heinäkuun alussa tehdasalueen on mainittu joutuneen muutaman kerran ilmapommitusten kohteeksi, jolloin Imatran voimalinja katkesi, mutta muuntaja säästy. Yhden sotilaan on mainittu menehtyneen hävittäjän tulituksessa. Palopommitkin tekivät tuhoja, esimerkiksi Simpeleen kirjakauppa tuhoutui 14.7.1941.

Maatulitukset vihollisen puolelta aiheuttivat paikoin ilmatoimintaa enemmän aineellisia vahinkoja. Kesän 1941 aikana Kivijärvellä vaurioitui tai tuhoutui tykistötulussa 24 ja ilmapommituksissa 11 rakennusta, 4 rakennusta sai vaurioita molemmissa. Mainittujen lisäksi ilmapommituksessa Kivijärvellä vaurioitui 3 liikerakennusta ja postirakennus, sekä tykistötulussa Simpeleen kirkon ikkunat, seinät ja katto. Änkilässä tuhoiksi on kirjattu tykistötulussa 6 ja ilmapommituksissa 2 rakennusta. Kangaskoskelta on listattu yhden rakennuksen vaurioituneen tykistötulussa. Kyseessä oli kunnalliskoti, joka oli toiminut täällä 1930-luvulta. Sen on arveltu palaneen Väänäsenmäeltä suunnatussa tykistötulussa. Änkilänsalon kansakoulu tuhoutui ilmeisesti suomalaisten omassa tykistötulussa. Simpeleen taajamassa vihollisen maatululta on kohdistunut muistitiedon mukaan esimerkiksi Pääkkösenmäkeen. Kyse on voinut ollut yrityksestä osua Simpeleen tehtaaseen eikä ole mahdotonta, että myös esimerkiksi 15. Divisioonan esikunta on ollut kohteena. Myös ”Kivijärven eteläpuolella oleva tienhaara” ja Kangaskoski on mainittu useamman kerran tykistötulen kohteena.

Tuhoutuneiden ja vaurioituneiden rakennusten lisäksi sotatoimet aiheuttivat myös muita tuhoja: esimerkiksi Simpeleellä ollut valtion halkovarasto (800 m³) paloi tykistötulen osumasta ja tykistötulen ja pommitusten seurauksena metsää syttyi kunnan alueella monin paikoin tuleen.

Välittömät sotatoimet ja erilaiset tuhot rajoittuivat entisen Simpeleen kunnan alueella ja Rautjärven pohjoisosissa siis talvisotaan ja jatkosodan hyökkäysvaiheeseen. Vuoden 1944 kesällä on kuitenkin muisteltu tykkien jytyksen kuuluneen alueelle yötä päivää ja sinisen savu-usvan leijuneen ilmassa. Tuhoisan Elisenvaaran pommituksenkin 20.6.1944 on muisteltu näkyneen ja kuuluneen Simpeleelle saakka. Tähän liittyen myös paikallinen ilmavalvonta teki havainnon venäläisistä pommikoneista.

Pääkkösenmäkeä Konkalammen lähellä.

Pommitetun vanhan kirjakaupan tienoita, lähellä on tiettävästi pommikuoppia..

Hyvin säilynyt kellari Tallimäellä.

Valmanmäen kuoppa (vas.), kevyiden it-tykkien tai it-konekiväärien asema. Mäellä on myös toinen vastaava kuoppa. Mahdollinen pommikuoppa mäen (kesk.) harjanteessa.

Valmanmäeltä näkee laajalti lähialueelle.

Tehtaanpuistossa on säilynyt ilmahormilla varustettu pommisuojakuoppa, joka on sittemmin suljettu vanerilevyllä. (27 – 35)

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Asikainen, Nestori: Muistelmia evakkomatkalta. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhlajulkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Haakana, Hela-Maria: Helkamari juttui. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhlajulkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Harmainen, Otto: 12-vuotiaan koulupojan muistoja. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhlajulkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Jäppinen, Erkki: Evakkomatka jatkosova alus 1941. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhlajulkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Jäppinen, Erkki: Mökinkulmalta maailmalle. Keuruu 2013.

Könni, Ukko: Simpeleen tehtaan kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986. Valkeakoski 1986.

Lankinen, Lea: Sotavuodet nuorena aikuisena. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhlajulkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Luukkanen, Erik: Poissa ovat tehdas, kunnalliskoti ja maatila: Kangaskoskella elettiin vilkasta aikaa tämän vuosisadan 40 ensimmäistä vuotta. Kesä-Kaakkoisseutu 27.5.1994.

Painamattomat lähteet

Ote 15. DE:n [divisionan esikunnan] komentoportaan sotapäiväkirjasta [10 s., kopio Reijo Sinkkosen yksityisaineistoa]

Sorvali, Henri: Simpele sotavuosina 1939 – 1944. Suomen historian pro gradu. Joensuun yliopisto 2003.

Haastatteluaineistoja

Europaeus, Mikko: Hiitolan- eli Kokkolanjoenjoen ja Simpeleen taajaman perinteentallennusprojekti 2003 – 2004: Immonen, Hellä, Immonen Signe.

Europaeus, Mikko: Haastattelu sota-ajan lapsuudesta ja nuoruudesta 2015 – 2016: JH. From War History to Modern Education -hanke. Rautjärven kunta 2016.

Suullisia tiedonantoja

Patosuo, Timo
Viisainen, Hannu

Internet

Enkenberg, Ilkka: Tuhoisin Suomea kohdannut pommitus. Maailmanhistoria-lehti 16.4.2013.

Koponen, Martti & Poutiainen, Hannu: Pohjoisen Etelä-Karjalan puolustusvarustusinventointi. Museovirasto 1999.

Pakarinen, Anu: Sodanaikaisia lentokoneen putoamispaikkoja löytyy yhä Imatran seudulta: viime kesä toi viisi uutta kohdetta. Uutisvuoksi 7.5.2017.

Kuvat

26: Sinkkonen, Reijo [yksityiskokoelma], 27 – 35: Europaeus, Mikko.

8. EVAKUOINTI

Talvi- ja jatkosotaan liittyvä siviiliväestön evakuointi oli entisen Simpeleen kunnan ja nykyisen Rautjärven kunnan pohjoisosissa keskeinen joukkokokemus. Kannaksen ja osin myös Laatokan pohjoispuolen siirtoväen läpikulun ja tilapäisen majoittamisen lisäksi paikallista kantaväestöä evakuoitiin sekä sota-aikana kaikkiaan kolmessa eri vaiheessa: talvisodan jälkeen (1940), juuri jatkosodan edellä (1941) ja vielä lopulla (1944). Suunnitelmallisen valtiollisen yleisevakuoinnin ohella ilmiöön liittyvät vielä yksittäisluontoiset poistumiset paikkakunnalta sodan uhan alta. Seuraavassa käydään läpi yleispiirteet alueen kantaväestön evakuoinnista lähinnä Simpeleen entisen kunnan ja nykyisen seudun osalta. Rautjärven, osin myös nykykunnan pohjoisosan, evakuointia on käsitelty pääpiirteissään osana kanta-Rautjärven sotahistoriallista selvitystä (Europaeus 2014).

Talvisodassa Simpeleen kunta joutui luovuttamaan noin kolmasosan alueestaan Neuvostoliitolle. Evakuointi tältä alueelta tapahtui sodan päättymisen eli 13.3.1940 jälkeen. Simpeleen luovutetun alueen väestömäärä oli 500 henkilöä, josta läsnä olevia sodan aikana 427. Alkuperäisen yleisen suunnitelman mukaan heidät tuli sijoittaa Valkeakoskelle ja Sääksmäelle. Siirrot eivät kuitenkaan laajassa mitassa ja pysyvästi toteutuneet ja 31.10.1940 simpeleläistä siirtoväkeä oli Moskovan rauhan (1940) Suomen puoleisella alueella 349 henkilöä. Vähän ennen jatkosotaa se oli noussut ollen 400. Suurin osa Simpeleen siirtoväestä jäi siis tässä vaiheessa Suomen puoleiselle osalle.

Luovutetun alueen simpeleläisten talvisodan evakuoinnista on tallennettu kohtuullisen paljon kokemusperäistä muistitietoa. Käytännön vaikeuksista ja poikkeusoloista huolimatta kuvaukset kokemuksista ja vastaanotosta vaikuttavat ainakin muisteluksia kirjoittaneiden osalta myönteisiltä. Esimerkiksi rajantakaiselta Änkilänsalolta saatettiin asettua lähelle rajan toiselle puolelle Änkilän kylään Silamusjärven rannalle taloon, jossa majoittui useita siirtolaisperheitä. Hyvää kohtelua täällä on muisteltu kiitollisena. Saman laajan salokylän alueelta evakkotie saattoi kuitenkin johtaa myös junakyydillä karjan kanssa kauas Valkeakoskelle ja lopulta Sääksmäelle. Tällöin aikaan mahtui mm. tyttöjen kotitalousopiston emäntäkoulu ja muitakin hyviä kokemuksia. Tilapäisesti voitiin siirtyä myös ensin tädille Uudellesillalle (Änkilässä). Täältä matkattiin edelleen Sääksmäelle, missä Rapolan kartano oli tarjonnut töitä. Hyvästä kohtelusta huolimatta podettiin kuitenkin koti-ikävä.

Luovutetulta alueelta evakuoitujen lisäksi oman ryhmänsä muodostivat tilapäisesti talvisodan aikana muualla oleskelleet paikkakuntalaiset Moskovan rauhan (1940) rajan Suomen puolelta. Tällöin kyse oli usein lapsista, joita majoitettiin sukulaisten luona. Simpeleeltä oltiin tällaisessa ”yksityisessä evakossa” esimerkiksi Punkaharjun Vuoriniemellä, mutta jopa Vaasassa saakka.

Talvisodan evakuointi oli väliaikaista ja takaisin Simpeleen seudulle palailtiin vaiheittain välirauhan aikana. Jatkosodan alla Simpele määrättiin kuitenkin taas evakuoitavaksi sodanuhan takia 18.6.1941. Toimintaa johti ilmasuojelupäällikkö Teräväinen sekä poliisi- ja siviiliviranomaiset.

Simpeleläisten tärkein evakuointipaikka oli nyt Joroinen (1415 henkilöä), muita paikkakuntia Etelä-Savossa Juva, Jäppilä, Kerimäki, Sulkava ja Rantasalmi, Keski-Suomessa Multia ja Päijät-Hämeessä vielä Heinolan maalaiskunta. Muistitietokirjoituksissa on mainittu vielä esimerkiksi Pohjaslahti (Mänttä-Vilppula), Leppävirta, Tampere ja Sysmä. Vapaaehtoisesti jälleen evakkoon lähteneitä oleskeli varmaankin sukulaisten ja tuttavien luona eri puolilla maata. Toisaalta vaikkapa Torsansalon suunnalta perheitä saattoi olla evakossa vain noin 20 km päässä kotipaikaltaan.

Kesän 1941 evakuoinnin alkuperäisen suunnitelman mukaan reitti olisi kulkenut Innasennurkan – Melkoniemen kautta Parikkalan Särkisalmen asemalle. Matkan pituuden ja mäkisyyden takia reitti kuitenkin katsottiin liian raskaaksi etenkin lapsille ja vanhuksille. Myöskään maantietä Simpeleeltä Parikkalaan ei voitu käyttää, koska venäläiset pystyivät omalta puoleltaan rajaa tähyttämään tietä. Avuksi saatiin Valtion Rautateiden linja-autoja, joilla ajettiin noin 300 henkilöä Särkisalmen asemalle. Pääkuljetustavaksi tuli vesikuljetus Surre-, Ahti- ja Simpele-hinaajien vetämillä tehtaalta lainatulla proomuilla. Ne kuljettivat kerrallaan 800 evakkoa tavaroineen Särkisalmelle. Evakkojen kirjallisissa muistoissa vilahtelee yksityiskohtia, kuten proomujen naamiointia. Joroisiin siirrettiin täältä junalla 898 simpeleläistä. Osa siirtyi itse sijoituskuntiinsa. Karjaa vietiin Innasennurkan – Melkoniemen – Vuoriniemen reittiä Särkilahdelta Joroisiin, tosin ongelmien ja viivästysten kautta.

Suomalaisjoukkojen hyökkäyksen edettyä ja menestyttyä, ja koska evakuoituihin kuntiin tarvittiin työvoimaa hoitamaan sadonkorjuuta, annettiin Moskovan rauhan (1940) rajan Suomen puolelta evakuoituille 18.7.1941 palaamislupa, joka tosin koski aluksi vain työkykyisiä henkilöitä. Aluksi palaajia ei päästetty Torsanjoen kohdan ns. demarkaatiolinjan itäpuolelle kuin vain työluvalla käymään ja silloisen Viipurin maantien itäpuolelle ei heti näitäkään. Vähitellen tilanne helpotti ja väestön palautus tapahtui evakuointia helpommin pääosin elokuun loppuun mennessä 1941.

”Ahti” veti proomuja kesään 1950 saakka.(36)

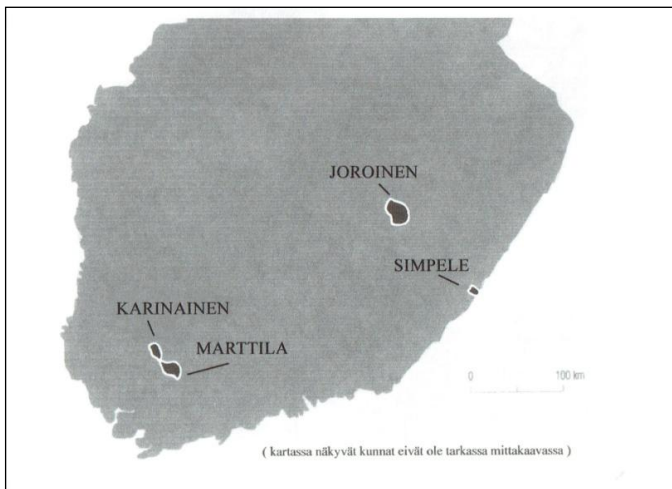
Simpeleen takaisin vallatun alueen, lähinnä laajan Änkilänsalon osalta paluu sujui hitaammin. Prosessi oli Moskovan rauhan (1940) rajan Suomen puoleisia keskuskylä monimutkaisempi, koska se sisälsi mm. palaamisluvituksen, puhdistus- ja raivausryhmän toimia (57 taloa tai rakennusta) ja muita tuhojen korjaamista, jopa kaivoveden tutkimuksen kiertävällä laboratorioautolla. Lisäksi armeija keräsi ja otti haltuunsa vuoden 1941 aikana venäläistä sotasaalista, joka lähetettiin pois useita junavaunullisia. Kesäkuun 1942 jälkeen paluumuuttajien määrä ei enää noussut ja verrattuna ennen talvisotaa vallinneeseen tilanteeseen takaisin palasi noin 75 % tämän puolen asukkaista.

Vähän kahden vuoden kuluttua, jatkosodan käännyttyä epäedulliseksi, oli edessä lopullinen lähtö. Nyt uudelleen voimaan tulleen Moskovan rauhan (1940) rajalinjan takaisen Simpeleen osan lopullinen evakuointi tapahtui 3.9. annetun määräyksen mukaisesti. Evakuoitavan alueen tuli olla tyhjä 21.9.1944 klo 12 mennessä. Rajan taakse jäävän alueen evakuoimisessa pidettiin tärkeänä, että mahdollisimman suuri osa syksyn sadosta saataisiin korjattua ja tuotua Suomen puolelle. Niinpä Simpeleelläkin kaikki kuntalaiset oli käsketty kunnan luovutetulle alueelle evakuointitöihin.

Jatkosodan päättyttyä Simpeleen luovutetulta alueelta siirtyi arviolta 385 henkilöä ja talvisodan jälkeen Simpeleelle jääneen oman kunnan siirtoväen huomioiden tätä oli yhteensä 414 henkilöä. Siirtoväen sijoituskunniksi oli suunniteltu Savonlinna ja Sääminki, mutta sijoituspaikoiksi tulivat lopulta Simpele ja Varsinais-Suomessa Karinainen (nykyinen Pöytyä) ja osa Marttilan kunnasta.

Asuttaminen ei näy onnistuneen viimeiselläkään kertaa nopeasti ja täysin suunnitellusti ja ainakin osa valitsi itse uuden asuinkuntansa. Myöhempiä tilastoja ja arvioita sekoittavat ilmeisesti ainakin talvisodan aikana muualla oleskelleiden mukaan laskenta ja tiedot ovat osin ristiriitaisia. Joka

tapauksessa vuonna 1946 osa luovutetun alueen väestä enin osa oli vielä Simpeleellä, vain muutamia tai yksittäisiä myös seuraavilla paikkakunnilla: Helsinki, Mänttä, Koski, Keuruu, Mietoinen, Parikkala, Rantasalmi, Ruokolahti ja Suonenjoki. Vuonna 1947 tilanne oli jo muuttunut.

Simpeleläisten pääevakuointikunta (Joroinen) kesällä 1941 sekä Simpeleen siirtoväelle jatkosodan jälkeen määrätty sijoituskunnat (Simpele, Karinainen ja Marttila). Karttakuva on Henri Sorvalin pro gradu -työstä. (37)

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Asikainen, Nestori: Muistelmia evakkomatkalta. Europaeus, Anja: Sotaorvon tarina. Haakana, Hela-Maria: Helkamari juttui. Harmainen, Otto: 12-vuotiaan koulupojan muistoja. Häyhä, Helvi: Evakkotarina. Lammi, Pirkko: Koululaisen kokemukset. Loima, Raili: Sota- ja evakkoajan muistoja Simpeleeltä. Lääperi, Hannu: Jatkosodan poika. Nokelainen, Hilda: Kotoisia kunnaita unhoita en. Peippo, Viljo: Änkilänsalolaispojan muistot. Pöllänen, Erkki: Sota-ajan muistoi poja mieles. Repo, Kauko: Koti säilyi. Repo, Pentti: Kun Surre hinasi Tehtaanrannasta Särkisalmelle. Roiha, Terttu: Mukaan sen verran minkä kantaa jaksat. Ruponen, Sirkka: Muistot yhä lähtemättöminä mielessä. Vanhatalo, Meeri: Historiaa ja muistoja. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhlajulkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Vaalisto, Maija-Leena: Muistot kultakehyksissä. Teoksessa Laine, Sirkka (toim.): Muistoja Rautjärveltä. [Rautjärvi] 2003.

Painamattomat lähteet

Sorvali, Henri: Simpele sotavuosina 1939 – 1944. Suomen historian pro gradu. Joensuun yliopisto 2003.

Haastatteluaineistoja

Europaeus, Mikko: Haastattelu sota-ajan lapsuudesta ja nuoruudesta 2015 – 2016: JS, JH. From War History to Modern Education -hanke. Rautjärven kunta 2016.

Kuvat

36: Könni, Ukko & Nordberg, Toivo: Simpeleen tehtaiden kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986, 37: Sorvali, Henri: Simpele sotavuosina 1939 - 1944.

9. SIMPELEEN TEHDAS SOTA-AIKANA (1939 – 1944)

Talvi- ja jatkosota merkitsivät poikkeusaikaa myös suomalaisessa metsäteollisuudessa. Nykyisen Rautjärven kunnan alueen ja Simpeleen merkittävin teollisuuslaitos sota-aikanakin oli paperitehdas, Jämsäkosken, Myllykosken ja Valkeakosken ohella yksi Yhtyneiden Paperitehtaiden yksiköistä. Sota vaikutti sekä yritykseen kokonaisuutena että paikallisen tehtaan työntekijöihin, tuotantoon ja muuhun toimintaan aiheuttaen monenlaisia menetyksiä ja tappioita. Samalla se kuitenkin pakotti tarkastelemaan tuotantotoiminnan edellytyksiä ja johti osaltaan kehitystoimenpiteisiin.

Sodan inhimilliset tappiot koskettivat myös Simpeleen tehdasta. Tehtaan historiatietojen mukaan talvisodan rintamalla olleista työntekijöistä kaatui seitsemän, jatkosodassa 15 miestä. Lisäksi yksi työntekijä kuoli syksyllä 1941 miinaräjähdyksessä Syväoron aseman luona. Vuonna 1945 sotavammoihin menehtyi vielä yksi tehtaan työntekijä. Kahdeksan invalidisoitui sotapalveluksessa. Tehtaan muistokiveen on kuitenkin hakattu yhteensä 30 kaatuneen nimet vuosilta 1939 – 1945.

Poikkeusoloilla oli suora vaikutus työvoimavaltaisen tehtaan toimintaan ja käynnissä pitoon. Jo talvisotaa edeltävät ylimääräiset harjoitukset vaativat puolet Simpeleen tehtaan miespuolisesta henkilökunnasta. Erilaisilla järjestelyillä toiminta saatiin silti pidettyä lähes normaalina. Sodan syttyä sitä oli kuitenkin pakko supistaa noin 20 % edestä. Poikkeusolojen vuoksi vuoden 1940 kokonaistuotanto nousi vain puoleen normaalista. Edelleen Simpeleen evakuoiminen sodan jaloista kesällä 1941 pysäytti tehtaan toiminnan kokonaan kesäkuun puolivälistä lokakuun alkuun asti.

Tämänkään jälkeen tehdasta ei pystytty käyttämään täysipainoisesti työvoima- ja energiapulan takia. Vuodesta 1942 tehdas kuitenkin pyöri jokseenkin normaalisti ja vuonna 1943 saavutettiin jopa siihenastinen ennätys paperintuotannossa. Jatkosodan aikana tehdas käytti myös sotavankien työvoimaa lähinnä lastaus- ja purkaustyössä: esimerkiksi 1941 näitä oli töissä 161 henkeä. Vuoden 1944 aikana tehtaan tuotantoa jouduttiin ajoittain vähentämään huomattavasti henkilökuntaa työllistäneiden puunhakkuutöiden, venäläisten suurhyökkäyksen aiheuttamien kutsuntojen ja kiireellisten maataloustöiden takia; työväkeä ei yksinkertaisesti riittänyt täysipainoiseen toimintaan.

Varsinaista sotatarviketuotantoa Simpeleen tehtaalla ei harjoitettu, tosin konepajalta jouduttiin luovuttamaan kärkisorvi savonlinnalaiselle Lypsniemen Konepajalle, joka valmisti sodan aikana

75 mm tykin ammusten kuoria. Konttorista luovutettiin myös kirjoitus- ja laskukone armeijalle. Tehtaan tuotteiden osaltakin sota-aika aiheutti erikoistumista:

sanomalehtipaperin tuotanto lopetettiin kokonaan ja keskityttiin paino- ja kirjoituspaperin sekä kartongin valmistukseen. Myös viennissä sota-aika ja liittolaisyhteydet näkyivät: vielä vuonna 1939 lähes koko vienti suuntautui Englantiin ja Irlantiin, mutta vuosina 1941 – 1943 tuotteet menivät pääosin Saksaan.

Asekorjauskomppanian verstaan miehet syövät tehtaan paperisalissa 15.8.1941. (38)

Tehtaan rooli oli huomattava ja näkyvä kotirintaman järjestäytymisessä. Paikallisesti merkittävää oli esimerkiksi väestönsuojelun toimiminen tehtaan tiloissa, josta annettiin myös ilmahälytykset. Mottitalkoot olivat poltto- ja paperipuun saannin kannalta tärkeitä koko sota-ajan ja vielä sodan päätyttyäkin. Lisäksi Simpeleelläkin oli runsaasti tukitoimia, joita Yhtyneiden Paperitehtaat suuntasi ensisijaisesti omille työntekijöilleen. Näitä olivat mm. sosiaalista ja aineellista apua tarjonnut aseveliyhdistys (syksystä 1940), rintamalle lähetetyt erikoislehdet ja joulupaketit, yhdistys- ja kerhotoiminta sekä urheilu (jalkapallo, hiihto ym.). Huomattava oli myös päätös ns. markan tonteista, joihin oli oikeus talvisodan jälkeen yhtiön palveluksesta sotaan lähteneillä.

Erityinen yhtiön järjestämä toimi olivat myös ns. vapaaehtoiset maanantaitalkoot, joihin mukaan tulleet luovuttivat kolmen kuukauden aikana maanantain ensimmäisen tunnin palkkansa sodasta kärsineiden auttamiseen. Suurin osa Yhtyneiden henkilökunnasta osallistui talkoisiin, Simpeleellä jopa 90 %. Sota-aika vaikutti myös palkkaperusteisiin ja -tasoon. Kuukausipalkallisten Yhtyneiden Paperitehtaiden työntekijöiden palkkoja alennettiin 10 – 30 % talvisodan alkuvaiheessa, mikä ei saanut vastakaikua muualla metsäteollisuudessa. Palkat nostettiin entiselleen keväällä 1940 ja niitä korotettiin jatkosodan aikana. Tähän vaikuttivat mm. kohonneet yleiset elinkustannukset, menestyvän sotateollisuuden ja rakennustyömaiden esimerkki ja yleinen mielialan yllä pitäminen.

Tehtaalla oli osansa myös kaikenlaisen sota-ajan materiaali- ja elintarvikepuolan helpottamisessa. Niukuudesta, mutta kekseliäisyydestäkin, kertovat kuvaukset paperikoneen päiväkirjoissa. Yhtiö myi käytettyjä puristinhuopia, joista tehtiin housuja, takkeja ja puseroita, liian leveän konehuovan ylimääräinen osa puristettiin langaksi, josta tehtiin kenkiä, valta-akselin remmin pätkillä korjattiin kenkien pohjat jne. Yhtiö antoi myös kasvimaita käyttöön, maitoa haettiin tehtaan navetalta ja polttopuut ostettiin tehtaalta. Tyypillisesti sota-aikana työläisperheellä oli myös sika karsinassaan.

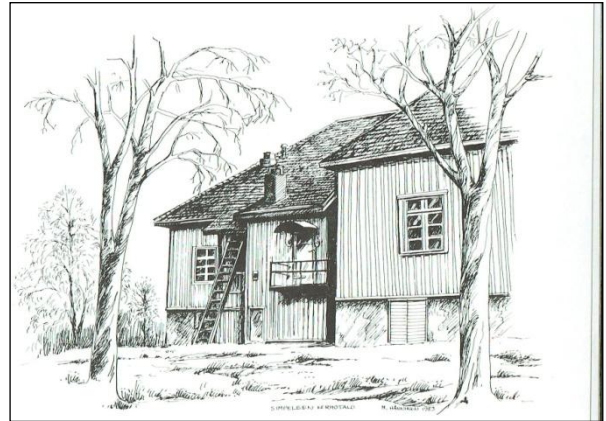
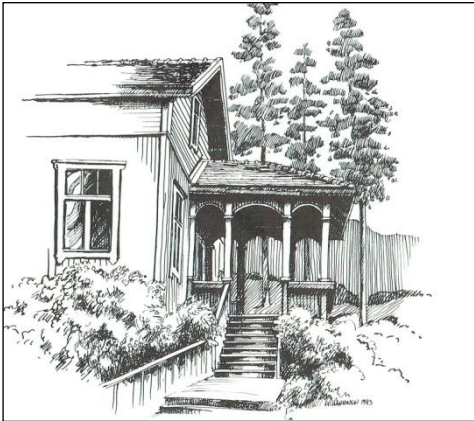
Sotatoimista koituneet tuhot ja ensin talvisodan ja lopulta jatkosodan rajalinjan sinetöinti aiheuttivat huomattavia menetyksiä Simpeleen tehtaille. Talvisodan jälkeen tehtaan käynnin ja kannalta pahin näistä oli Jääsken Vuoksessa sijainneen Rouhialan voimalaitoksen (1937) menettäminen. Energian puutteen takia tehtaan toiminta olikin lähes täysin pysähdyksissä heti talvisodan jälkeen. Rouhialan menetystä korvamaan saatiin kuitenkin korvaava uusi voimajohto Simpeleeltä Imatralle, joka valmistui marraskuussa 1940. Rouhialan vanhaa johtoa voitiin hyödyntää 20 km, uutta tuli 30 km.

Merkittävimpiä muita menetyksiä olivat (Impilahden) Jylhävaaran puuhiomo ja käsipahvitehdas, Hiitolanjoen Syrjäkosken voimalaitos, Kurkijoen Elisenvaaran Syväorossa sijainnut Koivumäen tila ja yli 2000 hehtaarin metsä-ala sekä runsas määrä puutavaraa. Elisenvaaran menetys merkitsi myös pohjoiseen johtavan rautatieyhteyden katkeamista. Vuosina 1945 – 1949 rakennettiin korvaava uusi, valtakunnallisestikin merkittävä yhdysrata Simpeleeltä Parikkalaan. Sota-ajan tappioksi voidaan kirjata myös esimerkiksi tilattujen kartonkikoneiden kohtalo: niitä ei saatu ja maksuerä menetettiin.

Sodasta huolimatta Simpeleen tehtaalla toteutettiin sota-aikana myös monenlaisia uudistuksia ja normaaleja muutostöitä. Näitä oli esimerkiksi vesikuljetusten pahimman pullonkaulan poistaneen Kosenmaikon uuden kanavan kaivaminen (1939 – 1940). Tehtaan vanha piippu purettiin ja rakennettiin uudelleen Valkeakosken tehtaan piipuksi (1940). Hiomo- ja paperitehtaalla tehtiin mittava remontti, jossa henkilökunnan käyttöön tulivat uudenaikaiset huoltolat ja ruokala (1942 – 1944). Uudistukset ulottuivat taajamarakenteeseenkin: Lopotintielle rakennettiin Simpeleen

ensimmäisiä omakotitaloja (1939 – 1940.) Myös omakotirakentamisen mahdollisuuksia parannettiin aloittamalla kunnallistekniikan rakentaminen omakoti- ja virkailijataloja varten (1942 – 1944).

Simpeleen tehtaan ja koko Yhtyneiden Paperitehtaiden toimintaan liittyy kaksi voimakasta, paikkakunnalla ja laajemminkin muistettua hahmoa, joilla oli erityinen rooli myös sota-aikana: isä Rudolf Walden (1878 – 1946) ja poika Juuso Walden (1907 – 1972). Talvisodan aikana Simpeleen tehtaan johto siirtyi sotaan liittyvissä valtiollisissa tehtävissä palvelleelta isältä pojalle. Myös esimerkiksi tehtaan isännöitsijä Ilmari Sipilä (1893 – 1990) ja teknillinen johtaja Viljo Teräväinen (1892 – 1972) olivat sota-aikana Simpeleen seudun paikallisyhteisössä merkittävässä roolissa.

Simpeleen taajamasta jo kadonnutta tehtaaseen ja sota-ajan toimintoihin liittyvää rakennuskantaa edustavat M. Hännisen kuviksi ikuistamat virkailijakerho (vas.) ja Kerhotalo (oik.).(39 – 40)

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Könni, Ukko: Simpeleen tehtaan kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986. Valkeakoski 1986.

Martikainen, Keijo: Valtaväylien sivusta Euroopan reunalle. Paperiliiton Simpeleen ammattiosasto n:o 25 ry 100 vuotta, vuodet 1911 – 2011. Lappeenranta 2011.

Nordberg, Toivo: Vuosisata paperiteollisuutta II. Yhtyneet Paperitehtaat osakeyhtiö 1920 – 1951. Valkeakoski 1980.

Painamattomat lähteet

Isänmaan puolesta (Simpeleen tehtaan kaatuneiden muistomerkki, kivitaulu tehtaan lähellä).

Sorvali, Henri: Simpele sotavuosina 1939 – 1944. Suomen historian pro gradu. Joensuun yliopisto 2003.

Internet

Wikipedia:

Rudolf Walden
Juuso Walden

Kuvat

38: SA-kuva, 39 – 40: Könni, Ukko & Nordberg, Toivo: Simpeleen tehtaiden kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986.

10. HIITOLANJOKI SOTA-AIKANA (1939 – 1944)

Laatokkaan Simpeleen seudulla Parikkalan Simpelejärvestä laskeva Kokkolan- eli Hiitolanjoki tuli sotavuosina osaltaan eräiden erityisten tapahtumien näyttämöksi. Joen koskiin ja voimalaitoksiin liittyi esimerkiksi Moskovan rauhan (1940) rajakysymyksiä, jatkosodan aikaisia sotatoimia ja operaatioita, tuhoja ja kunnostuksia sekä vielä joitakin sota-aikaan liittyviä muita poikkeusilmiöitä.

Simpeleen tehtaan paikallisia vesivoimayksiköitä olivat 1930-luvun lopulla läheisen Hiitolanjoen Lahnasenkosken (1911), Ritakosken (1920), Kangaskosken (1925) ja Syrjäkosken (1924) voimalaitokset. Tehdasalueella oli myös Juvankosken suorakytketty puuhiomo (1906). Näistä neljä ensiksi mainittua varsinaista vesivoimalaitosta muodostivat talvisodan aikana yhden neljästä Simpeleen alueen (Kivijärven, Änkilän ja Änkilänsalon kylät, paperitehdas asuntoalueineen, rautatieaseman ja Änkilän laiturivaihteen alueet, vesivoimalaitokset) väestönsuojelukohteesta.

Voimalaitoksissa työskentelevät miehet tähytivät itse ilmahälytyksen tullen ja tarpeen vaatiessa poistuivat metsään suojaan. Ainoa suojelutoimi oli Syrjäkosken ja Kangaskosken padoille ja voimasemien katoille naamioimistarkoituksessa pystytetyt pienet kuuset. Talvisodan aikana Hiitolanjokeen voimalaitoksineen ei näy liittyneen erityisen merkittäviä tai poikkeavia tapahtumia.

Moskovan rauhan (1940) rajalinjaneuvotteluissa Hiitolanjoki tuli kuitenkin eräiltä kohteiltaan paikalliseksi kiistakapulaksi. Kyse oli erityisesti Kangaskoskesta, joka neuvotteluissa onnistuttiin kuitenkin pysyttämään Suomen puolella (ks. artikkeli 11). Rajalinjaus jätti kuitenkin alemmat kosket, merkittävimpinä Syrjäkosken ja Sahakosken, voimalaitoksineen Neuvostoliiton puolelle.

Jatkosodan alkuvaiheessa kesällä 1941 Hiitolanjokivarsi tuli suomalaisen hyökkäysvaiheen sotatoimien yhdeksi luonnonjakajaksi ja operaatioiden kohteeksi. Taistelut ja liikkeet sivusivat Hiitolanjoen lähistöä, eräitä koskia ja jokivarsiteitä aina Kalliokoskelta Laatokalle ulottuvalla alueella. Näiden sotatoimien toteuttajana oli lähinnä 15. Divisioona, erityisesti sen jalkaväkirykmentit (JR) 57 ja 15.

Lentolaivue 24:n siirrettävä radioasema ottaa sähköä Ritakosken voimalaitoksesta 31.7.1941. Asema tuli Simpeleelle 29.7. (41)

15. Divisioonan JR 57 hyökkäsi joukkojen keskellä tavoitteenaan ottaa haltuun Syrjäkosken tienhaara ja Hiitolanjoen ylimenopaikka Syrjäkoskella sekä vallata Änkilänsalo. Divisioonan vasemmalla kaistalla hyökkäsi puolestaan JR 15 Kalliokosken ja Koitsansalon suuntaan.

Etelämpänä 18. Divisioonan Ilmeen valtauksen (4.8.) jälkeen 15. Divisioonan joukot pääsivät etenemään Hiitolaan johtavaa tietä ja edelleen joen molempia rantoja seuraten Laatokkaa kohti.

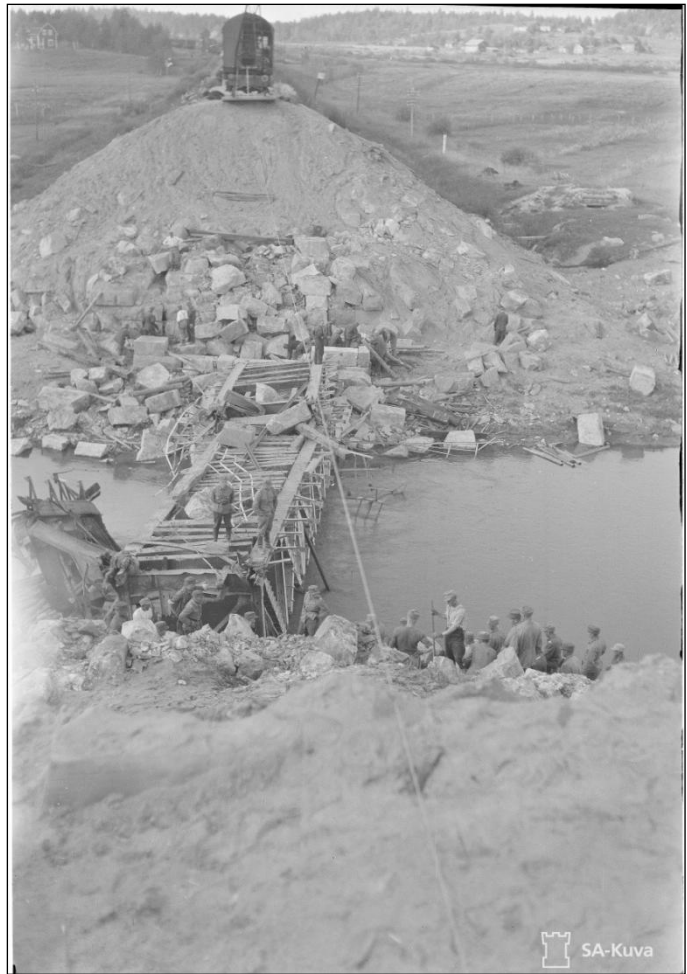
JR 57:n hyökkäys pysähtyi kuitenkin Änkilänsalolla ankariin taisteluihin. Sen sijaan JR 15:n hyökkäys menestyi hyvin alkuun ja rykmentin joukot saavuttivat Koitsansalon ja Hiitolanjoen Kalliokosken. 7.8. jälkeen suomalaiset pääsivät Hiitolanjoen yli Syrjäkoskella ja venäläiset alkoivat perääntyä. Hiitolan asemakylä vallattiin 11.8. ja III/JR 49 valtasi myös Sahakosken maastot.

Suomalaiset ylittivät Hiitolanjoen Sahakosken maantiesillan 12.8. Seuraavana päivänä vihollisen todettiin vähitellen vetäytyneen Kilpolansaareen, josta pääosa pääsi pakoon Laatokalle 23.8.1941.

Osa Moskovan rauhan (1940) ja samalla nykyrajan takaisista Hiitolanjoen voimalaitoksista joutui kesällä 1941 tuhojen kohteeksi, jotka ovat kuitenkin yksityiskohdiltaan ja laajuudeltaan epäselviä. Kyse oli todennäköisesti kuitenkin vetäytyvien neuvostojoukkojen sabotaasista eikä taistelutuhoista.

Kalliokoskelle vuonna 1919 rakennetun voimalaitoksen toiminta oli ilmeisesti päättynyt jo ennen sota-aikaa eikä ole tiedossa, oliko tänne suuntautuneella jatkosodan alkuvaiheen hyökkäyksen vaikutuksella tai sodalla ylipäätään osuutta voimalaitosrakennuksen, sillan tai rakenteiden häviöön.

Alempien Syrjäkosken ja Sahakosken voimalaitosten tiedetään sen sijaan joutuneen sota-aikana ainakin kertaalleen tuhotuiksi. Suomalaisten edessä Syrjäkosken voimalaitos todettiin räjäytetyksi. Se kuitenkin kunnostettiin: Simpeleen tehtaalta rakennettiin 12 km uutta linjaa ja Syrjäkosken voimaa saatiin Simpeleelle taas vuoden 1943 maaliskuusta alkaen. Karjalan Valo -sähköyhtiön vuoden 1942 asiakirjoissa on mainittu venäläisten tuhonnen enimmän osan yksityisten omistamista pienjännitelinjoista Hiitolassa. Jo talvisodassa linjoja tuhoutui ilmapommituksissa. Tähän liittyen myös Sahakosken osalta on todettu, että muuntoasemia oli poltettu, räjäytetty tai muuten tuhattu ja että sen voimalaitos, joka kuului paikalliselle Hiitolan Sähkö Oy:lle, oli räjäytetty ja tuhoutunut.

Työkomppania korjaa vetäytyvien neuvostojoukkojen räjäyttämää Hiitolanjoen rautatiesiltaa (Hiitolan Asemakylän pohjoispuolella) 17.8.1941. Sota-aikana joen sillat olivat kriittisiä sotilaallisia kohteita yläjuoksullakin, kuten Ritakoskella. Vielä syksyiltä 1944 tiedetään kaksi tapausta, jossa puolustusvoimien omat autot suistuivat Hiitolanjokeen Änkilän sillalta hajottaen sillan kaiteen. (42)

Edellä mainittujen Hiitolanjoen vesivoimalaitosten lisäksi Hiitolanjoen alimmassa koskessa eli Asilankoskessa toimi myös mylly, jonka yhteydessä oli pieni sähkögeneraattori: tämä ”sähkömylly” ehdittiin osittain evakuoida jatkosodan loppuvaiheissa vuonna 1944. Aivan Hiitolanjoen niskalla Juvankosken osalta sota-ajan merkittävin tapahtuma lienee ollut sen padon uusiminen vuonna 1943.

Joukkosotatoimien ja voimalaitosten kohtaloiden ohella Hiitolanjokeen liittyy joitakin sota-ajan erikoistapauksia. Nämä liittyvät osaltaan paikallisen ilmasuojelukomppanian (nro 301) toimiin ja alueella ilmeisesti jossain määrin operoineisiin tai ainakin liikkuneisiin neuvostodesantteihin.

Vuonna 1941 is-komppanialla oli kuusi vartiointipaikkaa, joista yhtenä Ritakosken rautatiesilta. Siltavartion vahvuutena oli yksi upseeri ja kuusi miestä. Vartio havaitsi 27.8. aamulla täällä joukon venäläisiä sotilaita. Hälytyksen antamisen ja takaa-ajon jälkeen ilmasuojelumiehet saivat vangituksi kuusi venäläissotilasta ainakin yhden päästessä pakenemaan. Myöhemmin samana päivänä sattui vielä traaginen onnettomuus. Venäläisiä vangitsemassa ollut ilmasuojelukomppanian 15-vuotias koulupoika sai surmansa samalla rautatiesillalla varomattomasta kiväärinkäsittelystä aiheutuneesta laukauksesta. Tapaus oli ainoa 301. ilmasuojelukomppaniassa tapahtunut kuolema sota-aikana.

21. – 22.5.1944 saatiin siviilien silminnäkihavaintoja lentokoneista pudotetuista laskuvarjoista Hiitolan, Parikkalan ja Simpeleen raja-alueelle, ainakin Hiitolan- ja Änäjoen haaraan. Tähän liittyen on selvitetty Douglas-kuljetuskoneen pudottaneen alueelle kuusi neuvostodesanttia. Tapauksesta on laadittu simpeleläisten raportti ja se on mainittu myös aihepiiriin liittyvässä kirjallisuudessa. Se aiheutti Hiitolanjoen läheisyydessä tapahtuneen ilmasuojelunpartioinnin lisäämistä sodan lopulla.

Desanttien tehtävänä oli ilmeisesti Antrea-Hiitolan rataosuuden tarkkailu, pienehköjen räjäytysten tekeminen ja Elisenvaara – Simpele radan miinoittaminen. Simpeleen ilmasuojelijat osallistuivat Hiitolan ilmasuojelukomppanian (nro 1729) kanssa etsintöihin, joissa 23. – 25.5. löydettiin neljä desanttia ja osa varusteista: ryhmänjohtaja ja varajohtaja, inkeriläinen suomentaitoinen mies ja yksi naisdesantti. Johtajan mukaan vahvuus oli ollut 6 jäsentä, mutta yksi oli hukkunut Hiitolanjokea ylittäessä pidätystilanteessa. Hiitolanjoen lähimaastosta löydettiin 9 laskuvarjoa, 4 muona- ja 1 ammustorpedo. Simpeleläiset eivät olleet mukana enää 26.5. kun laskuvarjodesantteja joutui tulitaisteluun Hiitolan Kuoksjärvellä. Tällöin partionjohtaja joutui vangituksi, toinen ammutuksi ja kolmas pakeni. Tämäkin desantti saatiin pian pidätetyksi, mutta viimeinen partion jäsen tavoitettiin vasta 21.6.1944 Hömmön alueella, kun aluetta oli haravoitu usean sadan miehen etsinnöillä.

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Europaeus, Mikko: Hiitolanjoki – latvavesiltä Laatokalle. Tampere 2012.

Kuussari, Eero & Juutilainen, Antti: Itä-Kannaksen valtaus. Teoksessa Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto (toim.) Jatkosodan historia 2: Hyökkäys Itä-Karjalaan ja Karjalan Kannakselle. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:2. Porvoo 1989.

Könni, Ukko & Nordberg, Toivo: Simpeleen tehtaan kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986. Valkeakoski 1986.

Sudenniemi, Seppo: Salaisen sodan varjot. Tiedustelu ja desanttitoimintaa talvi- ja jatkosodassa.

Painamattomat lähteet

Sorvali, Henri: Simpele sotavuosina 1939 – 1944. Suomen historian pro gradu. Joensuun yliopisto 2003.

Kuvat

41 – 42: SA-kuva.

11. RAJA TALVI- JA JATKOSODAN JÄLKEEN

Uudesta rajasta tuli Rautjärven pohjoisosassa ja silloisen Simpeleen kunnan alueella huomattava paikallisiin oloihin vaikuttava tekijä talvisodan Moskovan rauhan (1940) ja jatkosodan Moskovan välirauhan (1944) jälkeen. Rajaan liittyi useita väestönsiirtoja, neuvottelulinjauksia, välirauhan ajan vaarallisiakin tapauksia, rajoituksia ja tietysti rajavartioinnin vähittäinen kehittyminen. Rajan välilliset vaikutukset liittyivät aluemenetyksiin ja vanhojen suuntautumisalueiden muutoksiin.

Moskovan rauhansopimus tehtiin 12.3.1940, mutta ratifioitiin vasta 20.3. Rajalinjan tarkempi määrittäminen ja vahvistaminen määriteltiin molempien osapuolten, siis Suomen ja Neuvostoliiton, edustajien yhteisen sekakomitean tehtäväksi. Rautjärven – Simpeleen seutu kuului osaltaan II Alasekakomitean alueeseen (Imatran Immalanjärvi – Kiteen Kangasjärvi). Vuoksen – Uukuniemen alueella neuvottelut vetäytymisestä ja ns. demarkaatiolinjasta eli aselevon jälkeisestä väliaikaisesta rajalinjasta käytiin 19.3. – 28.3.1940. Ajankohtaan liittyi myös vaaroja ja todellinen raja-alueiden miehityshuoli, sillä puna-armeija lähestyi uutta rajalinjaa taannoisen rintaman eri suunnilta.

Simpeleellä alueita menettivät Kivijärven, Koitsanlahti ja Änkilä. Viimeksi mainitun koko laaja salokyläasustus, Änkilänsalo ja Hiitolan rajalle ulottunut ns. Peräsalo, jäivät rajan taakse niin, että Suomen puolella säilyi vain ns. Välisalo. Merkittävin Simpeleen seudun rajakysymys muodostui kuitenkin rajalinjan käytännön määrittelystä Hiitolanjoen alueella erityisesti Kangaskosken osalta.

Rautjärven Ilmeellä käydyissä neuvotteluissa puna-armeijan majuri Batuhinin ja everstiluutnantti Gustav Ehrnroothin johtamien suomalaisten neuvottelijoiden välillä syntyi perustavanlaatuinen erimielisyys demarkaatiolinjan läntisen reunan oikeasta sijainnista. Neuvostoliittolaiset vaativat omalle puolelleen kaiken linjalta, jonka suurimmat kohteet olivat Rautjärven alueella Miettälä ja Simpeleellä Hiitolanjoen varrella neuvostoliittolaisten olettamana yhä sijainnut Kangaskosken paperitehdas sekä samaiseen jokeen vuonna 1920 valmistunut Ritakosken voimalaitos.

Lopputuloksena oli, että neuvostoliittolaiset miehittivät rajalohkolta Hiitolanjoelta Elisenvaaran ja Parikkalan välisen radan matkalta alueen. Kangaskoski oli kuitenkin onnistuttu neuvottelemaan suomalaisille, ilmeisesti jo maaliskuun lopulla. Imatran Valtionhotellin kokouksessa, joita Suomen puolelta johti professori, geodeetti ja rajankäyntikomission puheenjohtaja Ilmari Bonsdorff ja Neuvostoliitolta divisioonankomentaja A.M. Vasilevski, tehtiin rajankuvauspöytäkirjaan pieni korjaus Parikkalan kohdalle, jonka myötä Kangaskosken ja Koitsanlahden kylät jäivät Suomelle.

Neuvotteluihin liittyen Simpeleen tehtaiden isännöitsijä on kertonut, että neuvostoliittolaiset tukeutuivat vanhaan karttaan, johon Kangaskosken paperitehdas (1901 – 1920) oli vielä merkitty. Simpeleen tuoreen tehtaanjohtajan Juuso Waldenin ja Sipilän oli käytävä Imatran Valtiohotellin neuvottelijoiden luona vakuuttamassa, ettei tällaista tehdas ollut enää ollut pariin vuosikymmeneen.

Rajankäyntivaihe oli herkkää aikaa ja sellaisena otollista maaperää erilaisille huhuille ja arvailuille. Osoituksena tästä on kertomus, jonka mukaan Joukion Kukkaronlahden jyrkkä mutka eli siis rajan tekemä kiila olisi muka Rudolf Waldenin peukalonjälki, jotta mutka tässä kohtaa varmistaisi sen puuttumisen Simpeleen tehtaan kohdalta. Todennäköisempänä selityksenä on kuitenkin pidetty, että venäläiset pyrkivät tämän mutkan avulla kaikenlaiseen rajan ja liikenteen valvontaan.

II Alasekakomitean rajaosuuden ominaispiirteinä on pidetty laittoman miehitysajan jännitteitä, runsaita vesistörajoja ja koko kevään jatkuneita, puna-armeijan laittoman miehityksen aikana alkaneita ja yhä kesällä 1940 jatkuneita surmatekoja ja sieppauksia. Esimerkiksi Niska – Pietilässä ammuttiin lattamiehenä topografisissa mittauksissa toiminutta sotamies Eino Riikosta 2.6.1940. Laikon rautatieaseman lähelle rajapylvästä pystyttämään 30.5.1940 lähtenyt reservin luutnantti Jorma Vuorio ja kaksi kenttäsotilasta katosivat siepattuina. Heinäkuun alkupuolella puna-armeijan sotilaat rikkoivat rajankäyntirauhaa pidättäen Änkilänsalossa kolme työmiestä. Heitä kuulusteltiin Neuvostoliiton puolella, mutta palautettiin pian takaisin. Tapauksia oli myös mm. Koitsanlahdella.

Uuden rajan tultua määritellyksi rajavartionti kehittyi siten, että rajaosalle Vuoksi- Pyhäjärvi perustettiin Rajavartiosto 3 ottamaan vastaan tehtävä kotiutettavilta joukoilta viimeistään 1.6.1940. Sen 3. Rajakomppanian rajaosuus ulottui Kangaskoskelta Pyhäjärveen ja marraskuussa 1940 sillä oli lukuisia paikallisvartioita, esimerkiksi Särkässä (Simpele), Simpeleellä ja Koitsanlahdessa.

Jatkosodan suomalaisen hyökkäysvaiheen jälkeisessä tilanteessa kesällä 1941 turvavyöhykkeenä toiminut suomalainen demarkaatiolinja Simpeleen seudulla aiheutti käytännön ongelmia palanneille evakoille. Linja kulki Torsanjoen kohdalla. Sen itäpuolelle ei päästetty siviilejä aluksi kuin töihin ja kulkuluvan kanssa. Edes tämä ei ollut sallittua silloisen Viipurin tien itäpuolella. Vähitellen tilanne normalisoitui ja väestö pääsi palaamaan Moskovan rauhan (1940) rajalle asti elokuussa 1941.

Moskovan rauhan (1940) rajalinjaa jossain päin Simpelettä. Kuva on päivätty 16.7.1941 ja otsikoitu ”luonnonton raja”. (43)

Jatkosodan päättänyt vuoden 1944 rajalinja noudatti Moskovan rauhan (1940) linjausta. Sodan päätyttyä kenttäarmeijan tuli olla sovitun rajan takana lohkoista riippuen 24.9. – 30.10.1944. Rajajääkäripataljoonat siirtyivät vetäytymisen yhteydessä rajalle ja aloittivat sen vartioinnin. Imatran ja Kiteen välistä huolehti Rajajääkäripataljoona 2, johon kuului kolme komppaniaa. Yksi näistä oli myös Simpeleellä (2./R 2). Vuonna 1945 paikallisvartioita oli Rautjärven – Simpeleen alueella Niskapietilässä, Miettälässä, Laikossa, Änkilässä ja Parikkalassa lähin Koitsanlahdella. Nykyisen Rautjärven kunnan alueella yksikään näistä paikallisvartioista ei ole enää toiminnassa.

Paikallisen rajavartioinnin käytännöistä sodan jälkeen on tallennettu jonkin verran muistitietoa. Esimerkiksi Suopellon vartion osuus oli esimerkiksi Pitkäjärvi – Kuujoiki, mutta välillä hiihrettiin Punasvaaraan Rajatalon vartiolle, Laikon lentokentän laidan parakeilta Variksenkylän vartiolle ja Miettälän kuntalaan naapurijoukkueen keskusvartiolle. Junapartiointia oli Laikko – Rautjärvi ja Laikko – Simpele -väleillä. Usein käytiin myös Simpeleen Rantalassa komppanian huoltopaikassa.

Kangaskosken rajavartio oli jo välirauhan jälkeen perustetun Änkilän vartion jatkaja. Paikallisvartio toimi tälle paikalle rakennetuissa tiloissa vuodesta 1955 aina vuoteen 2008. Miesvahvuus asemalla oli enimmillään 24 henkeä ja työnkuvaan kuului mm. partiointia, tähystyksiä, liikenteen valvomista ja oleskelulupien tarkistamista rajavyöhykealueella. Kangaskosken rajavalvojien erikoistehtävinä oli vuosien ajan paitsi Hiitolanjokeen liittyvä rajavalvonta, myös jokiveden laadun tarkkailu.

Raja vaikuttaa Simpeleen seudulla yhä monin tavoin. Hiitolanjokeen esimerkiksi rakennettiin esteaitoja luvattoman liikkumisen estämiseksi noin 1 – 1,5 km päässä rajasta. Alun perin näistä kolmesta Kangaskosken alisesta sillasta toinen esti alikulun veneillä tai kanooteilla ja alin silta rautaritilöineen esti tai häyttasi vaelluskalojen nousua Suomen puolelle. Enimmät rajaesteet on poistettu 2000-luvulla. Suomalais-venäläinen viranomais- ja asiantuntijaelin, Rajavesikomissio, seuraa, valvoo ja tutkii rajavesiä vuonna 1964 allekirjoitetun rajavesistösopimuksen perusteella.

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Europaeus, Mikko: Hiitolanjoki – latvavesiltä Laatokalle. Tampere 2012.

Europaeus, Mikko: Kangaskosken alueopastaulu (entisen vartioaseman pysäköintialue).

Juvonen, Jaana: Parikkalan historia. Jyväskylä 1996.

Laakso, Sulo: Muistelmakertomus Rautjärven maisemista. Teoksessa Laine, Sirkka (toim.): Muistoja Rautjärveltä. [Rautjärvi] 2003.

Pohjonen, Juha: Sodan ja rauhan rajalla. Välirauhan uhrin 1940 – 1941. Painettu EU:ssa 2016.

Painamattomat lähteet

Sorvali, Henri: Simpele sotavuosina 1939 – 1940. Suomen historian pro gradu. Jns:n yliopisto 2003.

Kuvat

43: SA-kuva.

12. SODAN VAIKUTUKSIA PAIKALLISYHTEISÖÖN

Vuoden 1917 ja 1918 tapahtumat Parikkalan – Simpeleen seudulla ja toisaalta koko maassa jättivät jälkensä paikallisyhteisöön, vaikka täällä säästyttiin sisällissodan laajamittaisilta kauhuilta. Talvi- ja jatkosota (1939 – 1944) taas vaikuttivat monin tavoin paikallisiin oloihin yhteisöllisen toiminnan, sosiaalisten kontaktien ja eri lieveilmiöiden kautta. Seuraavaan on koottu näistä joitain esimerkkejä.

Vuoden 1917 marraskuun suurlakon aseellinen kahakka Parikkalan asemalla (ks. artikkeli nro 2) purki esiin vanhan talonpoikaisyhteisön ja uudemman Simpeleen tehdasyhteisön välisen jännitteen. Jälkimmäinen oli keskittynyt 1800 – 1900-lukujen vaihteesta alkaen Simpeleen tehtaan yhteyteen, mutta myös Kangaskoskella oli pieni tehdasyhdyskunta, joka oli kehittynyt paperitehtaan ja puuhiomon (Kangaskoski Aktiebolaget 1901 – 1925) ympärille. Jo 1900-luvun alkuvuosista toimineen Kivijärven työväenyhdistyksen piirissä oli lisäksi maatyöväkeä, torppareita ja itsellisiä.

Välitön reaktio punakaartilaisten toimiin oli suojeluskuntaliikkeen aktivoituminen, tosin ensin vuonna 1917 Parikkalassa. Simpeleellä aluksi Kivijärven suojeluskunnan nimellä toiminut järjestö käynnistyi mm. tehtaan isännöitsijä Souranderin vaikutuksesta ja Savonlinnan sk-piirin neuvosta 19.2.1918. Rautjärvellä suojeluskunta taas perustettiin jo 28.10.1917 ja osallistuminen vuoden 1918 rintamalle oli täällä eräiden arvioiden mukaan jopa suhteellisesti suurinta koko maassa. Rautjärven maatalousvaltaisen kantapitäjän luonne oli Simpelettä muutenkin yhtenäisempi eikä edellytyksiä työväenliikkeelle juuri ollut. Näin ero kanta-Rautjärven ja Simpeleen välillä, jolle on löydettävissä historiallisesti vanhoja juuria, näyttää jatkuneen uudessa poliittis-yhteiskunnallisessa tilanteessa.

Vuoden 1917 ja etenkin vuoden 1918 paikallisilla ja yleissuomalaisilla tapahtumilla oli vaikutuksia myös Simpeleen tehtaan myöhempään ilmapiiriin. Yksi seuraus oli Yhtyneiden Paperitehtaiden selkeä asemoituminen suojeluskunta-aatteen taakse johtajansa Rudolf Waldenin arvovallalla. Ab Simpele antoi tukea jo Parikkalan suojeluskunnalle vuonna 1917, tosin ainakin vuosina 1916 – 1917 se tuki myös Kivijärven työväenyhdistystä. Työntekijöiden jaosta poliittisen suuntautumisen mukaan ja suojeluskuntiin liittymiseen painostamisesta on kuitenkin paikallisiakin esimerkkejä. 1920-luvulla Yhtyneillä oli käytössä jopa työläisten ”rikkuri-” tai ”orjakontrahdiksi” kutsuma sopimus, johon kirjattiin ehto ja 10 % palkanlisä siitä, että työntekijä sitoutui olemaan vuoden liittymättä muihin kuin työnantajan hyväksymiin järjestöihin. Erään Paperiliittoon tulleen tilaston mukaan Simpeleellä näitä tehtiin 17, mikä aiheutti osaltaan jakolinjoja myös työläisten välille.

Osoituksena pettymyksestä tehtaan työntekijöiden käyttäytymiseen vuosina 1917 – 1918 ja myös kokemuksena henkilökohtaisesta tappiosta on pidetty tehtaan isännöitsijä Ingwald Souranderin eroa ja lähtöä Simpeleeltä. Vaikeiden vuosien ja jakolinjojen vaikutuksia Simpeleen seudun sosiaaliseen elämään tehtaan ulkopuolella ei ole helppo arvioida. Kirjallisissa muistoissa on kuitenkin todettu esimerkiksi isoisän työskennelleen aikoinaan Kangaskosken voimalaitoksella. Jatkosopimuksen saamiseksi tältä oli vaadittu ”punaisesta” aatteesta luopumista, mikä johti tässä tapauksessa perheen muuttoon pois paikkakunnalta. Tämän naurisvarkaissa käynyttä poikaa kavereineen oli myös kiinni jäädessä kerrottu haukutun ”perkeleen punikin pennuiksi”. Vuoden 1918 sotaa on esimerkiksi vuonna 1922 syntyneen koulumuistoissa kuvattu ”tabuksi”, josta ei puhuttu. Vähäisetkin esimerkit vihjaavat kahtiajaon ja myös sosiaalisen leimautumisen olleen ainakin jossain määrin vielä 1920-luvun Simpeleellä todellinen ilmiö, joskaan sen laajuudesta tai asetelman kehittymisestä 1930-luvulla tai myöhemmin ei ole käytettävissä erityisesti kerättyjä aineistoja tai erikoistutkimusta.

Talvi- ja jatkosodan aikaan eli vuosiin 1939 – 1944 ajoittuu useita poikkeavia ilmiöitä, jotka vaikuttivat paikallisyhteisön arkielämään. Sodan aikaisen henkisen ilmapiirin ja tanssikiellon on katsottu esimerkiksi muuttaneen Simpeleen eri yhdistysten ja järjestöjen vapaaehtoistoimintaa. Perinteisten iltamien tilalle tulivat isänmaallispainotteiset ja kaatuneiden muistoa vaalineet tilaisuudet sekä puutteen torjumiseksi järjestetyt koulutus- ja valistustilaisuudet. Kerhotalo näyttää täällä olleen näiden ja myös monenlaisten muiden toimintojen keskeinen paikallinen ympäristö.

Sota-ajan raskaudesta huolimatta paikallinen elämä sai ilmeisesti välillä riehakkaitakin muotoja. Yhdeksi suosituksi kokoontumispaikaksi Simpeleellä muodostui talvisodan jälkeen myös Kahvila Kerttu, jossa on arvioitu ”viihdytyn liiankin hyvin”, sillä Viipurin lääninhallitus määräsi sen suljettavaksi vuoden 1940 lopulla kolmeksi kuukaudeksi. Tanssikiellosta huolimatta ilmeisen suosittuja ”nurkkatansseja” järjestettiin ainakin vähän kauempana keskustaaajamasta, esimerkiksi Torsan- ja Pien-Torsan erottavalla sillalla, Sarajärven sillalla ja Nurmijärven Suursaarella.

Sota-ajan rikollisuutta tarkasteltaessa on todettu sen vähentäneen perinteistä rikollisuutta Suomessa. Talvisodan aikana perinteisten rikosten kokonaismäärä laski Simpeleellä sotia edeltäneestä ajasta talvisodan päättymiseen yli puolella ja rikosten kokonaismäärä pysyi suhteellisen vakiona sotavuosien ajan. Vuonna 1944 rikosten kokonaismäärä nousi taas puolella, lähes ennen sotia edeltävälle tasolle. Sota-ajan mukanaan tuomat erityiset rikokset liittyivät täällä kulutustavaroiden ja elintarvikkeiden säännöstelyyn, sotilaiden lähinnä kesän 1941 evakuoinnin aikana suorittamiin varkauksiin sekä toisaalta erilaisiin siviilien suorittamiin puolustusvoimain materiaalivarkauksiin.

Simpeleläisten suhtautumista sotavankeihin, ainakin maataloissa työskennelleisiin, on arvioitu tuttavalliseksi; nämä saattoivat mm. ruokailla pöydässä isäntäväen kanssa. Vastaavia havaintoja on vankien maatilaleirityksistä kanta – Rautjärven puolella. Simpeleellä vangit olivat suomensukuisia ja yhteinen kieli varmasti hälvensi vihollisasettelua. Alueella oleskeli jatkosodan ajan myös joitain inkeriläisiä, joiden määrä ei enimmillään ollut kuin useita kymmeniä ja väheni heti sodan loputtua.

Sota-ajan joutuivat kokemaan myös lapset. Nykyisen Rautjärven kunnan alueelta, tosin lähinnä vanhan kantapitäjän asukkailta, on tallennettu muistitietoa lasten sota-ajan kokemuksista. Kunnan pohjoisosastakin on vähän tätä aineistoa, mutta enemmän kirjallisia kokemuseräisiä muistoja.

Talvisodasta on muisteltu mm. sodan alkua, pommituksia ja koulun loppumista. Väli rauhan aika ei lasten mielessä ole välttämättä jäänyt erikoisesti mieleen sotakokemusten tapaan. Siihen mahtui myös hyviä ”normaaleja” hetkiä, kuten pihaleikkejä, talvella hiihtoa ja mäenlaskua. Jatkosodan evakuointia, kuten proomukyytejä Simpelejärvellä, mutta hyviä kokemuksia evakuointipaikoissa, on muisteltu yleisesti. Kouluissa aikaan liittyi kokemuksia siirtolaislapsista. Esimerkiksi Viipurin yhteiskoululaisia on muisteltu olleen Simpeleellä ”sotaa paossa”. Näiden kanssa saatettiin harjoittaa kirjeenvaihtoa pulpetteihin toimituilla kirjelapuilla, antaa läksiäislahja ja ihailta kauniisti puettua viipurilaistyttöä. Koulua tärkeämmäksi on toisaalta voitu kokea työnteko ja aputyöt pikkulottana.

Kanta-Rautjärvellä lähinnä poikien harrastuksena oli kokeiluja jatkosodan hyökkäysvaiheen jälkeen löytyneillä räjähdysaineilla, ammuksilla ja jopa aseilla. Tätä tapahtui Simpeleelläkin, välitunnilla koulualueella ”rotulilla” eli räjähdysaineella, mistä opettajakin oli huomauttanut. Nurmijärven – Lahdenkylän suunnalla omakohtaisiin ase- ja ammuskokeiluihin liittyen on todettu jopa, että ”sota-aika ja varsinkin jatkosodan alku toivat mahdollisuuden pojille itsensä toteuttamiseen.”

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Autio, Matti & Nordberg, Toivo: Vuosisata paperiteollisuutta I. Valkeakosken, Simpeleen, Myllykosken ja Jämsänkosken paperiteollisuuden vaiheet Yhtyneen Paperitehtaat osakeyhtiön perustamiseen saakka. Valkeakoski 1972.

Häyhä, Helvi: Evakkotarina. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhla-julkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Juvonen, Jaana: Parikkalan historia. Jyväskylä 1996.

Jäppinen, Erkki: Mökinkulmalta maailmalle. Keuruu 2013.

Könni, Ukko & Nordberg, Toivo: Simpeleen tehtaiden kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986. Valkeakoski 1986.

Lintunen, Eila: Sukuni Simpeleen tarinaa. Teoksessa Laine, Sirkka (toim.): Muistoja Rautjärveltä. [Rautjärvi] 2003.

Martikainen, Keijo: Valtaväylien sivusta Euroopan reunalle. Paperiliiton Simpeleen ammattiosasto n:o 25 ry 100 vuotta, vuodet 1911 – 2011. Lappeenranta 2011.

Nordberg, Toivo: Vuosisata paperiteollisuutta II. Yhtyneet Paperitehtaat osakeyhtiö 1920 – 1951. Valkeakoski 1980.

Pulkkinen, Arvo: Rautjärveläispojan nuoruusmuistoja. Teoksessa Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhla-julkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Vuori, Pertti: Saimaan Salpa. Ruokolahden, Rautjärven, Simpeleen ja Ilmeen suojelsukuntien ja lottien historiaa. Imatra 2002.

Painamattomat lähteet

Sorvali, Henri: Simpele sotavuosina 1939 – 1944. Suomen historian pro gradu. Joensuun yliopisto 2003.

Haastatteluaineistoja

Europaeus, Mikko: Haastattelu sota-ajan lapsuudesta ja nuoruudesta 2015 – 2016: JS, JH. From War History to Modern Education -hanke. Rautjärven kunta 2016.

Europaeus, Mikko: Hiitolan- eli Kokkolanjoen ja Simpeleen taajaman perinteentallennusprojekti 2003 – 2004: Kapanen, Kerttu.

Suullisia tiedonantoja

Joro, Sylvi

Internet

Europaeus, Mikko: Kanta- Rautjärven sotahistoriallinen selvitys. Kehittyvä Rautjärven alue -hanke, Rautjärven kunta 2014.

EHDOTUKSIA JA HUOMIOITA

Rautjärven kunnan pohjoisosassa ja Simpeleen seudulla on kunnan eteläosan, vanhan Rautjärven pitäjän tapaan, mielenkiintoisia historiallisia ja sotahistoriallisia kohteita sekä maastojäänteitä. Vanhat rajamerkit ja muut erilaiset muinaisjäännöskohteet ovat yhdessä myöhempien, erityisesti 1940-luvun sota-ajan säilymien ohella merkittävää ja ainutlaatuistakin paikallista kulttuuriperintöä.

Tämän selvityksen puitteissa ei ole ollut mahdollisuutta perehtyä syvällisesti sen aikana ilmi tulleiden erityisaiheiden tutkimukseen. Seuraavassa on siksi todettu myös keskeisiä paikalliseen ympäristöön liittyviä tutkimuskysymyksiä, jotka usein liittyvät tai saattavat liittyä paikallisiin maastokohteisiin. Samalla on huomioitu sovelluksia, kuten esittelyjä ja matkailun ulottuvuuksia.

Änkilän Kalmanharju (vrt. artikkeli nro 1, selvitysalueen kartta nro 25) on merkittävimpiä pohjoisen Etelä-Karjalan muinaisjäännös- ja kalmistokohteita. Sen luonne on kuitenkin arvoituksellinen. Vaikuttaa siltä, että on yhä ratkaisematta, onko kyse ristiretkiajan/historiallisen ajan ortodoksisesta kyläkalmistosta vai 1700-luvun sotavaiheiden paikallisesta joukkohaudasta tai peräti eri aikojen päällekkäisistä hautauksista. On myös epäselvää, mihin sotahistoriallisiin vaiheisiin mahdollisesti voisivat liittyä paikallisen perimätiedon ainekset 1900-lukua vanhemmista sotatapahtumista. Kiinnostavia ovat myös Valmanmäen mahdollisesti 1940-lukua vanhemmat maastojäänteet (kaivanto) ja irtolöydöt (rautakuula) sekä muu Änkilän – Simpeleen vahvistamaton ja osin epäselvä perimätieto (ratsupolku ja kuopat, Holminkallioiden epäselvät kivirakenteet jne.) ja Hasselon tilan irtolöydöt (mm. 1600-luvun rahalöytö). Näitä kohteita kannattaisi pyrkiä jatkossa selvittämään kokonaisvaltaisesti ja laatia tästä erillinen monialainen (mm. arkeologia, historia, folkloristiikka) tutkimus- ja sovellusohjelma. Asiaa voitaisiin edistää Rautjärven kunnan, kohteita tutkineiden asiantuntijoiden (mm. Ville Laakso, Jukka Luoto, Minna Kähtävä-Marttinen, Mikko Europaeus), paikallisten harrastajien (mm. Etelä-Karjalan arkeologian harrastajien Jatuli-yhdistys) ja muiden yhteistyökumppaneiden (Museovirasto, Etelä-Karjalan museo, sotahistoria-yhdistykset jne.) avulla.

Selvityksen aikana kävi ilmi, että myös vuosiin 1917 – 1918 liittyy yhä epäselviä ja kiinnostavia kysymyksiä. Parikkalan vuoden 1917 marraskuun suurlakon tapahtumien ja eri kiinnekohtien ohella paikallisesti merkittävää on mm. varmentamaton perimätieto kahden punavangin teloittamisesta ja hautaamisesta Kivijärvensalmen rinteeseen. Asian tarkempi tutkiminen (myös maastossa esim. metallinpaljastimen avulla) olisi paikallisen ja yleisenkin historian kannalta arvokasta. Ajankohdan paikalliset henkilöt ja Simpeleen ja Kangaskosken tehdasyhteisöt olisivat oman selvityksensä kohde

Hiitolanjoen yhteydessä maininnan arvoisia ovat myös esimerkiksi lentolaivue 24:n radiotoiminta Ritakoskella kesällä 1941 ja rautatiesiltaan liittyvät vartiointitoiminnot ja tapahtumat (ks. artikkeli nro 10). Joki tarjoaa myös mielenkiintoisia näkymiä matkailun ja myös sotahistoria-yhteistyön laajentamiseen Venäjän puolelle. Luonnollisesti rajantakaisen lähialueen (Änkilänsalo, Pajarin ym.) maastot, taistelupaikat ja mahdollisesti säilyneet kohteet jatkosodan hyökkäysvaiheen jäljiltä ovat keskeisiä tutustumiskohteita, jolla voisi olla merkitystä Rautjärveltä suuntautuvalla matkailulla.

Paikallisesta aseväkennästä lienee mahdollista saada vielä jonkin verran tietoa, mikäli sitä halutaan tutkia. Yksi muistitietoon perustuva tapaus Änkilästä on esitelty lapsuuden muistoina paikallisessa kotiseutukirjallisuudessa (Jäppinen, Erkki: Mökinkulmalta maailmalle.) Säilyneen muistitiedon mukaan aseita olisi kätketty myös Rekilampeen. (Sinkkonen, Reijo: suullinen tiedonanto).

Työn kartoituksen ja maastokäyntien yhteydessä ilmeni, että 1940-luvun sotavuosiin liittyviä maastojäänteitä on vielä löydettävissä ja todennettavissa alueelta kohtuullinen määrä. Tämä vastaa sitä tosiasiaa, että alue oli massiivisten joukko-osastojen leiritys- ja harjoitusalueita kesällä 1941.

Tyypillinen löytö, joka on myös yleisesti paikallisten tunnistama, on (puolijoukkue)teltanpohja (vrt. selvitysalueen kartta nrot 13, 19). Kuitenkin Moskovon rauhan (1940) rajan ”kotirintaman” puolella Rautjärven pohjoisosassa sijaitsevien aseistettujen rintaman tukitoimintojen kokonaiskuva on epätarkka. Esimerkiksi maastoon liittyvien sota-ajan kaivaustöiden tarkempi ajankohta on yksittäisten maastojäänteidenkin osalta usein epäselvä. Lisäselvyyttä ja tarkennusta saattaisivat tuoda arkistoaineistoon (joukko-osastojen sotapäiväkirjat ym.) liittyvät peitepiirroksot ja kirjalliset maininnat, paikallisten ihmisten tiedonannot ja kohteiden tarkemmat mittaukset ym. Tarkemman selvittämisen ja toisaalta myös esittelyn arvoisia olisivat selvitysalueella esimerkiksi Valmanmäen kuopat (ilmatorjunta?), Kivijärvensalmen taisteluhaudat (mikä ajankohta, liittyvätkö läheiset teltanpohjat näihin?), Rötömäen kranaatinheitinaseman hyvin säilyneet maastokaivannot (mikä ajankohta ja maalitus?) sekä mahdollisesti myös Simpeleen taajamasta kauempana sijaitsevat eri kylien kohteet (vrt. selvitysalueen karttanrot 6, 14, 15, 20). Tarkemman tutkimuksen, esittelyn ja opastuksen jälkeen tällaiset kohteet sopisivat yhdessä luonnon ja rakennetun ympäristön ohella päiväretkikohteiksi paitsi sotahistoriaharrastajille, myös esimerkiksi polkupyörämatkailijoille.

Paikallisten ympäristön ja henkilöhistorian tuntemus sekä sotahistorian harrastuneisuus ja Rautjärven kunnan taustatuki antavat mahdollisuuksia sotahistorian esittelemiseen esimerkiksi kohde-opasteiden, virtuaalisen sotahistoriaportaalin, kohdekarttojen tai muiden kanavien kautta. Seuraavassa on todettu näihin liittyviä mahdollisuuksia, toisaalta myös ongelmia ja haasteita.

Haittapuolia paikallisen historian, myös sotahistoriaan liittyvien erityispiirteiden, esille tuomisessa on kiistatta Simpeleen taajaman vanhan rakennuskannan häviö. Toisaalta epävarmuutta luo etenkin vähäisten jäljellä olevien puurakennusten tilanne ja uhka niiden katoamisesta taajamarakenteesta tulevaisuudessa. Myös voimaperäinen maankäyttö ja metsätalous muodostavat ilmeisen uhan paitsi muinaisjäännöksille, myös 1940-luvun sota-ajan maastojäänteille, joita ei lähtökohtaisesti ole luokiteltu muinaisjäännöksiksi. Maastotöissä on pyrittävä välttämään esimerkiksi soranottoa alueilta, joilla on sotahistoriallisia tai muita jäänteitä ja niitä kannattaa merkitä maastoon, kunnostaa (esim. varovaisilla raivaustöillä) ja ilmoittaa esim. maanomistajille nykyistä paremmin (vrt. selvitysalueen karttakohteet, esim. Kivijärvensalmen kohteet, Valmanmäki, Änkilän Kalmanharju, Revonportti – Lautakankaantie jne.). Erityisen hieno ja havainnollistava esittelykohde voitaisiin kunnostaa Tehtaanpuistossa säilyneestä aidosta sodan aikaisesta pommisuojaopasta, (vrt. Simpeleen kartta nro 10 ja artikkeli nro 7). Se olisi sijainniltaan myös helposti saavutettavissa.

Myös sotahistorian esille tuomisen kannalta on olennaista, että Simpeleen taajamassa vanhan rakennuskannan kunnossapitoon, korjaustöihin ja käytettävyyteen panostetaan nykyistä enemmän. Rakennusten nykyisten toimintojen yhteydessä voitaisiin tuoda esiin myös niihin liittyviä sotahistoriallisia vaiheita. Esimerkkitapaus tällaisesta on Simpeleen Urheilukauppa, entinen Väisästen kauppa, jonka sota-ajan vaiheista ja käytöstä saattaisi löytyä vielä lisää tietoa. Simpeleen vanhimpien julkisten rakennusten yhteydessä (nuorisoseurantalo, työväenyhdistyksen talo) olisi ehkä mahdollista esitellä rakennuksiin osaltaan liittyviä sota-ajan vaiheita. Jo vuosia sitten Simpeleen taajaman katukuvasta kadonneitakin rakennuksia, kuten tehtaan virkailijakerhoa ja

Kerhotaloa, voidaan tuoda esiin esimerkiksi Simpeleen tehtaiden historiaan (Könni & Nordberg 1986) sisältyvien piirrosten ja valokuvien kautta. Paikallistuntemus on tässä avainasemassa.

Paikallisilla sotahistorian harrastajilla on Rautjärven pohjoisosassa, kuten kanta – Rautjärvelläkin, huomattavia ja kiintoisia aineistoja. Näiden saattaminen paremmin saataville esimerkiksi osaksi Rautjärven omaa kotiseutuarkistoa, olisi suositeltavaa tutkimuksen, sovellusten ja materiaalin säilymisen kannalta. Kotiseutuarkiston paikka voisi olla esimerkiksi kunnanviraston tai kirjaston yhteydessä. Kotiseutuarkiston mallia voidaan selvittää Etelä-Karjalan muista kunnista, esimerkiksi Lemiltä, jossa vastaavaa on toteutettu. Olennaista on kuitenkin kertyvän aineiston kokoaminen ja valikoiminen, systemaattinen järjestäminen, käytettävyys ja toiminnan jatkuvuuden varmistaminen.

Kivijärvensalmen Salmenraitin yläpuoleisessa jyrkässä rinteessä on kahdella sivulla hyvin säilynyt jakso taisteluhautaa.. Osa kohteesta on lienee tuhoutunut hiekanotossa. Kohde sopisi esimerkiksi strategisten kohteiden kenttälainnoittamisesta. (44 – 46)

Paikallinen sotahistorian harrastaja Timo Patosuo Rötömäen kranaatinheitin kuopassa. Alueella on useita krh-asemaan liittyviä kaivantoja. Mahdollisen esittelyn yhteydessä lienee jopa rekonstruoitavissa sen sijoittuminen paikan päällä. (47 – 48)

Teltanpohjia Kivijärven Salmenkankaantien rinteessä. Hiekkarinteeseen upotetuista kuopista voi hahmottaa suuaukon paikan.. Nämä lienevät yleisimpiä 1940-luvun sotahistorian jäänteitä ja voisivat tulla esitellyiksi jossain sopivassa yhteydessä. (49 – 50)

Karttaliite: SELVITYSALUE

Rautjärven pohjoisosan sotahistoriallinen selvitys (2017)

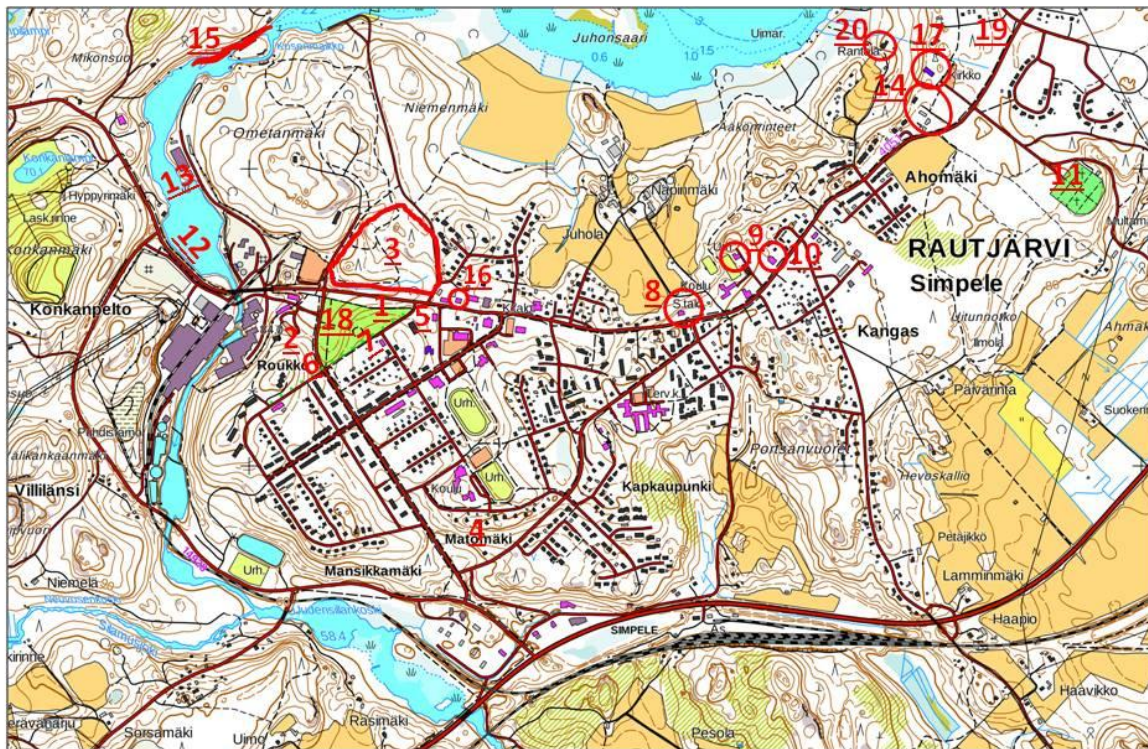
selitteet ja mahdollinen selvityksen artikkeliin viittaava lihavoitu nro suluissa,
 muut merkinnät: ≈ = summittainen paikannus, ? = epävarma paikannus, * = tuhoutunut, hävinnyt

1	Torsanjoki (suomalainen demarkaatiolinja kesä 1941 ≈ 8)	21	Mustalampi (Mustalammin mäellä tähtystorni ? ≈ *)
2	Viipurintie (suomalainen demarkaatiolinja kesä 1941 ≈ 8)	22	Peipvuori (vainoajojen pakopaikka 1)
3	Pääkkösenmäki (osumia tykistö- ja /tai kranaattitulesa kesä 1941 ≈ 7)	23	Holminkalliot (epävarmoja "kivettyjä ampuma-asemia" ? ≈ * 1)
4	Innassenurkan/Pitkäljärven suojeluskuntatalon sijainti (* 5)	24	Iivanansaari ("Kalterijääkäriin" hautakammiot, isovihan tarina 1)
5	Torsan Simolansalmen silta ("nurkkatanssien" eli siltatanssien pitopaikka 12)	25	Kalmanharju ja -lahti (kalmisto, perimätietoa taistelupaikasta 1)
6	Opotantie – Vt 6:n väli (tykkipatterin paikka ≈ 6)	26	Torsansalon Linnavuori ja Pirunkirkko (vainoajojen pakoluola 1)
7	Rötönmäki (lrrh-asema, jonka kuoppia maastojäänteinä)	27	Simolanmäki (vainoajojen kätköluola ≈ 1)
8	Valmanmäki (2 kuoppaa, it- tms. asemia ja pommikuoppa, kaivantoa ≈ 1, 7)	28	Änkilän Teboilin alue (sotamateriaalin, mm. piikkilankojen keruualue ≈)
9	Ridanmäen tienhaaran Mäkrämäki (tykkejä kesä 1941 ≈)	29	Ritakosken rautatiesilta (301. is-komppanian vartiopaikka, aseturma 10)
10	Tanjusen talo (raskaan tykistön esikunta kesä 1941 ≈)	30	Ritakosken voimalaitos (LIV 24:n tilapäinen radioasema 10)
11	Nurmijärven Rautlahti (kranaattiturman todennäköinen alue 3.7.1941 ≈ 5)	31	Jyrki Vennon talo (tuhotun kunnalliskodin* paikka kesä 1941 ≈ 7)
12	Kivijärvensalmen Salmenkankaan itäpuolinen rinne (taisteluhautoja ≈)	32	Kangaskoski, voimala ja saari (rajaneuvottelukohde kevät 1940 11)
13	Kivijärvensalmen Salmenkankaan itäpuolinen rinne (3 kpl 1/2-joukkueita pohjia ≈)	33	Nurmijärven Suursaari ("nurkkatanssit", mm. Simo Häyhä ≈ 12)
14	Matti Peipon entinen talo ja Ylä-Moskun tila (sk-esikunnan, is-komppanian, evakkojen ym. sijoituspaikka, it-asemia* ja tykkimonttu kesä 1941 7)	34	Sarajärven sillat ("nurkkatanssit" eli siltatanssit ? ≈ 12)
15	Torsansalo ("Laatokka", puuhiilipolttimo häikäpönttöautoille ? ≈)	35	Vaaherkumpu (ERJP2:n välirauhan ajan paikallisvartio 11)
16	Vennonvaara (15. Div. komentaja ev. Hersalon tähtystyspaikka 31.7.1941 6)	36	Punasvaaran Rajatalo (paikallisvartio mm. 1944 11)
17	Rajanotkantie – Vt 6:n väli (venäläiskoneen pudotuspaikka ≈ 7)	37	Kangaskosken entinen vartiopiste (paikallisvartio 1955-2008 11)
18	Laikon lentokenttä (kokonaisala, jolla mm. kenttä ja ampumarata-alue ≈ 4)	38	Pitkäljärvi – raja – Metsäkylä (I/JR 57 asemia ja vartiopaikkoja 25.4.1941)
19	Revonpöytä – Lautakankaan itäpuoli (2 kpl 1/2-joukkueita pohjia ≈)	39	Ilomäen tila (iv-asema koivuun rakennettuna kesä 1941 7)
20	Antosenkangas (tykkipatteri ja sotilaita kesä 1941 ? ≈)	40	Hasselon tila (vanhoja irtolöytöjä, mm. 1600-luvun raha)

Karttamerkinnät on tehty paikallisten avustajien suullisten tiedonantojen, haastattelujen, kirjallisuuden ja muiden kirjallisten lähteiden pohjalta ja osa näistä on tarkistettu maastossa selvityksen tekemisen aikana.

Karttopohja: selvitysalueen karttarajaus / Rautjärven kunta.

Lisäksi Pähkinäsaaren rauhan (1323), Täysinän rauhan (1595) ja Uudenkaupungin rauhan (1721) rajalinjat merkitty karkeasti ja rajapisteitä (Laikkolammit, Torsanvuori, Haukavuori) rastein.

Karttaliite: SIMPELE

Rautjärven pohjoisosan sotahistoriallinen selvitys (2017)

selitteet ja mahdollinen selvityksen artikkeliin viittaava lihavoitu nro suluissa,
 muut merkinnät: ≈ = summittainen paikannus, ? = epävarma paikannus, * = tuhoutunut, hävinnyt

1	Tehtaanpuiston pohjoisrinne (Kerhotalo, pommisuojaakuoppa ≈ * 3, 5, 7)	16	Urheilukaupan talo (Väisäsen kauppa, aputoimintoja 3, 5)
2	Roukko pohjoisrinne (virikailijakerho "klubi", 15. DE ≈ * 3, 5)	17	Kirkko (iv-tähystys tornissa, osumia kesä 1941 7)
3	Tallimäki (mm. evakkokarjan koontipaikka ≈ * 8)	18	Tehtaanpuiston länsirinne (pommisuoja 3, 7)
4	Matomäki (iv-asema, rakennelma puussa ≈ * 3, 7)	19	Kirkon – Melkonien tienhaara (mottitalkoomaastoa ≈ 9)
5	Simpeleen kirjakauppa (tuho 14.7.1941, lähellä pommikuoppia ≈ * 7)	20	Rantala (ErRjP2:n välirauhan ajan paikallisvartio 11)
6	"Messuhalli" (Sleen Vapaan Huollon varasto, talvi- ja jatkosota ≈ * 3)		
7	"Seimi" (Mannerheim-liiton lastenseimi, paloi 1941 ≈ * 7)		
8	Nuorisoseuran talo (mm. evakoiden työtupa 8)		
9	Vihreä koulu (talvisodan varasairaala, kenttäsairaala B36 kesä 1941 3, 5)		
10	Työväentalo (mm. evakoiden ja sotilaiden majoitusta ja ruokailua, kenttäsairaala B36:n aputila kesä 1941 5, 8)		
11	Hautausmaan pääportti ja hautausmaa (KEK 11:n "apukekin" ruumishuone, väliaikaishautauksia kesä 1941, ≈ * 5)		
12	Laivalaituri (mm. Surre-hinaaja ja 2 proomua ≈ * 5, 8)		
13	Proomuniemi (evakointiproomuja kesä 1941 8)		
14	Pappila, apurakennukset (mm. evakoiden pysähdys- ja majoituspaikka 8)		
15	Kosenmaikon kanava (sota-ajan louhintatyö 1939 – 1940 9)		

Karttamerkintäjä on tehty paikallisten avustajien suullisten tiedonantojen, haastattelujen, kirjallisuuden ja muiden kirjallisten lähteiden pohjalta. Osa näistä on tarkistettu maastossa selvityksen tekemisen aikana.

Karttapohja: Maanmittauslaitos / ilmaisaineistot.

LIITE: HENKILÖITÄ

HERSALO (v. 1935 asti Sigell), Niilo Viktor

(*14.3.1895 Hollola – 13.2.1979 Hollola) – kenraalimajuri

Sisällissodan kynnyksellä Niilo Hersalo pani alulle mm. Lappeenrannan suojeluskunnan ja toimi sen kouluttajana. Vuonna 1918 sodassa hän palveli Hans Kalmin johtamassa Pohjois-Hämeen I pataljoonassa. Sisällissodan jälkeen Hersalo oli yksi kahdeksasta suomalaisupseerista, jotka koulutettiin Weimarin tasavallan ajan Saksassa. Talvisodassa Hersalo johti Kannakselle sijoitettua 21. Divisioonaa. Väli rauhana aikana hän oli Satakunnan sotilasläänin komentaja ja toimi tässä tehtävässä myös sodan jälkeen 1944 – 1946. Koko jatkosodan ajan Hersalo oli 15. Divisioonan komentaja ja vastasi osaltaan myös Simpeleen – Änkilänsalon läpimurtotaisteluista kesällä 1941. Kenraalimajuriksi Hersalo ylennettiin 26.4.1942. Sodan aikana häntä ehdotettiin Vapaudenristin ritarikunnan 2. luokan Mannerheim-ristiä, mutta ylipäällikkö ei hyväksynyt ehdotusta. Sodan jälkeen Hersalo kirjoitti useisiin lehtiin ja suojeluskuntien historian kirjoittamiseen. On katsottu, että hän joutui eroamaan ”yleisten syiden” ja suojeluskuntamenneisyytensä takia sodan jälkeen.

HÄNNINEN, Antti Vilho Valmis Voitto

(*5.4.1907 Tuulos †10.1.1969 Karhula) – pankinjohtaja, majuri

Hänninen oli Mannerheim-ristin ritari nro 185 (10.2.1945). Jatkosodan aikana hän toimi 15. Divisioonan yksiköissä, ensin komppanianpäällikkönä (JR 15), tämän jälkeen 1941 – 1944 pataljoonankomentajana (II/JR 57) ja osallistui mm. Simpeleen läpimurtotaisteluihin. Näihin ja lähialueella seuranneisiin vaiheisiin liittyen Mannerheim-ristin perusteluissa on todettu seuraavaa: ”Majuri Hänninen on toiminut pataljoonan komentajana koko sodan ajan. Jo hyökkäysvaiheen alussa Simpeleen läpimurtotaisteluissa kunnostautui hän erikoisesti turvaamalla pataljoonalleen 7 km syvän ja aluksi vain 1,5 km leveän hyökkäyskiilamme vaarallisimman sivustan ja rohkeilla hyökkäyksillä laajensi murtokohtaa vaikuttaen siten tehokkaasti alkumenestysten varmentamiseen. Hyökkäyksen jatkuessa eteni majuri Hänninen nopeasti metsien kautta Elisenvaaran eteläpuolelle, joka liike aiheutti vihollisen kiireellisen vetäytymisen ja Kurkijoen välittömän valtaamisen ennen kuin vihollinen ehti suorittaa hävityksiä.” Muita tärkeimpiä Hännisen taistelupaikkoja jatkosodan aikana olivat Rautu, Lempaala, Lumisuo, Kivennapa, Äyräpää, Vuosalmi.

LAAKSO, Osmo Tapio

(*11.5.1916 Hämeenlinna † 10.11.2004) – varatuomari, pormestari, majuri

Simpeleen tehtaan sosiaalipäällikkönä vuosina 1945 – 1947 ennen Ukko Könniä työskennellyt Laakso oli Mannerheim-ristin ritari nro 65 (19.5.1942). Nimityksen taustalla oli kapteenina ja mm. patterinpäällikkönä (1. Rask.Psto 24.) jatkosodan aikaan toimineen Laakson monet hurjapäiset taistelutoimet mm. Aunuksen Palalahdessa, Säntämällä ja Syvärillä. Hän saavutti lähitaisteluvoittoja ja haavoittui kolme kertaa. Esimerkiksi Vitelen Säntämässä Laakso sai kaksi luotia päähänsä, mutta jatkoi silti taistelua pistoolilla. Siviilissä lakimies Laakso mm. kirjoitti Mannerheim-ristin ritarien säätiön säännöt, jotka velvoittavat jatkamaan sen toimintaa vielä viimeisenkin ritarin kuoltua.

KÖNNI, Ukko Kostti

(*22.10.1919 Vaasa †10.2.1999 Rautjärvi) – sosiaalipäällikkö ja -neuvos, lehtimies, majuri

Etelä-Pohjanmaalla syntynyt ja varttunut Ukko Könni oli mukana monin tavoin Simpeleen seudun elämänmenossa vuodesta 1945 alkaen. Häntä on eri yhteyksissä kuvattu erittäin aktiiviseksi ja monipuoliseksi paikalliseksi taustavaikuttajaksi, jolle tärkeää olivat mm. urheilu, sanomalehtiyö,

kirkollinen toiminta, maanpuolustustyö ja esimerkiksi veteraanien ja sotainvalidien asiat. Oman vaiheensa muodostaa jo Könnin jatkosodan aikainen toiminta nykyisen Rautjärven kunnan alueella.

Könni syntyi Vaasassa ja kirjoitti täältä ylioppilaaksi vuonna 1938. Kadettikoulun hän suoritti vuonna 1941 ja osallistui talvi- ja jatkosotaan upseerina. Talvisodan aikaan kranaatinheitin-koulutuskeskuksessa aiemmat ajatukset lehtimiesurasta vaihtuivat upseerin uran tavoittelemiseen. Jatkosodassa hän toimi raskaan konekiväärikomppanian (5. ErLinK) päällikkönä ensin Karjalan kannaksella ja 4.10.1941 alkaen Aunuksen kannaksella, kunnes komppania purettiin 17.4.1942. Tämän jälkeen Könni toimi Aunuksessa mm. toimistoupseerina 5. Divisioonan esikunnassa, alijohtajakurssien johtajana sekä kenraalimajuri Tapolan operatiivisena adjutantina. Könni erosi vakinaisesta palveluksesta sotien jälkeen. Reservin majuriksi hänet ylennettiin vuonna 1964.

Ukko Könnin jatkosotaan liittyy myös tapahtumia Rautjärven alueella. Peitenimeä 3419 kantanut yksikkö siirtyi 28.6. Rautjärven Kekäläniemeen, jossa se kärsi ensimmäisen tappionsa: aseapuna tullutta unkarilaista käsikranaattia käytettiin luvottomasti kalastuksessa panoksen sytyttimenä, jolloin alikersantti kuoli ja toinen haavoittui. Könni laati tapauksen kuulustelupöytäkirjan. Muuten aikaa Nurmijärven Kekäläniemessä on kuvattu ”kuin kesälomaksi”. 10.7.1941 siirryttiin täältä Purnujärvelle, edelleen Korpjärvelle ja Hiidenjärvelle. Näihin vaiheisiin sisältyi jo vihollisen tykistöammuntaa, mutta myös mm. heinäntekoa. 31.7. vanhaa rajaa ylitettäessä Könni haavoittui lievästi miinaan astuessaan. Elokuun alkupuolella yksikkö osallistui taisteluihin ja mm. valtasi korsuja. 6.8. Mannilan Salo-Haakanalassa Könni menetti tilapäisesti tajunsa puhelimen välityksellä saadusta salamankusta komentokuopassaan. Sotataipale jatkui sitten Antreaan 14.8.1941, edelleen Vuokselle, Syvärille ja vetäytymisessä 5. Divisioonan mukana lopulta Saaren kautta Punkaharjulle.

Yhtyneiden Paperitehtaiden Simpeleen tehtaan sosiaalipäällikkönä ”Juuson Firmassa”, eli tehtaanjohtaja Juuso Waldenin alaisuudessa, Könni työskenteli vuosina 1945 – 1980. Työnkuvaan kuului laaja yhteydenpito järjestökenttään, mm. Simpeleen Urheilijoihin, jonka leiritoiminnassa Könni sovelsi jo Vaasan Metsäveikot -partiolippukunnassa saamiaan malleja ja kokemuksia. Aikaan mahtui myös Simpeleen paikallislehden, Kaakkoisseudun perustaminen vuonna 1952 yhdessä Ilmari Sipilän ja Paul Pakkasvirran kanssa. Könni toimi lehden toimittajana, vastaavana toimittajana ja avustajana. Hänen onkin sanottu olleen lehden ”sielu” vuosikymmenten ajan.

Könni oli mukana myös esimerkiksi Simpeleen Reserviupseerikerhon toiminnassa, vaikutti sen piirissä eri luottamustehtävissä ja laati tämän 50-vuotishistoriikin. Kerhoa on pidetty keskimääräistä parempana ”Ukon ansioista”, koska Könni merkitsi toiminnan muistiin ja tilastoi sen. Tilastoja, urheilua ja maanpuolustustoimintaa onkin kuvattu Könnin lukuisista harrastuksista rakkaimmiksi.

REINIKAINEN, Erik Johan (”Jääkäri – Jussi”)

(*25.11.1889 Parikkala † 29.7.1969 Imatra) - vääpeli, ”kalterijääkäri”, maanviljelijä, liikemies (Ylennykset: Aliupseeri 10.6.1918, Varavääpeli 9.6.1918, Vääpeli 8.8.1918. Kunniamerkit: Vapaudenmitali 1. lk., Jääkärimerkki, Saksan maailmansotaan osallistuneiden kunniaristi.)

Isänmaallisen kasvatuksen saaneen Reinikaisen isä oli maanviljelijä Erik Vilhelm Reinikainen, äiti Wilhelmiina Piironen ja setä paikallinen kauppias P.J. Reinikainen. Erik Johan kävi kansakoulun ja toimi myyjänä setänsä kauppaliikkeessä. Hän otti osaa myös vapaaseen harrastustoimintaan, ja oli perustamassa mm. Simpeleen Ryhti -urheiluseuraa, jonka kautta tuli tekemisiin jääkäriliikkeen kanssa. Reinikainen osallistui jääkärien värväykseen Viipurin seudulla, mutta pidätettiin 13.3.1916 ja siirrettiin ensin kuulusteltavaksi Viipurin lääninvankilaan ja myöhemmin kuolemantuomiotaan odottamaan Spalernajan vankilaan Pietariin. Ns. routavuosien eli toisen sortokauden aikana 1914 –

1917 jääkäreitä jäi kiinni, tuomittiin eriasteisiin rangaistuksiin ja vangittiin Krestyn ja Spalernajan vankiloihin, mistä nimitys ”kalterijääkäri” tai ”spalerniitti”. Kalterijääkäreitä oli kaikkiaan 78 henkilöä, kuuluisimpia mm. Aarne Sihvo, Vihtori Kosola, Artturi Leinonen, Esko Rieki, Yrjö Ruutu ja Kyösti Wilkuna. Parikkalasta jääkäriksi lähti Reinikaisen ohella Juho Huikko (1883 – 1972), joka osallistui ensimmäiseen maailmansotaan ja Suomen sisällissotaan vuonna 1918.

Suomessa jo kuolleeksi luultu Reinikainen onnistui kuitenkin vapautumaan Spalernajasta Venäjän vallankumouksen pyörteissä 12.3.1917 ja pääsi matkustamaan takaisin kotimaahansa. Täältä hän jatkoi heti matkaansa Saksaan ja liittyi vapaaehtoisena sotilaskoulutusta antavan preussilaisen Jääkäripataljoona 27:n täydennysjoukkoon 10.5.1917. Pataljoonan 2. komppaniassa sattuneen tapaturman jälkeen Reinikainen joutui sairaalahoitoon ja pääsi myöhemmin siviilitöihin Saksassa.

Reinikainen palasi Suomeen sisällissodan jälkeen 10.6.1918 ja astui Suomen armeijan palvelukseen aliupseerina. Hänet sijoitettiin 3. Jääkärirykmenttiin, josta muodostettiin myöhemmin aluksi Savon jääkärirykmentti 3, sitten Uudenmaan rykmentti. Reinikainen toimi rykmentissä vääpelinä I pataljoonan 1. komppaniassa ja 13.2.1920 alkaen pataljoonan esikuntavääpelinä. Palvelusaikanaan hän osallistui rajakahakoihin kesällä 1919. Reinikainen erosi armeijasta 31.5.1920 ja työskenteli sen jälkeen liikemiehenä ja maanviljelijänä. Vielä talvi- ja jatkosodan aikana Reinikainen palveli paikallisissa väestönsuojelutehtävissä ja 301. Ilmasuojelukomppanian vääpelinä Parikkalassa ja Simpeleellä. Sotien jälkeen hän asui Simpeleen tuntumassa kuolemaansa saakka.

Reinikainen vaikutti myös maanpuolustustoimintaan mm. tukemalla Simpeleen reserviupseerien ja reservin aliupseerien toimintaa monin tavoin, taloudellisestikin. Tämän perintötilalta Hiitolanjoen Ritakoskelta siirrettiin vanha myllytupa Koantauksen järvelle Reinikaisen ns. Junkkarikämpäksi, josta tuli reserviläisten paikallinen tukikohta (1957). Hän rakennutti vielä eläessään Koantauksen järven Iivanansaaren kopion Spalernajan sellistään hautausmaaleksi (sisältää tuhkauunan), jota on pidetty jääkärien erikoisimpana muistomerkkinä. Reinikaisen hautajaisista 7. – 9.8.1969 muodostui monivaiheinen ja muistorikas speaktaakeli, jossa saattajia oli paikalla yli 600 henkilöä.

SIPILÄ, Ilmari

(*29.10.1893 Jämsä †25.1.1990 Helsinki) – teollisuusneuvos, dip. insinööri, isännöitsijä

Ilmari Sipilä oli Simpeleen tehtaan isännöitsijä vuosina 1926 – 1961. 1920-luvun lopulla hän toimi myös paikallisen Simpeleen suojeluskunnan esikunnassa. Ilmeisesti tältä ajalta on myös paikallisen muistitiedon kuvaus tapauksesta, jossa Sipilä ajan tapaan Yhtyneillä Paperitehtailla painosti esimerkiksi työmies Abel Matikaista liittymään suojeluskuntaan. Toisaalta hänen voimakkaalla panoksellaan perustettiin esimerkiksi Simpeleen Urheilukenttä -osakeyhtiö, jonka osakkaiksi tuli suojeluskunnan ja sen urheilijoiden ohella myös Simpeleen Työväenyhdistys ja Simpeleen Työväen voimisteluseura. Moskovan rauhan (1940) rajalinjauksissa Sipilän onnistui Rudolf Waldenin kanssa myötävaikuttamaan Hiitolanjoen Kangaskosken säilymiseen Suomen puolella. Sipilä toimi koko työikänsä Yhtyneiden Paperitehtaiden palveluksessa ja oli sen johtoelimissä vielä 1960-luvulla.

SOURANDER, Ingwald

(*31.8.1874 Vaasa †7.2.1961 Helsinki) – insinööri, fil. maist., isännöitsijä, toimitusjohtaja ym.

Simpeleellä Lempinimellä ”Surre” tunnettu Sourander oli tehtaan isännöitsijä vuosina 1911 – 1918. Hän mm. oivalsi Hiitolanjoen vesivoiman rajallisuuden tuotantotekijänä ja ratkaisi jo 1910-luvulla siirtymisen luonnonruskeasta paperista selluloosapitoisiin papereihin. Sisällissodan aikana Rudolf Walden kutsui Souranderin etappipäällikön tehtäviin ensin Tampereelle ja sitten Viipuriin. Sourander palveli Viipurin etappikomissaarina kaupungin valtauksista huhtikuun lopulta kesäkuun

alkuun kunnes palasi Simpeleelle. Paikallisen suojeluskunnan pöytäkirjoissa (26.3.1918) mainitaan jo vuoden 1917 suurlakon tapahtumiin liittyviä punakaartin asetakavarikoiteja tehdyn myös mm. Souranderilla. Tätä jopa uhattiin pitämällä ”revolveria otsaa vasten.” Sourander kuitenkin viivytti Simpeleen suojeluskunnan perustamista ollakseen kärjistämättä mielialoja tehtaalla. Hän jätti isännöitsijän tehtävät ja Simpeleen lokakuussa 1918, johon liittyen on arvioitu hänen unelmansa yksituumaisesta tehdasyhdyskunnasta kärsineen haaksirikon. Myöhemmin hän toimi mm. Nokia ab:n toimitusjohtajana (1920 – 1929), Diesen Wood -yhtiössä Pitkärannassa vuoteen 1934 ja Suomen Vuolukivi Oy:n toimitusjohtajana (1941 – 1945). Sourander oli myös merkittävä keräilijä ja kirjoitti useita varhaisia tehtaiden historiikkeja, myös Simpeleeltä ja Kangaskoskelta.

WALDEN, Juuso Walfrid

(*5.4.1907 Pietari †19.11.1972 Valkeakoski) – vuorineuvos, res. majuri

Tuli isänsä Rudolf Waldenin jälkeen Yhtyneiden Paperitehtaiden toimitusjohtajaksi 6.4.1940 ja toimi tässä tehtävässä vuoteen 1969. Juuso Walden vaikutti jo sota-aikana monin tavoin myös Simpeleen tehtaan ja paikallisyhteisön kotirintamatoimintaan. Merkittävä yksittäinen sota-ajan saavutus oli paikallisen tehtaan isännöitsijä Ilmari Sipilän kanssa myötävaikuttaminen Hiitolanjoen Kangaskosken säilymiseen Suomen puolella Moskovan rauhan (1940) rajalinjauksissa.

WALDEN, Karl Rudolf

(*1.12.1878 Helsinki † 25.10.1946 Sysmä) – teollisuusjohtaja, sota- ja puolustusministeri, ylipäällikkö, kenraali

Jyväskylässä koulutaipaleensa aloittanut nuori Rudolf Walden lähetettiin heikon menestyksen takia Haminan kadettikouluun veljensä Nilsin kanssa (1890). Täällä hän ryhdistäytyi ja lahjakkuutta ilmeni erityisesti matematiikassa ja sotatieteissä. Kadettivääpelinä ja kurssinsa priimuksena Walden olisi päässyt venäläiseen valiorykmenttiin, mutta venäläistämistoimenpiteiden takia hän kieltäytyi. Eri käännteiden jälkeen Walden erotettiin, lyhyt sotilasura katkesi ja pitkä teollisuusmiehen ura alkoi.

Walden hakeutui kirjanpitäjäksi ja konttoristiksi suomalaisomisteisen Borskoje Tatarowon paperitehtaaseen sisä-Venäjälle. Täällä hän tutustui Simpeleen tehtaan alulle panneeseen parikkalalaiseen Matti Roihaan. Tatarowin tehtaan konkurssin jälkeen Jämsänkosken tehtaiden isännöitsijä tarjosi Waldenille Slovo-yhtiön konttoripäällikön paikkaa Pietarissa, jossa tämä yleni toimitusjohtajaksi. Vuonna 1912 Walden sai päämiehekseen Simpeleen tehtaan ja hänestä tuli sen tärkein paperiagentti. Sotavuosina 1914 – 1917 Walden myi yli puolet tehtaan tuotannosta. Simpeleen jälkeen Walden hankki osakkeita Myllykosken ja Jämsänkosken tehtailta ja nämä kolme sulautettiin Yhtyneiksi Paperitehtaiksi vuonna 1920. Myöhemmin mukaan liitettiin Valkeakoski. Metsistä, koskista, sulfiitti- ja sulfaatti- sekä paperitehtaista kehittyi looginen ja taloudellinen kokonaisuus ja Waldenista yhtiön johtaja (1920 – 1946) ja paperiteollisuuden ykkösmies.

Vuonna 1918 Pietarista palannut luutnantti Walden ilmoittautui valkoisen armeijan palvelukseen ja kohosi C.G.E. Mannerheimin esikunnassa pian majuriksi toimien Seinäjoen komendanttina, Vaasan piiripäällikkönä ja etappiesikunnan päällikkönä. laajaan toimenkuvaan kuuluivat mm. hevoset, kulkuneuvot, kalusto, sairaalat, rautatiekuljetukset sekä posti- ja poliisiasiat. Walden käytännössä rakensi valkoisen armeijan logistiikan. Sodan päätyttyä Rudolf Walden oli ylennetty everstiksi.

Walden asetti maanpuolustustyön erikoisasemaan yhtiössään. Toisaalta aatteen vahva propagointi jakoi mielipiteitä ja Waldenin toimintaa ei ole pidetty tämän myöhemmistä ansioista huolimatta hyvänä 1910-luvun järjestötoiminnalle. Pitkälti Waldenin vaikutuksesta 1920-luvulta jatkosodan

jälkeiseen lakkauttamiseen suojeluskunta- ja lottajärjestöt olivat Yhtyneiden tehdaspaikkakuntien johtavia järjestöjä. Tänä aikana hän vaikutti myös monin tavoin Simpeleen tehtaiden yleisiin toimintaedellytyksiin. Esimerkiksi rautatieyhteyden saaminen Elisenvaarasta Simpeleelle vuonna 1937 oli pitkällisen ponnistelun tulos, johon osallistui myös mm. tehtaan isännöitsijä Ilmari Sipilä.

Walden oli toiminut puolustusministerinä (sotaministeri) jo 1918 – 1919, hetken myös sotavoimien ylipäällikkönä (1918). Talvisotaan tultaessa hän oli puolustusneuvostossa ja toimi sodan aikana erityisesti ulkomaisen materiaali- ym. avun saamiseksi. Rauhanvaltuuskunnassa hän osallistui Moskovan rauhansopimuksen allekirjoittamiseen. Käytännössä jo talvisodan aikaan Yhtyneiden Paperitehtaiden toimitusjohtajaksi tuli poika Juuso Walden. Väli rauhan aikana Rudolf Waldenista tuli jälleen puolustusministeri ja ulkoasiainvaliokunnan jäsen. Jatkosodan aikana Walden toimi keskeisissä tehtävissä ja kriittisessä päätöksenteossa Mannerheimin luottomiehenä. Hänet ylennettiin jalkaväenkenraaliksi 1942. Walden sai sotilas- ja siviiliuransa aikana myös useita koti- ja ulkomaisia ansio- ja kunniamerkkejä. Hän halvaantui 1944 ja kuoli kaksi vuotta myöhemmin.

Simpeleen seudulla ja Parikkalassa lähinnä **vuoden 1917 marraskuun lakkokapinan** tapahtumiin tai muihin vuosien **1917 – 1918** tapahtumiin, järjestöihin ym. liittyviä ovat mm. seuraavat henkilöt: (lyhenteet: sk = suojeluskunta, jk = järjestyskaarti, Pla = Parikkala, Sle = Simpele)

Alanne, S. (opettaja, Kivijärven sk:n tietotoimiston päällikkö 8.2.1918)

Aura, Jalo (Plan osuuskaupan hoitaja, punaiset vaativat kaupan revolveria asetakavarikossa 1917)

Bäkki, Juho Artturi (Plan jk:n johtaja 1917, kaatui 18.2.1918)

Fagerlund, Yrjö (maanviljelijä, sk:n jäsen, osallistui Plan rautatieaseman taisteluun 1917)

Harjanko, Toivo (autoilija, sai osuman punaisilta Plan rautatieaseman taistelussa 1917)

Hasselqvist, Toivo (maanviljelijä, sk-jäsen, haavoittui Plan rautatieaseman taistelussa 1917)

Heinonen, Heikki (kirjakauppias, Plan sk:n tiedonantotoimiston hoitaja 1917 – 1918)

Kaukoranta, Nikolai (kauppa-apulainen, sk:n jäsen, haavoittui Plan rautatieaseman taistelussa 1917, kaatui Raudun rautatieasemalla 5.4.1918)

Kiljunen, Väinö (agronomi, Kivijärven sk:n esikuntapäällikkö 8.2.1918)

Kopra, Pekka (liikemies, vangittiin ja vietiin Plan rautatieasemalle 1917, tuli Plan sk:n päälliköksi)

Kosonen, Juho (Kangaskylän jk-komentaja, osallistui Plan rautatieaseman taisteluun 1917, menehtyi Tammisaaren punavankileirillä 1918)

Kosonen, Olli (Plan punaisten ”keulamiehiä”, osallistui lakkokapinaan 1917)

Kosonen, Tauno (Plan punaisten ”keulamiehiä”, mm. puhelinkeskuksessa 1917, vanki 1918)

Laurila, H. E. (maanmittausinsinööri, vangittiin Plan kirkolle vievällä tiellä lakkokapinassa 1917)

Lindblad, Gustaf (konttoripäällikkö, Kivijärven suojeluskunnan sotilaspäällikkö 8.2.1918)

Parikka, Yrjö (Plan poliisikonstaapeli, asetakavarikossa, puhelinkeskuksen vapautuksessa 1917)

Repo, Emil (Änkilä, kaatui valkoisten puolella 27.1.1918 Kuolemajärven Kämärän taistelussa)

Repo, Heikki (kansanedustaja, neuvottelija Parikkalan rautatieaseman takaisinvaltauksessa 1917)

Salmela, Aleksi (osuuskaupan myyjä, sk-jäsen, haavoittui Parikkalan rautatieasemalla 1917)

Standertskljöd, C.J.H. (Kangaskoski, vapaaherra, tehtaan omistaja, asetakavarikossa 1917)

Terävä, Juhana (maanvilj., Plan sk:n perustaja 1917, Kivijärven sk:n paikallispäällikkö 6.6.1918)

Tiainen, Adolf (Oravaniemi, Plan puhelinkeskuksen vapautuksessa 1917)

Tommola (Simpeleen tehtaan puutarhatyöntekijä, mainittu vuoden 1917 lakkokapinan johtajana)

Varjus, H. (Joukionsalmi, kruununvouti, asetakavarikossa 1917)

Näihin vuosiin **välillisesti** liittyviä henkilöitä ovat lisäksi mm. **Yrjö Repo** (kertonut perimätietoa selvittämättömästä kahden punavangin teloituksesta Kivijärvensalmessa Reijo Sinkkoselle) ja **Leo Petäsjärvi** (kertonut muisti- ja perimätietoa marraskuun 1917 lakkokapinasta Parikkalassa 1980-luvulla Olavi Heinoselle) ja **Vilho Jääskeläinen** (kertonut perimätietoa Juhani Jääskeläiselle marraskuun 1917 lakkokapinasta: Joukionsalmella isännät valjastaneet hevoset, tarvittaessa valmiit pakenemaan Simpelejärven jäätä pitkin Peruspohjaan päin, jos punakaarti olisi tullut taloihin).

Rautjärven pohjoisosan sotahistorian tapahtumiin, järjestöihin tai muuhun toimintaan liittyen huomionarvoisia vuosien **1939 – 1944** välisenä aikana ovat lisäksi mm. seuraavat henkilöt:

Haikarinen, A. (ltn, Kaatuneiden evakuoitikeskuksen KEK 11. vakinainen päällikkö 1941)
Immonen, Hellä (lotta)
Immonen, Signe (lotta)
Kahla, Paavo (kapt., Mannerheim-ristin ritari 54, Llv 14:n tähyistäjä 1939 – 40, katosi 23.10.1944)
Kojo, Heikki (vanhempi konstaapeli)
Lankinen, Lea (lotta)
Naukkarinen, Aatto (sk-poika, osallistui taisteluihin jatkosodassa, lähetti- ja vartiointitehtäviä)
Partanen, Elina (Lotta-Svärd ry:n Simpeleen paikallisosaston puheenjohtaja)
Partanen, Pekka (ltn, opettaja, Simpeleen suojeluskunnan ja is-keskuksen päällikkö)
Peippo, Eevi (lotta)
Peippo, Matti (maanviljelijä, majoitti kotonaan Innasennurkassa mm. sk-esikuntaa ja is-keskusta)
Peippo, Saima (Lotta Svärd ry:n Innasennurkan kyläosaston puheenjohtaja)
Peippo, Yrjö (ltn, Simpeleen suojeluskunnan esikunnan jäsen, Innasennurkan sk-talon puuhamies)
Reinikainen, Arvi (kansanhuollon paikallinen johtaja)
Reinikainen, Viljo (ylikonstaapeli)
Sario, Toivo (ltn, osallistui talvisotaan Llv 14 lentäjänä, kaatui 2.12.1939 putoamisturmassa)
Sipilä, Elin (Lotta-Svärd ry:n Simpeleen paikallisosaston puheenjohtaja)
Sorsa, Maija (lotta)
Teräväinen, Viljo (301. is-komppanian ja Simpeleen kunnan väestönsuojelun päällikkö)
Tiainen, Toini (lotta)
Tiitta, Heikki (sk. krs., Simpeleen suojeluskunnan jäsen mm. 1930-luvulla)
Vartiainen, Anna (lotta)
Vento, Antti (kunnankirjuri, Simpeleen väestönsuojelu- ja is-päällikkö, siirtoväen huoltojohtaja)
Vento, Irja (Lotta Svärd ry:n Änkilänsalon kyläosaston puheenjohtaja)
Vehkamaa, Aarno (kanttori, paikallisen kansanhuollon johdossa)
Virtanen (Pakkasvirta), Paul (opettaja, Sleen kansanhuoltolautak. ja siirtoväen huollon johtaja)

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Autio, Matti & Nordberg, Toivo: Vuosisata paperiteollisuutta I. Valkeakosken, Simpeleen, Myllykosken ja Jämsänkosken paperiteollisuuden vaiheet Yhtyneen Paperitehtaat osakeyhtiön perustamiseen saakka. Valkeakoski 1972.

Juvonen, Jaana: Parikkalan historia. Jyväskylä 1996.

Könni, Ukko: Puoli vuosisataa kalterijääkärin jäljillä. Simpeleen reserviupseerikerho 1941 – 1991. Lappeenranta 1991.

Könni, Ukko & Nordberg, Toivo: Simpeleen tehtaiden kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986. Valkeakoski 1986.

Nordberg, Toivo: Vuosisata paperiteollisuutta II. Yhtyneet Paperitehtaat osakeyhtiö 1920 – 1951. Valkeakoski 1980.

Martikainen, Keijo: Valtaväylien sivusta Euroopan reunalle. Paperiliiton Simpeleen ammattiosasto n:o 25 ry 100 vuotta, vuodet 1911 – 2011. Lappeenranta 2011.

Sahla, Seppo: Kyllä, herra majuri. Teoksessa Könni Ukko: Kalterijääkärin jäljillä. Simpeleen reserviupseerikerho 1941 – 1991.

Sourander, Ingwald: Simpele pappersbruk 1896 – 1920; Kangaskoski Bruk 1901 – 1925. [Omakustanne]. 1951.

Vuori, Pertti: Saimaan Salpa. Ruokolahden, Rautjärven, Simpeleen ja Ilmeen suojelsukuntien ja lottien historiaa. Imatra 2002.

Painamattomat lähteet

Sorvali, Henri: Simpele sotavuosina 1939 – 1944. Suomen historian pro gradu. Joensuun yliopisto 2003.

Haastattelu- ja yksityisaineistoja

Europaeus, Mikko Hiitolan- eli Kokkolanjoen ja Simpeleen taajaman joen perinteentallennusprojekti 2003 – 2004: Immonen, Hellä, Immonen, Signe, Kapanen.

Erik Johan Reinikainen wp [Patosuo, Timo: word-tiedosto, 2 s., yhteenveto]

Sinkkonen, Reijo: 15. DE komentoportaan sotapäiväkirja, Lentolaivue 24, Ilmavalvontatorni Matomäellä, 11. Kaatuneiden evakuoitikeskus: apukek Simpeleellä ja väliaikaishaudat Simpeleen hautausmaalla [viiteen alakokonaisuuteen jaoteltu asiakirjamappi, sis. mm. omia lyhyitä yhteenvetoja, litteraatioita, artikkelien, valokuvien, lehtileikkeiden ja sotapäiväkirjaotteiden ym. asiakirjojen kopioita edellä mainittuihin pääaiheisiin jaoteltuna]

Patosuo, Timo: Jääkäri-Jussi arkisto_0026, Jääkäri-Jussi arkisto_0029 [Patosuo, Timo: 2 x JPEG-lehtileikekopio, päiväämätön painettu muistokirjoitus], Ukko Kosti Könni 22.10.1919 – 10.2.1999 [JPEG-lehtileikekopio, päiväämätön painettu Ukko Könnin muistokirjoitus, kirjoittaja Uppman, Anne], Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0001, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0002, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0003, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0004, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0005, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0006, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0007 [7 x JPEG-asiakirjakopio, 13 s., painettu nimeämätön lähde Ukko Könnin partio-, sotilaskoulutus- ja sota-ajasta],

Internet

Avoin tietosanakirja Vaasapedia / Vaasalaisia / Ingwald Sourander

Mannerheim-ristin ritarien säätiö / Mannerheim-ristin ritarit

Tietokirjakauppa Docendo: Kenraali ja sotataidon kehittäjä N. Hersalo

Välkevirta, Leila: Teollisuusneuvos Ilmari Sipilä. Helsingin Sanomat 23.2.1990. [muistokirjoitus]

Wikipedia

Antti Hänninen
Jussi Reinikainen
Juuso Walden
Kalterijääkärit 27. jääkäripataljoona
Niilo Hersalo
Osmo Laakso
Paavo Kahla
Parikkalan – Rautjärven Sanomat
Rudolf Walden

Willimiehen jalanjäljillä -blogi: Rautjärvi / Kalterijääkäriin vankiselli

Suullisia tiedonantoja

Jääskeläinen, Juhani
Sahla, Seppo
Sinkkonen, Reijo
Patosuo, Timo

LIITE: MUISTOMERKKEJÄ JA PERINNEKOhteITA

1. Simpeleen kirkon sankaripatsas ja sankarihautausmaa

Simpeleen kirkon viereiseen sankarihautausmaahan on haudattu 96 sankarivainajaa. Vuonna 1953 valmistuneen sankaripatsaan nimi on ”Kristus kohtaa elämän rajalla suomalaisen sotilaan”. Patsaan ja hautausmaan on suunnitellut kuvanveistäjä Eila Hiltunen. Lähellä on myös ns. Veteraanipuu, muistolaatalla varustettu tammi, jonka Simpeleen rintamamiesveteraanit istuttivat 1.9.1996.

2. Isänmaan puolesta 1939 – 1945 (Simpeleen tehtaan kaatuneet)

Simpeleen tehtaan kaatuneiden muistomerkki on 11.8.1953 paljastettu muistokivi, johon on kaiverrettu vuosina 1939 – 1945 sodissa kaatuneen 30 tehtaan työntekijän nimet. Muistomerkki on sijainnut aiemmin Tehtaanpuistossa, mutta sen tultua kunnan omistukseen, on kivi siirretty (1986) pysäköinti- ja sisäänuloalueen lähelle tehtaan kurssi- ja majoituskäytössä olevan entisen isännöitsijän asuinrakennuksen (Ilmari Sipilän mukaan: ”Sipilä”) ja konttorin väliseen rinteeseen.

3. Kalterijääkäriin hautamuistomerkki Iivanansaarella ja Junkkarikämpä

”Kalterijääkäri” Erik Johan (”Jääkäri-Jussi”) Reinikainen (1889 – 1969) rakennutti jo elinaikanaan kopion Pietarin Spalernajan vankisellistään Koantaus-järven Iivanansaareen jääkäri liikkeen muistomerkiksi ja omaksi mausoleumikseen (ks. tarkemmin henkilöliite). Rakennelma sisältää erikoisia yksityiskohtia, tunnuksia ulkopuolella (mm. risti, leijona) ja sisällä vankiselliesineiden kopioiden lisäksi myös Reinikaisen tuhkauunan. Koantauksen rannalle vuonna 1957 valmistunut Junkkarikämpä toimii Simpeleen reserviläisten tukikohtana ja vuokrauskohteena, jonka yhteyteen on saatu lahjoituksena Lappeenrannasta myös ensimmäisen maailmansodan ajan tykkejä.

4. Laikon sotalentotukikohdan muistomerkki

Lentolaivue 14:n tukikohtana talvisodan aikaan toimineen muistomerkki paljastettiin 16.9.2001. Muistomerkkiin ovat pystyttäneet Rautjärven kunta, Laikon kylätoimikunta, Lappeenrannan lentoasema, Satakunnan lennoston kilta ja Kaakkois-Suomen Ilmailumuseoyhdistys. Muistomerkkiin yhteyteen on koottu perustiedot kentän historiasta ja toiminnasta infotaulussa ja muistolaatta, jossa puolikas lentokoneen potkuri. Kentän paikkeilla on enää vähäisiä jäänteitä ja ampumarata.

LÄHTEET:

Kirjallisuus ja muut painetut lähteet

Könni, Ukko: Laikon lentokenttä toimi vajaan puoli vuotta: Tiedustelulentolaivue 14 isäntänä YH:sta Moskovan rauhaan 1940. Kaakkoisseutu 21.12.1990.

Könni, Ukko & Nordberg, Toivo: Simpeleen tehtaan kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986. Valkeakoski 1986.

Internet

Willimiehen jalanjäljillä -blogi: Rautjärvi / Laikon lentokenttä
Kuvagalleria Juha Hotari: Simpele

Suullisia tiedonantoja

Patosuo, Timo

Sinkkonen, Reijo

Toivanen, Hannu

Kuvat

1: Europaeus, Mikko (vas.), Willimiehen jäljillä -blogi: Rautjärvi / Veteraanipuu (oik.).

2: Europaeus, Mikko.

3: Willimiehen jäljillä -blogi: Rautjärvi / Kalterijääkäarin vankiselli.

4: Willimiehen jäljillä -blogi: Rautjärvi / Lentolaivue 14.

LIITE: AINEISTOLUETTELO

Oheen on koottu eri lähderyhmittäin aineistoa, jolla on merkitystä Rautjärven pohjoisosan sotahistorian tutkimuksessa joko erityisaiheiden, lähialueen tai yleisen taustan kannalta. Luettelo on viitteellinen ja siitä puuttuu mm. paikallislehtien (Kaakkoisseutu, Parikkalan – Rautjärven Sanomat) aihepiiriin liittyvien artikkelien täydellinen listaus. Näistä on kuitenkin muutamia esimerkkejä painettujen lähteiden joukossa. Luettelossa on myös yksityisluonteista ja tilapäistäkin aineistoa, jota on käytetty tai saatu tämän selvityksen yhteydessä, mutta esimerkiksi paikallisten sotahistorian harrastajien omia kokoelmia ei ole tutkittu ja listattu kokonaisuudessaan. Simpeleen seudun ja erityisesti entisen kunnan kannalta keskeisen Henri Sorvalin opinnäytetyön (2003) Simpele sotavuosina 1939 – 1944 lähteitä ei ole myöskään eritellysti sisällytetty tähän luetteloon, sillä ne löytyvät Rautjärven kirjastossa ja Joensuun yliopiston historian laitoksella säilytteillä olevista työn käsikappaleista ja sen lähteet edellyttävät myös selvitysalueen osalta tarkempaa seulontaa.

Kirjallisuutta ja muita painettuja lähteitä

Brantberg, Robert: Sotaupseerit. Tampere 1999.

E.L. [Luukkanen, Erik]: Sodanaikainen muistiinpano kertoo: Tykistö tuli tuhosi osan Koitsanlahden historiaa. Kaakkoisseutu 30.7.1993.

Eronen, Simo & Komonen, Antti: Karjala vapaussodassa. Edellinen osa. Helsinki 1930.

Europaeus, Mikko: Hiitolanjoki – latvavesiltä Laatokalle. Tampere 2012.

Europaeus, Mikko: Kangaskosken alueopastaulu [entisen vartioaseman pysäköintialue].

Europaeus, Mikko (toim.): Outoja otuksia, kummia kertomuksia. Uskomustarinoita Etelä-Karjasta. Etelä-Karjalan maakuntalukemisto. Etelä-Karjalan vuosikirja 2007 – 2008. Vaajakoski 2008.

Hurmerinta, Ilmari & Viitanen, Jukka (toim.): Suomen puolesta – Mannerheim-ristin ritarit 1941 – 1945. Helsinki 1994.

Itkonen, Veikko: Rajalta rajalle – ja ylikin. Jyväskylä 1942.

Jatkosodan historia 2: Hyökkäys Itä-Karjalaan ja Karjalan Kannakselle. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto (toim.). Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:2. Porvoo 1989. [sis. artikkeleita eri aihepiireistä, mm. Kuussaari, Eero & Juutilainen, Antti: Itä-Kannaksen valtaus.]

Jatkosota: kronikka. Paakkonen, Jari (toim.). Kirjoittajat: Matti Ahola, Veikko Ahola, Erkki Hujanen, Jorma Lempinen, Stiina Lumio, Pekka Mäkelä, Jari Paakkonen, Martti Pulakka, Ensio Siilasvuo, Virpi Talja, Jorma O. Tiainen, Risto Urrio, Janne Vilkuna. Jyväskylä 1991.

Juvonen, Jaana: Parikkalan historia. Jyväskylä 1996.

Jäppinen, Erkki: Mökinkulmalta maailmalle. Keuruu 2013.

Jääkäri – Jussin hautakammio kertoo yhä tärkeää sanomaa. Kaakkoisseutu 12.8.1994.

Jääkäri – Jussi ja kansanedustaja – Sosso. Etelä-Karjalan vuosikirja 2016. Toimitus Antti Vanhanen. Etelä-Karjalan maakuntayhdistys. Lappeenranta 2016.

Kemppi, Jaakko: Kenraali ja sotataidon kehittäjä N.V. Hersalo. Jyväskylä 2013.

Keski – Karjala. Kotiseutulukemisto. Helsinki 1958.

Keskinen, Kalevi & Stenman, Kari: Suomen ilmavoimien historia 21: Lentävät ritarit. Espoo 2003.

Kielletyt kartat. Karjala 1928 – 1944 1: 100 000. Maanmittauslaitos ja Topografikunta. Porvoo 2006.

Korpela, Jukka: Euroopan valta vakiintuu. Teoksessa Kaukianen, Yrjö & Nurmiainen, Jouko (toim.) ja Korpela, Jukka (kirj.): Viipurin linnaläänin synty. Viipurin läänin historia II. Jyväskylä 2004.

Kuujo, Erkki: Kurkijoen vaiheet asutuksen alusta v:een 1570. Teoksessa Kuujo, Erkki, Immonen, Toivo & Puramo, Eino: Kurkijoen kihlakunnan historia. Hiitola – Kurkijoki – Lumivaara – Jaakkima. Pieksämäki 1958.

Kähtävä – Marttinen, Minna: Rautjärven kunnan arkeologinen inventointi. 1997.

Kollaa-museolla juhlahetki. Kaakkoisseutu 31.3.1998.

Könni, Ukko: Laikon lentokenttä toimi vajaan puoli vuotta: Tiedustelulentolaivue 14 isäntänä YH:sta Moskovan rauhaan 1940. Kaakkoisseutu 21.12.1990.

Könni, Ukko: Puoli vuosisataa kalterijääkärien jäljillä. Simpeleen reserviupseerikerho 1941 – 1991. Lappeenranta 1991.

Könni, Ukko & Nordberg, Toivo: Simpeleen tehtaan kahdeksan vuosikymmentä 1906 – 1986. Valkeakoski 1986.

Laine, Sirkka (toim.): Muistoja Rautjärveltä. [Rautjärvi] 2003.

Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.): Jatkosodan pikkujättiläinen. Porvoo 2005.

Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.): Talvisodan pikkujättiläinen. 5.p. Porvoo 2009.

Лето 1941 в Куркийокском районе [”Kesä 1941 Kurkijoen alueella”]. Куркийоки 2010. Санкт – Петербург 28.05.2010г. [Kurkijoki 2010, Pietari 28.5.2010, 90 s. + liitekartta, Kurkijoen kotiseutututkimuksen keskuksen (Куркийокский краеведческий центр) yhteistyöjulkaisuja]

Luukkanen, Erik: Poissa ovat tehdas, kunnalliskoti ja maatila: Kangaskoskella elettiin vilkasta aikaa tämän vuosisadan 40 ensimmäistä vuotta. Kesä-Kaakkoisseutu 27.5.1994.

Luukkanen, Erik: Veteraanijuhla paikallisin voimin. Nuoremmat joukot ovat yhä enemmän kiinnostuneita siitä, mitä ukit ja isät ovat aikoinaan maamme eteen tehneet. Parikkalan – Rautjärven Sanomat 4.5.2017.

Martikainen, Keijo: Valtaväylien sivusta Euroopan reunalle. Paperiliiton Simpeleen ammattiosasto n:o 25 ry 100 vuotta, vuodet 1911 – 2011. Lappeenranta 2011.

Matikka, Jyrki: Rautjärvi – rajakunta. Mikkeli 1996.

Nordberg, Toivo: Vuosisata paperiteollisuutta II. Yhtyneet Paperitehtaat osakeyhtiö 1920 – 1951. Valkeakoski 1980.

Pajari – Kosonen, Leena: Erikoisen miehen erikoinen viimeinen matka. Kalterijääkäri, Erik Johan ”Jussi” Reinikaisen tuhkauunan kuljettamista Koantauksen Iivanansaareen seurasivat sadat ihmiset kesällä 1969

Simpeleen Junkkarikämpällä. Ukko Könnin laatima ”marssijärjestys” oli pilkun- ja minuutintarkka. Parikkalan – Rautjärven Sanomat 11.5.2017.

Partanen, Jukka: Vallankumouksesta sotaan – vuosi 1917. Teoksessa: Kaukiainen, Marjomaa & urmiainen (toim.): Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia V.

Piilola, Kyösti: Änkilän paikannimistä ja historiasta. Parikkalan – Rautjärven Sanomat 19.11.2009.

Pohjonen, Juha: Sodan ja rauhan rajalla. Väli rauhan uhrit 1940 – 1941. Painettu EU:ssa 2016.

Putkuri – Lappalainen, Leea (toim.): Kun raja pirstoi Karjalan. Simpeleen Karjalaisseuran 60-vuotisjuhla julkaisu. Hämeenkyrö 2008.

Rautjärvi oli rajojen reitillä vuosisatojen ajan. Kaakkoisseutu 6.8.1993.

Sahla, Seppo: Kyllä, herra majuri. Teoksessa Könni Ukko: Kalterijääkärien jäljillä. Simpeleen reserviupseerikerho 1941 – 1991.

Sahla, Seppo: Rautjärven pirunkirkko. Teoksessa Kähkönen, Heini & Korjonen – Kuusipuro, Kristiina (toim.): Tarinoita Etelä-Karjalasta. Etelä-Karjala-instituutti 2012.

Salpa-aseman valmistumisesta 50 vuotta: Suurin Suomessa koskaan toteutettu rakennushanke. Kaakkoisseutu 19.6.1994.

Seppälä, Ilkka & Jurvanen, Pertti: Etelä-Karjala taistelualueena. Teoksessa Etelä-Karjalan historian kuvia. Etelä-Karjalan maakuntaliiton kotiseutusarja 3. osa. Etelä-Karjalan maakuntaliitto r.y. Imatra 1985.

Stenman, Kari: Korpilaidue – lentolaidue 14 sodassa. [Helsinki 2016].

Sourander, Ingwald: Simpele pappersbruk 1896 – 1920; Kangaskoski Bruk 1901 – 1925. [Omakustanne]. 1951.

Sudenniemi, Seppo: Salaisen sodan varjot. Tiedustelu ja desanttitoimintaa talvi- ja jatkosodassa.

Talvisota oli rautjärveläisille kova ja uhreja vaatinut. Kaakkoisseutu 30.11.1999.

Vilkko, Jaakko & työryhmä (toim.): Rajaristin kylät. [Pajari, Metsäkylä]. [Lappeenranta] 1998.

Vilkska, Matti: Parikkalan historia I -II. Käkisalmi 1926.

Vuori, Pertti: Saimaan Salpa. Ruokolahden, Rautjärven, Simpeleen ja Ilmeen suojelus kuntien ja lottien historiaa. Imatra 2002.

50 vuotta sitten lähdettiin takaisin Karjalaan: Rautjärveläisetkin palasivat evakosta Moskovan rajan taa. Kaakkoisseutu 15.10.1991.

Painamattomia lähteitä

Arkistoaineistoja (ei internetin kautta)

Kähtävä – Marttinen, Minna: Rautjärven kunnan arkeologinen inventointi. Museovirasto, Etelä-Karjalan museo ja Rautjärven kunta 1997. Museoviraston arkeologian osaston arkisto.

Laakso, Ville: Uukuniemen, Saaren, Parikkalan ja Rautjärven kyläkalmistojen arkeologinen inventointi 2001. 6.8.2002. Turun yliopisto, arkeologian oppiaineen arkisto.

Opinnäytetöitä

Sorvali, Henri: Simpele sotavuosina 1939 – 1944. Suomen historian pro gradu. Joensuun yliopisto 2003

Haastattelu- ja yksityisaineistoja

Europaeus, Mikko: Hiitolan- eli Kokkolanjoen perinteentallennusprojekti 2003 – 2004 (litteraatiot).

Europaeus, Mikko: Haastattelu sota-ajan lapsuudesta ja nuoruudesta 2015 – 2016 [litteraatiot ja äänitiedostot, osa From War History to Modern Education -hankkeen tausta-aineistoa].

Heinonen, Olavi: Osa Leo Petäsjärven haastattelusta (tehty 1980-luvulla, MP3-äänitiedosto), mv-valokuvia

Kohdelista Simpele [2 x A3-kokoinen alustava listaus sotahistoriallisista kohteista, Rautjärven sotahistoria -hanke, saatu Juha-Pekka Natuselta hankkeen työryhmän kokouksessa huhtikuussa 2017]

Sinkkonen, Reijo [esim.]: 15. DE komentoportaan sotapäiväkirja, Lentolaihue 24, Ilmavalvontatorni Matomäellä, 11. Kaatuneiden evakuointikeskus: apukek Simpeleellä ja väliaikaishaudat Simpeleen hautausmaalla [viiteen alakokonaisuuteen jaoteltu asiakirjamappi, sis. omia lyhyitä yhteenvetoja, litteraatioita, artikkelien, valokuvien, lehtileikkeiden ja sotapäiväkirjaotteiden ym. asiakirjojen kopioita edellä mainittuihin pääaiheisiin jaoteltuna], tässä selvityksessä erityisesti käytettyä aineistoa: Saario, Lauri: Kaatuneiden evakuointikeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa. Sotahistoriallinen aikakauskirja 8. [artikkelikopio], 11. Kaatuneiden evakuointikeskus (peiteluku 3222) [oma yhteenveto], ote 15. DE:n [divisioonan esikunnan] komentoportaan sotapäiväkirjasta [10 s., kopio], Matomäen ilmavalvontatornin valokuvakopio [noin A4-kokoinen mv-kuvakopio]

Patosuo, Timo [esim.]: 3. Talvisota ja Välirauha [word-tiedosto 1 s., torstai 30.11.1939 Muistitieto Simpeleeltä], 6. Jatkosodan hyökkäysvaihe [word-tiedosto 4 s., isä Simo Patosuon muistiinpanoja kesältä 1941, johon tekijä lisännyt eri lähteistä keräämiään selittäviä kirjoituksia], 9. Simpeleen tehtaat sota-aikana (1939 – 1944) [word-tiedosto 1 s., isä Simo Patosuon muistiinpanoja ja otteita Työn Äärestä -lehdestä vuodelta 1945?], kartta vuodelta 1940 [JPEG-kuvakopio kartasta, sis. mm. Rautjärven, Simpeleen, Parikkalan ja Kurkijoen alueita], 449282 Viipurin tien kartta [JPEG-kuvakopio kartasta, sis. mm. teitä Viipurin läänin alueella], ALB 3 [JPEG-mv-valokuvakopio], Erik Johan Reinikainen wp [word-tiedosto, 2 s, yhteenveto], Etappimiehestä jääkäriksi [word-tiedosto 2 s., yhteenveto], Hautajaisjuhlaohje elokuu 1969 [word-tiedosto 6 s., SimRUN ja SimRaUn ohje jääkäriväepeli Erik Johan Reinikaisen hautajaisien johdosta, word-tiedostoksi kirjoitettu 25.8.2011], Jalkaväkirykmentti _15_Esikunta 67 [JPEG-asiakirjakopio 1 s., tykistön saattoryhmitys etenemisen aikana], Jalkaväkirykmentti _15_Esikunta 72 [JPEG-asiakirjakopio 1 s., JR 15 joukkojen puolustusryhmitys, peitepiirustus], Jalkaväkirykmentti_ 36_2-3 ,Jalkaväkirykmentti_ 36_3-3 [JPEG-asiakirjakopio 2 s., Liite N:o 1 JR 36. tst. kertomuks. 31.7. – 13.8.1941. 30.7. klo 6:30. JR 36:n käsky (hyökkäystä varten), Jalkaväkirykmentti_57_11 [JPEG-asiakirjakopio sotapäiväkirjasta], Jääkäri-Jussi arkisto_0026, Jääkäri-Jussi arkisto_0029 [2 x JPEG-lehtileikekopio, päiväämätön painettu muistokirjoitus],

Lentolaivue_14_210 [JPEG-asiakirjakopio, peitepiirros Laikon lentokentästä], Simpele tietoa [word-tiedosto 1 s., mm. Simpeleeltä ja Rautjärveltä koottujen sota-ajan joukko-osastojen vertailun], Spalernajan avain [word-tiedosto 5 s. + 2 kuvaa, kopio huutokauppalistasta], Tutkielma Arja_Jokela Jääkäri Jussi [word-tiedosto 3 s., Ukko Könnin koostamaa aineistoa ko. henkilöstä], Jäljennös 3000:n = 18. D:n esikuntaan heinäkuussa 1941 lähetetystä kuulustelupöytäkirjasta. Kuulustelupöytäkirja tehty 5. Er. It K:n toimistossa, 3.7.41 klo 12.50 tapahtuneen räjähdysonnettomuuden johdosta...[JPEG-asiakirjakopio 2 s.], Ukko Könni 5. K. lääk.au muistelmat_0057, Ukko Könni 5. K. lääk.au muistelmat_0058 [JPEG-asiakirjakopio 2 s., 5. Erillisen linnoituskomppanian lääkintäalipuseerin, alik. Piepposen muistiinpanot vv. 1941 – 1942 – peitenumero 3419 .Päivien kohdalla aluksi muistiinpanot sellaisenaan. Sulkeissa tätä kirjoitettaessa mieleen tulleita lisäyksiä. Muistiinpanoista tämän Es Piepposen sanelun ja omien muistitietojen mukaan kirjoitti Ukko Könni Piepposella 16.4.1983], Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0001, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0002, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0003, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0004, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0005, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0006, Ukko Könni partiopoika historia. omat muistelmat_0007 [7 x JPEG-asiakirjakopio, 13 s., painettu nimeämätön lähde Ukko Könnin partio-, sotilaskoulutus- ja sota-ajasta], Ukko Kosti Könni 22.10.1919 – 10.2.1999 [JPEG-lehtileikekopio, päiväämätön painettu Ukko Könnin muistokirjoitus, kirjoittaja Uppman, Anne], Ukko Kosti Könni A1_0010 [JPEG-lehtileikekopio, muistokirjoitus: Kuolleita Ukko Könni, Etelä-Saimaa 13.2.1999]

Selvitysalueen suullista muistitietoa sota-ajasta 1939 – 1944 on tallennettu (Europaeus, Mikko: Hiitolan- eli Kokkolanjoen ja Simpeleen taajaman perinteentallennusprojekti ja haastattelut sota-ajan lapsuudesta ja nuoruudesta From War History to Modern Education -hankkeessa ja/tai Reijo Sinkkosen yksityisesti haastattelemina) mm. seuraavilta henkilöiltä:

Immonen, Hellä
Immonen, Signe
Joro, Sylvi
Joronen, Helga
Kapanen, Kerttu
Könni, Brita
Lankinen, Lea
Myllys, Pentti
Peippo, Eevi
Tukiainen, Aili

Mahdollisesti 1900-lukua vanhempaan sotahistoriaan liittyvää perimätietoa on tallennettu (Europaeus, Mikko: Hiitolan- eli Kokkolanjoen ja Simpeleen taajaman perinteentallennusprojekti) lisäksi vielä ainakin seuraavilta henkilöiltä:

Häyhä, Helvi
Terävä, Erkki
Ratilainen, Vilho
Sinkkonen, Toivo
Uimonen, Osmo
Myllys, Pentti

Suullisia tiedonantoja tai sähköpostitiedonantoja ja mahdollisia tietojen täydentäjiä

Heinonen, Olavi
Joro, Sylvi
Jäppinen, Erkki

Jääskeläinen, Juhani
Kemppinen, Aarno
Lattu, Hannu
Lonka, Taina
Luukkanen, Erik
Luoto, Jukka
Lötjönen, Airi
Malinen, Janne
Myllys, Pentti
Sahla, Seppo
Sinkkonen, Reijo
Partanen, Kari
Patosuo, Timo
Repo, Aili
Tiitta, Jani
Toivanen, Hannu
Vaittinen, Pertti
Viisainen, Hannu

Internet-aineistoja

Ahtola, Sampo: Läpimurtotaistelu Änkilänsalossa kesällä 1941. Sotahistoriallinen aikakauskirja 2. Helsinki 1982. Suomen Sotahistoriallinen Seura ry / Aikakauskirjat 1 – 15 digitoidut

Avoin tietosanakirja Vaasapedia / Vaasalaisia / Ingwald Sourander

Enkenberg, Ilkka: Tuhoisin Suomea kohdannut pommitus. Maailmanhistoria-lehti 16.4.2013.

Etelä-Karjalan maakuntayhdistys / bibliografia: Parikkala (ja Simpele), Rautjärvi

Europaeus, Mikko: Kanta – Rautjärven sotahistoriallinen selvitys. Kehittyvä Rautjärven alue -hanke. Rautjärven kunta 2014.

Europaeus, Mikko & Polluaar, Aivo: Children of Wartime – A Comparative Oral History Study of World War II in Finland and in Estonia. Rautjärven kunta. [tutkimusraportti, vrt. From War History to Modern Education]

From War History to Modern Education, Eurooppalainen Muistiperintö -hanke / Rautjärven kunta [Rautjärven kunnan, Tarton yliopiston ja Lappeenrannan Teknillisen yliopiston EU -hanke, mm. sarjakuva, roolipeli, tutkimusraportti englanniksi ja tutkimusraportin tiivistelmä suomeksi]

Huuska, Veikko: Erillissotaa käytiin turhan epäitsenäisesti 1941. Uusi Suomi 8.6.2011.

Ikävalko, Katri: Simpele sotilaiden takana – Rautjärvellä on esillä SA-kuvia kesältä 1941. Uutisvuoksi 3.6.2016.

Junkkarikämpä

Kuvagalleria Juha Hotari

Karttapaikka, Maanmittauslaitos

Koponen, Martti & Poutiainen, Hannu: Pohjoisen Etelä-Karjalan puolustusvarustusinventointi. Museovirasto 1999. [haettavissa Museoviraston kulttuuriympäristön palveluikkunan kautta]

Mannerheim-ristin ritarien säätiö / Mannerheim-ristin ritarit

Pajari, Arvo, kotisivut / Jääkallion Pajari [<http://www.elisanet.fi/arvo.pajari/jaakallio.htm>], Taistelu kotiseudusta 70 vuotta sitten [<http://www.elisanet.fi/arvo.pajari/simpele.htm>], Simpele [<http://www.elisanet.fi/arvo.pajari/simpele.htm>]

Pakarinen, Anu: Sodanaikaisia lentokoneen putoamispaikkoja löytyy yhä Imatran seudulta: viime kesä toi viisi uutta kohdetta. Uutisvuoksi 7.5.2017.

Retkipaikka: Torsansalon Pirunkirkko, Rautjärvi

Saario, Lauri: Kaatuneiden evakuointikeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa. Sotahistoriallinen aikakauskirja 8. Helsinki 1982. Suomen Sotahistoriallinen Seura ry / Aikakauskirjat 1 – 15 digitoidut

Siitonen, Sulo: Talvisodan suurin ilmataistelu 29. helmikuuta. Ruokolahtelainen 1.3.1990.

Simpeleen Reserviläiset ry

Simpeleen Reserviupseerikerho ry

Suomi 80: itsenäistymisen vuodet 1917 – 1918 [Tampereen yliopisto, eri artikkeleita]

Tietokantoja, esim.:

Kansallisarkisto / Astia-verkkopalvelu

[yleinen Kansallisarkiston aineistojen hakupalvelu, mm. tietopyynnöt kantakorteista]

Kansallisarkisto / Digitaaliarkisto / Sotapäiväkirjat-kokoelma

[digitoituja sotapäiväkirjoja, selvitysalueelta esim. 15. Divisioonan joukkoja ym.]

Kansallisarkisto: Suomen sodissa 1939 – 1945 menehtyneet

[tietoja lähes 95 000 viime sotien aikana puolustusvoimien palveluksessa menehtyneestä suomalaisesta ja Suomessa palvelleesta ulkomaalaisesta]

Museovirasto / Kulttuuriympäristön palveluikkuna (kyppi)

[mm. arkistoon, rekistereihin ja kokoelmiin tallennettua tietoa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä ja rakennetusta kulttuuriympäristöstä]

SA-kuva-arkisto, etulinjasta kotirintamalle 1939 – 1945

[noin 160 000 sodan ajan tiedotuskomppanioiden ottamaa valokuvaa]

Sotapolku

[tietokanta mm. henkilöiden ja joukko-osastojen tietojen etsimiseen]

Suomen sotaturmat 1914 – 1922

[vuosina 1914 – 1922 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto]

Tietokirjakauppa Docendo: Kenraali ja sotataidon kehittäjä N. Hersalo.

Viipurin läänin historiallinen bibliografia 1812 – 1944. Temaattinen kirjallisuusluettelo Suomen autonomian ja itsenäisyyden ajan Viipurin lääniä käsittelevistä teoksista. Toimittanut FM Olli-Matti Sopanen. Joensuun yliopisto, historian laitos 2004. [sis. myös sotahistoriaa]

Willimiehen jäljillä -blogi / Rautjärvi [useita kohteita Rautjärveltä ja Simpeleeltä, myös sotahistoriakohteita]

Wikipedia, esim.:

Aero A-32
Antti Hänninen
Fieseler Fi 156 Storch
Fokker
Fokker C.V
Fokker C.X
Gloster Gladiator
Gustaf Magnusson
Heikki Kaljunen
Jussi Reinikainen
Juuso Walden
Karjalankannaksen valtaus 1941
Karjalan rata
Laikon lentokenttä
Lentolaivue 14
Lentolaivue 24
Luettelo Lentolaivue 24:n ilmavoitoista ja sotatoimitappioista
Me vaadimme
Niilo Hersalo
Pentti Kosola
Riihimäki – Pietari -rata
Rudolf Walden
Suojeluskunta
Vuoden 1917 yleislakko
15. Divisioona (jatkosota)

Winberg, Vesa, Kosonen Kari & Schönberg, Kalle: Iivanansaaren hautakammio – ”Jottei Kalterijääkäreitä unohdetaisi”. YLE 4.11.2015.